

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav Blízkého východu a Afriky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Andrea Rutová

Židé na Jindřichohradecku

**Proměna židovského osídlení v 19. století na příkladu vybraných
obcí**

The Jews in the Region of Jindřichův Hradec

**Transformation of the Jewish Settlement in the 19th Century on
the Example of Selected Communities**

Praha, 2013

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jiřina Šedinová, CSc.

Doc. PhDr. Jiřině Šedinové, CSc děkuji za odborné vedení práce a cenné rady. Za ochotnou pomoc při hledání pramenů děkuji Jiřimu Fiedlerovi.

Velký dík patří mé báječné rodině za podporu a trpělivost.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 8. ledna 2013

.....

Andrea Rutová

Abstrakt

Tato práce se zabývá proměnou židovského osídlení na Jindřichohradecku, ke které došlo v důsledku uvolnění restriktivních zákonů v roce 1848. Na příkladu židovských obcí v Jindřichově Hradci, Kardašově Řečici, Starém Městě pod Landštejnem a Nové Bystřici je načrtnut vývoj, jakým se židovská společnost v daném regionu ubírala. U každé obce jsou popsány nejstarší zmínky o židovském osídlení, charakteristika osídlení na přelomu 18. a 19. století provedená na základě analýzy soupisů Židů a nakonec vývoj obce po roce 1848. V rámci poslední kapitoly je u každé obce zkoumán proces a míra asimilace k českému národu.

Klíčová slova

Židé, emancipace, asimilace, Jindřichohradecko

Abstract

This thesis deals with the transformation of the Jewish settlement in the Jindřichův Hradec region, which occurred due to the release of restriction laws in 1848. On the example of the Jewish communities in Jindřichův Hradec, Kardašova Řečice, Staré Město pod Landštejnem and Nová Bystřice is sketched the development in which the Jewish society in the region was proceeding. For each community are described oldest references of Jewish settlement, characteristic settlement in the 18th and 19 century based on the analysis of registers of Jews and eventually development of the community after 1848. The final chapter examines the process and the degree of assimilation of each community to the Czech nation.

Keywords

Jews, emancipation, assimilation, region of Jindřichův Hradec

Obsah

Úvod.....	7
Seznam použitých zkratk.....	12
1. Jindřichův Hradec	13
1.1 Židovská obec v Jindřichově Hradci	15
1.1.1 Nejstarší dějiny židovského osídlení (do roku 1691).....	15
1.1.2 Židovská obec od roku 1691 do roku 1848.....	20
1.1.3 Židovská obec po roce 1848.....	36
1.2 Památky	45
2. Kardašova Řečice.....	47
2.1 Židovská obec v Kardašově Řečici.....	47
2.1.1 Nejstarší dějiny židovského osídlení.....	47
2.1.2 Židovská obec v 18. a na začátku 19. století	48
2.1.3 Vývoj židovské obce po roce 1848	49
2.2 Památky	51
3. Staré Město pod Landštejnem.....	53
3.1 Židovská obec ve Starém Městě pod Landštejnem.....	53
3.1.1 Od nejstarších zmínek o židovském osídlení do roku 1848	53
3.1.2 Židovská obec po roce 1848.....	54
3.2 Památky	55
4. Nová Bystřice.....	56
4.1 Židovská obec v Nové Bystřici.....	56
4.1.1 Židé v Nové Bystřici před rokem 1848	56
4.1.2 Židovské osídlení od roku 1848	57
4.2 Památky	58
Závěr	59
Seznam použitých pramenů a literatury.....	63
Přílohy.....	69

Úvod

Cílem této práce je podat charakteristiku dějinného a kulturního vývoje židovských náboženských obcí na území Jindřichohradecka se zaměřením na proměnu židovského osídlení v 19. století a na emancipační a asimilační proces. Nebylo mým záměrem obsáhnout celý okres Jindřichův Hradec, který dnes zahrnuje i Dačice (z historického hlediska moravské), ale pouze obce na správním území Jindřichův Hradec.¹ Protože však rozsah práce zdaleka neumožňuje věnovat se všem židovským obcím na tomto území, musela jsem svůj výzkum zaměřit pouze na několik z nich. Při výběru konkrétních obcí jsem vycházela ze záměru poskytnout reprezentativní charakteristiku židovského osídlení na daném území, proto je těžištěm celé práce především obec v Jindřichově Hradci. Pro porovnání odlišného vývoje židovského osídlení a asimilačního procesu byly vybrány židovské obce v Kardašově Řečici, v Nové Bystřici a ve Starém Městě pod Landštejnem.

Časové zaměření této práce je určeno záměrem popsat proměnu židovského osídlení, která začala rokem 1848, kdy byla zrušena ghetta a familiantský zákon a byl umožněn svobodný pohyb osob i majetku. Pokud je však cílem této práce zkoumat změny, které v tomto roce nastaly, je třeba prozkoumat podrobně i stav, který těmto změnám předcházel. Z tohoto důvodu věnuji začátek každé kapitoly nejstarším dějinám obce, které zde mají funkci úvodu, a následně charakteristice židovského osídlení od konce 18. století do roku 1848. K tomuto období poskytují nejcennější (a často jediné) informace soupisy Židů ze stejnojmenného fondu Národního archivu (dále jen: NA HBS). Konkrétně se jedná o soupisy z let 1723,² 1783,³ 1793,⁴ 1799⁵ a 1811.⁶ Pro účely mého zkoumání byly nejdůležitější soupisy z roku 1783 a 1793. Při práci se soupisem z roku 1793 jsem využívala i jeho edici

¹ Nejedná se tedy ani o mikroregion Jindřichohradecko – mapa vymezení správního území Jindřichův Hradec a mikroregionu Jindřichohradecko viz příloha č. 1. Při definici daného území jsem vycházela také z členění, které navrhuje Jiří Dvořák, srov. DVOŘÁK, Jiří. K některým aspektům problematiky židovské komunity v jihozápadních Čechách v meziválečném hospodářství regionu (1918–1939). In: PODLEŠÁK, Jan (k vyd. připravil). *Naše dny se naplnily: Z historie Židů v jižních Čechách*. České Budějovice: JIH, 2002, str. 71–84.

² Soupis Židů kraje Bechyňského poskytuje informace o počtu rodin, charakteristiku a délku osídlení: NA HBS, ka. 1, inv. č. 1, sign. S III.

³ Soupisy Židů kraje Táborského jsou cenným zdrojem pro určení hospodářské situace dané obce a jejích členů, neboť uvádí způsob obživy a výši kontribuce: NA HBS, ka. 15, inv. č. 54, sign. S XV.

⁴ Soupis Židů kraje Táborského z roku 1793 je často nejpodrobnějším a tudíž i nejcennějším zdrojem informací o počtu židovských obyvatel a jejich obživě: NA HBS, ka. 22, inv. č. 85, sign. S XV.

⁵ Soupis Židů kraje Budějovického, Plzeňského, Prácheňského a Táborského z roku 1799 se patrně nejvíce ze jmenovaných soupisů snaží skutečný počet rodin v dané obci přiblížit počtu povolenému familiantským zákonem a informace, které nám poskytuje, nevypovídají mnoho o skutečné velikosti obce: NA HBS, ka. 27, kn. 5, inv. č. 107.

⁶ Soupis Židů krajů Chrudimského, Litoměřického a Táborského uvádí sice také hlavně familianty s právem inkolátu, ale doplňuje je o informace o tom, zda jsou všechny děti v rodině svobodné, či zda jsou již někteří synové ženatí. Tento soupis býval v mnoha případech aktualizován ještě v 30. letech 19. století: NA HBS, ka. 33, kn. 11, inv. č. 113.

vydanou Státním ústředním archivem.⁷ Pro doplnění těchto soupisů jsem použila také edici pramene Sčítání konzumentů soli v Čechách roku 1702,⁸ která uvádí počty křesťanů a Židů nad 10 let věku. Případně Tereziánský katastr český,⁹ který poskytuje informace z první poloviny 18. století. Velmi cenným zdrojem informací, na jehož základě si lze utvořit představu o životě Židů v Čechách na konci 18. století, je také pátý svazek Etnografického atlasu Čech, Moravy a Slezska (Praha, 2007) zabývající se židovským obyvatelstvem v Čechách v letech 1792 – 1794.

Základním zdrojem informací o Židech na vybraném území od poloviny 19. století jsou matriky narozených, oddaných a zemřelých uložené v Národním archivu ve fondu Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích (dále jen: NA HBMa).¹⁰ O početním vývoji židovských obcí poskytuje informace několik lexikonů a seznamů obcí vydaných na základě údajů sesbíraných při sčítání lidu v letech 1880–1930.¹¹ V rámci každé kapitoly, která sleduje vývoj obce po roce 1848, se snažím postihnout směr tohoto vývoje a způsob, jakým docházelo k začleňování židovského obyvatelstva do většinové společnosti. Soustředím se zde především na otázku národní identity, která byla v dané době častým zdrojem konfliktů mezi Židy a většinovou společností v celé monarchii a jejíž problematiku zpracoval ve své knize *Formování českého židovstva* Hillel J. Kieval (Praha, 2011). Vzhledem k tomu, že prameny potřebné k tomuto zkoumání jsou dostupné v první řadě u Jinřichova Hradce (a v menším měřítku u Kardašovy Řečice), i zde se budu soustředit především na centrum regionu.

⁷ ed. MAREK, Jindřich et al. *Soupisy židovských rodin z roku 1793: Prácheňský kraj, Berounský kraj, Táborský kraj*. 3. sv. Praha: Státní ústřední archiv, 2003.

⁸ ed. MAUR, Eduard a Dagmar PÍŠOVÁ. Sčítání konzumentů soli v Čechách roku 1702. In: *Historická demografie*. Praha: Historický ústav Československé akademie věd, 1994, č. 18, str. 7–67.

⁹ ed. CHALUPA, Aleš et al. *Tereziánský katastr český*, 2. sv., Rustikál (kraje K-Ž). Praha: Archivní správa ministerstva vnitra ČR, 1966 (dále jen: TKČ/2).

¹⁰ Zachovány jsou matriky židovské obce v Jindřichově Hradci z let 1846–1946, přičemž matriky od 40. let jsou většinou prázdné. V těchto matrikách byli zapisováni i novobystřičtí a výjimečně i staroměstští Židé. Srov. NA HBMa, sign. 704–707. Dále jsou zachovány matriky židovské obce Kardašova Řečice z let 1784–1944 (ovšem s třicetiletou mezerou od 40. do 70. let 19. století), v případě matrik oddaných a narozených prázdné již od roku 1918. Srov. NA HBMa, sign. 754–757.

¹¹ Statistické údaje ze začátku 40. let 19. století viz SOMMER, Johann Gottlieb. *Das Königreich Böhmen: Zehnter Band. Taborer Kreis*. Prag, Friedrich Ehrlich, 1842 (dále jen: SOMMER, 1842). Údaje z roku 1880 viz *Oesterreichische Special-Orts-Repertorien: Special-Orts-Repertorium von Böhmen*. 9. sv. Wien: Alfred Hölder, 1885 (dále jen: *Special-Orts-Repertorium*, 1883). Údaje z roku 1900 viz *Lexikon obcí pro Čechy: zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900*. 1. díl, Vídeň: C. K. Dvorní a státní tiskárna, 1904 (dále jen: *Lexikon obcí*, 1904). Údaje z roku 1930 viz *Lexikon obcí v zemi České: vydán ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 1. prosince 1930*. Praha: Orbis, 1934 (dále jen: *Lexikon obcí*, 1934).

Na konci každé kapitoly jsou velmi stručně zmíněny dochované i nedochované památky po židovském osídlení. Tyto podkapitoly mají doplňující charakter a slouží pro dokreslení vývoje vybraných židovských obcí. Při psaní těchto kapitol jsem kromě archivních materiálů z AŽM vycházela z Fiedlerových Židovských památek (Praha, 1992), případně z publikace Blanky Rozkošné a Pavla Jakubce (Brno, 2004) a samozřejmě i z vlastního průzkumu daných lokalit.

Nejrozsáhlejší kapitolou práce je s ohledem na její zaměření židovská obec v Jindřichově Hradci, která ve zkoumaném období prošla velkými změnami a získala na významu i velikosti. Na začátku této kapitoly uvádím krátkou historii města samotného, která je nutná pro zasazení dějin židovské obce do širších souvislostí. Pro tento obecně historický úvod jsem čerpala informace z *Dějin města Jindřichova Hradce* od Františka Teplého (Jindřichův Hradec, 1927–1936), které vyšly v několika svazcích, z publikace Jiřího Hilmery (Praha, 1957) a pro novější dějiny z knihy *Jindřichův Hradec*, jejímž autorem je Luděk Jirásko a která vyšla v edici *Zmizelé Čechy* (Praha, 2007). Při zpracování prvních dvou kapitol o starších dějinách židovské obce, o nichž existuje velmi málo archivních materiálů, jsem vycházela z článku *Die Juden in Neuhaus* od Michaela Rachmutha, který ve dvou dílech vyšel v *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik* (III, 1931 a IV, 1932). Rachmuth, který v Hradci působil od roku 1916 jako rabín, ve své studii čerpá především z jindřichohradeckého zámeckého archivu a mnohdy cituje (nebo dokonce v plném znění přepisuje) prameny, které se nám již nedochovaly, avšak v jeho článcích najdeme také mnoho faktických chyb způsobených např. překlepy v datech. Státní okresní archiv Jindřichův Hradec (dále jen: SOkA JH) ke starším dějinám obce neposkytuje mnoho pramenů,¹² ale z fondu Archiv města Jindřichova Hradce pochází některá z nejstarších privilegií města, která se týkají také Židů. V poslední kapitole o jindřichohradecké obci, která se zabývá vývojem obce od roku 1848, vycházím především z archivních materiálů uložených v Archivu Židovského muzea ve fondu Židovská náboženská obec Jindřichův Hradec (dále jen: AŽM JH), který je od roku 1862 kompletní. Důležitým zdrojem pro mne byl i místní dobový tisk a v neposlední řadě také Rachmuthův článek ve sborníku Hugo Golda *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart* (Brünn, 1934). Zde se Rachmuth o něco podrobněji než ve svém článku v ročence zabývá historií obce právě od

¹² Materiály týkající se Židů, které obsahuje, pochází většinou z období druhé světové války – jedná se o různé soupisy majetku – a z období po válce (hlášení zmizelých osob). Materiály z předválečného období jsou složeny především z novinových článků, korespondence s židovskou obcí a osobní korespondence některých členů obce, nejedná se však o žádný ucelený fond.

poloviny 19. století a událostmi své doby. Zajímavé podněty k dalšímu zkoumání mi poskytl také Adam Dobeš ve svém článku *Dějiny Židů v Jindřichově Hradci v letech 1848–1918* (Jindřichův Hradec, 2005), který čerpá především z deníků *Österreichisch-ungarische Cantorenzeitung* a *Österreichische Wochenschrift*.

Za Jindřichovým Hradcem následuje židovská náboženská obec v Kardašově Řečici, která byla na daném území vybrána jako zástupce židovských obcí, kde došlo alespoň k částečné asimilaci k českému národu již před vznikem samostatné republiky. Vzhledem k tomu, že historie obce byla již zpracována nejen Bartolomějem Vítou¹³ ve sborníku Huga Golda (Brünn, 1934), ale v poslední době i Jiřím Fiedlerem (České Budějovice, 2002),¹⁴ věnují se jejím starším dějinám jen velmi okrajově. Pozornost je upřena na vývoj osídlení na konci 18. století a v 19. století a jeho srovnání s vývojem v Jindřichově Hradci. Cenným zdrojem pro toto období je krom již zmíněných materiálů fond Židovská náboženská obec Kardašova Řečice uložený v Archivu Židovského muzea (dále jen: AŽM KŘ). Tento fond není sice tak obsáhlý jako jindřichohradecký, i přesto však poskytuje mnoho cenných materiálů.¹⁵

K historii židovských obcí ve Starém Městě pod Landštejnem a v Nové Bystřici, které jsem vybrala pro zajímavý vývoj osídlení a které mají rovněž reprezentovat německy smýšlející židovské obce na tomto území, existuje jen velmi málo pramenů a literatury. Příspěvky o dějinách těchto obcí v Goldově sborníku, které nejsou nijak obsáhlé a ke kterým je třeba přistupovat značně kriticky, vypracoval Franz Wondrak. Většina pozdějších článků a zmínek pouze přebírá informace v nich obsažené a to často bez dalšího zkoumání.¹⁶ V Archivu Židovského muzea je uložen fond Židovská náboženská obec Nová Bystřice (dále jen: AŽM NB), který však obsahuje pouze účetní knihu bystřické obce a dva dopisy

¹³ Ten rovněž uspořádal zlomky spisového materiálu obce, které se dnes nachází v Archivu Židovského muzea ve fondu Židovská náboženská obec Kardašova Řečice.

¹⁴ Tento článek se nachází také na internetových stránkách Kardašovy Řečice obohacen o fotografie a plánky židovského osídlení. Viz FIEDLER, Jiří. *Židovská obec v Kardašově Řečici*. URL <<http://www.kardasova-recice.cz/informace-o-meste/historie-recice/zidovska-obec/>> [cit. 2012-12-29].

¹⁵ Dochovány jsou materiály z konce 19. století a počátku 20. století. Zlomky spisových materiálů, u nichž je v inventáři uvedeno časové rozmezí 1866–1904, ve skutečnosti obsahují spisy z doby cca 1856–1913. Viz AŽM KŘ, sign. 54758-9, 54762-3.

¹⁶ Např. část Stehlíkova článku o historii Starého Města pod Landštejnem (STEHLÍK, Michal et al. *Návrat paměti krajiny: Staré Město pod Landštejnem*. Staré Město pod Landštejnem: Občanské sdružení Česká Kanada, 1999.), která se zabývá židovským osídlením a která je v podstatě překladem Wondrakova textu. Stehlík zde například uvádí jako fakt, že nejstarší náhrobek na místním hřbitově pochází z roku 1610. Je sice velmi pravděpodobné, že takový náhrobek v roce 1934 na zdejším hřbitově byl, hřbitov byl však roku 1938 poničen a nejstarší dochovaný náhrobek, který je na hřbitově dnes, pochází až z roku 1727. Srov. ROZKOŠNÁ, Blanka a Pavel JAKUBEC. *Židovské památky Čech: historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno: ERA, 2004, s. 365 (dále jen: ROZKOŠNÁ, 2004).

adresované židovské obci ve Starém Městě. Jediným spolehlivým zdrojem pro zkoumání obou obcí tak zůstávají soupisy Židů a židovské matriky uložené v Národním archivu a v případě Nové Bystřice ještě obecní účetní kniha. Přes tyto zjevné nedostatky se pokouším vývoj osídlení a změny po roce 1848 zrekonstruovat alespoň v základních rysech. Jako první je zpracována židovská obec ve Starém Městě pod Landštejnem a po ní obec v Nové Bystřici, která tu staroměstskou na konci 19. století nahradila.

Při uvádění židovských osobních jmen, jejichž pravopis se velmi často i v rámci jednoho pramene liší, se snažím zachovat jedinou podobu, aby nedocházelo ke zmatení. Formu příjmení uvádím tak, jak se vyskytuje v pramenech s případnou poznámkou o jiných podobách jména.

Vzhledem k tomu, že se v této práci zabývám i předemancipačním obdobím, píši ve slově Žid zásadně velké počáteční písmeno, pouze v citacích pramenů respektuji původní pravopis.

Při přepisu několika málo původně hebrejských slov, jejichž transkripce se v pramenech liší, jsem použila zjednodušeného fonetického přepisu do češtiny.

Seznam použitých zkratk

1. Obecné zkratky

- atp. – a tak podobně
- č. – číslo
- čp. – číslo popisné
- f. – folio
- inv. č. – inventární číslo
- ka. – karton
- kn. – kniha
- lis. – listina
- např. – například
- něm. – německy
- r. – rok
- resp. – respektive
- s. – strana
- sign. – signatura
- srov. – srovnej
- tj. – to jest
- tzn. – to znamená
- zl. – zlatý

2. Zkratky použitých pramenů

- AŽM – Archiv Židovského muzea
 - JH – fond Židovská náboženská obec Jindřichův Hradec
 - KŘ – fond Židovská náboženská obec Kardašova Řečice
 - NB – fond Židovská náboženská obec Nová Bystřice
- ČŽL – Českožidovské listy
- JHL – Jindřichohradecké listy
- NA – Národní archiv
 - HBS – fond Soupisy Židů
 - HBMa – fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích
- ON – Ohlas od Nežárky
- SOkA JH – Státní okresní archiv Jindřichův Hradec
- TKČ – Tereziánský katastr český

1. Jindřichův Hradec

Osídlení v místě dnešního Jindřichova Hradce sahá daleko do minulosti. Nejstarší archeologické nálezy na ostrohu mezi tokem řeky Nežárky a rybníku Vajgar pochází z přelomu 9. a 10. století a již na konci 13. století je zdejší osada nazývána městem.¹⁷ Toto místo bylo od poloviny 14. století strategickým bodem na obchodních cestách vedoucích z Itálie přes rakouské Podunají do Prahy a přes Čechy až na Moravu, a proto rychle vzkvétalo. Jak píše F. Teplý ve svých *Dějínách Jindřichova Hradce*: „Můžeme říci, že tržní místo Hradec se narodilo na – silnici, jí zkvétalo a nejvyššího blahobytu docházelo, ač při ní válečnými náběhy nemálo trpělo.“¹⁸

Od začátku 13. století až do konce 16. století byl Jindřichův Hradec sídlem pánů z Hradce. Pod vládou této odnože mocného rodu Vítkovců město i jeho okolí vzkvétalo. Od počátku 16. století dokonce Jindřichův Hradec patřil mezi deset největších českých měst¹⁹ a v jeho okolí vznikaly mnohé vesnice a nové pastviny na vysušených močálech, které odvodňovali při své činnosti rybníkáři. Od 14. století ve městě vznikaly silné a početné cechy, z nichž nejvýznamnější byl cech soukenický. Hradecké sukno se brzy stalo proslulým a obchodovalo se s ním na rozsáhlém území Čech, ale i daleko v zahraničí. Dalším významným cechem byli například koželuhové, ale až do třicetileté války zde mělo zastoupení zhruba sto dalších řemesel.²⁰ Největší rozkvět město prožívalo za předposledního vládce z rodu pánů z Hradce – Adama. Jeho nákladné přestavby gotického hradu na velkolepé renesanční sídlo a s nimi spojené zadlužení však jako by byly předzvěstí přicházejícího úpadku a společenských změn. Roku 1604 umírá Adamův syn Jáchym Oldřich z Hradce a s ním vymírá i Hradecká větev Vítkovců. Místo nich přichází do Hradce rod Slavatů, jehož tehdejší představitel Vilém byl manželem sestry Jáchyma Oldřicha – Lucie Otýlie.²¹

Vládu rodu Slavatů na Hradeckém panství poznamenala stejně jako celou Evropu třicetiletá válka. Význam města v té době začal pomalu upadat a svého někdejšího postavení už Jindřichův Hradec nikdy nenabyl. Snaha o centralizaci panovnické moci odvedla veškerou pozornost, politické i kulturní dění z okrajových částí země do Prahy, a přestože se město po

¹⁷ JIRÁSKO, Luděk. *Jindřichův Hradec*. Praha: Paseka, 2007, s. 5 (dále jen: JIRÁSKO, 2007).

¹⁸ TEPLÝ, František. *Dějiny města Jindřichova Hradce: Od nejstarší doby až do vymření rodu pánů z Hradce*. Díl I. Svazek 1. Jindřichův Hradec: Landfras, 1927, s. 54n (dále jen: TEPLÝ, 1927, I. 1.).

¹⁹ JIRÁSKO, 2007, s. 6.

²⁰ Tamtéž, s. 8.

²¹ HILMERA, Jiří. *Jindřichův Hradec: městská památková rezervace a státní zámek*. Praha: Sportovní a turistické nakladatelství, 1957, s. 24 (dále jen: HILMERA, 1957).

třicetileté válce rychle zotavilo, zůstalo nadále „nevýrazným provinčním městem“²² a situace se nezměnila ani po vymření Slavatů v roce 1691, kdy se celé panství rozdělilo mezi několik ženských příslušnic rodu a město Jindřichův Hradec se tak stalo majetkem rodu Černínů.²³

V osmnáctém století pokračovala doba útlumu zájmu šlechty o Jindřichův Hradec, protože Černínové se plně soustředili na svá sídla a paláce v Praze. Rozvíjela se naopak stavební činnost měšťanů a z této doby také pochází jedna z dominant Jindřichova Hradce – sloup Nejsvětější Trojice na náměstí. Vrchnost se v této době sice snažila zachovat a zesílit vliv na své poddané, ale s počátkem 19. století se blížily nezadržitelné změny.

Začátek 19. století v Jindřichově Hradci poznamenal katastrofální požár v roce 1801, při němž vyhořela většina Starého a Nového města a bylo tedy třeba tyto části města opravit a znovu vybudovat. Kolem poloviny 19. století také vrcholí úpadek soukenictví,²⁴ který pro Jindřichův Hradec znamenal velkou ztrátu. Zároveň během 19. století dochází k zásadním společenským změnám, které se projevují i zde. Ve městě, které bylo vždy česko-německé, se začíná probouzet české vlastenectví a přichází národní obrození, podporované i hrabětem Eugenem Černínem, tehdejším zámeckým pánem.²⁵

Zhruba od poloviny 19. století byly v Hradci i jeho okolí zakládány četné továrny a závody. V roce 1871 jejich budoucnost ohrozilo otevření první železnice spojující Prahu s Vídní, která se městu vyhnula a to tak ztratilo svou prastarou strategickou polohu na obchodní stezce.²⁶ Později byla sice železnice zavedena i do Jindřichova Hradce, ale někdejší výhodnou pozici již neposkytovala a rozvoj průmyslu v této oblasti začal stagnovat a později upadat. Po první světové válce a hospodářské krizi se město začalo rychle vzpamatovávat, ale další rozvoj zastavila Mnichovská dohoda. Jindřichův Hradec sice zůstal součástí okleštěných Čech, ale přístupný byl jen úzkým pruhem země na severu.²⁷

²² HILMERA, 1957, s. 25.

²³ O rozdělení panství více viz JUŘÍK, Pavel. *Dominia pánů z Hradce, Slavatů a Czerninů*. Praha: Libri, 2010, s. 184 (dále jen: JUŘÍK, 2010).

²⁴ JIRÁSKO, 2007, s. 15.

²⁵ HILMERA, 1957, s. 28.

²⁶ JIRÁSKO, 2007, s. 17.

²⁷ Tamtéž, s. 18.

1.1 Židovská obec v Jindřichově Hradci

1.1.1 Nejstarší dějiny židovského osídlení (do roku 1691)

První zmínka o židovském osídlení v Jindřichově Hradci pochází z 25. července 1294, kdy Oldřich z Hradce ve své závěti odkazuje pro případ, že zemře bez mužských potomků, celé své panství králi Václavu II.²⁸ Toto rozhodnutí odůvodňuje královou dobrotou a blahosklonností, které se projevily mimo jiné tím, že král Oldřichovi povolil usídlit v Jindřichově Hradci osm Židů i s jejich rodinami, přičemž v případě smrti jednoho z Židů může na jeho místo dosadit jakéhokoli dalšího Žida s rodinou.

Můžeme souhlasit s Rachmuthem,²⁹ který z této zmínky předpokládá, že Židé byli v Jindřichově Hradci usídleni nedlouho poté, co dostal Oldřich povolení, tzn. možná už před rokem 1294. Je totiž velmi pravděpodobné, že Oldřich svého práva usadit ve městě Židy využil hned, jak mu jej panovník udělil. Že v Jindřichově Hradci Židé skutečně žili, můžeme však s jistotou tvrdit až díky zmínce o protižidovských perzekucích, které proběhly ve druhé polovině roku 1337.³⁰ Další spolehlivá zmínka o Židech ve městě přichází v podobě privilegia vydaného o padesát let později. Tehdejší hradecký pán Jindřich III. z Hradce dostal od měšťanů 350 kop pražských grošů výměnou za privilegium, které jim povolovalo podle své vůle odkazovat všechny svůj movitý a nemovitý majetek. Toto privilegium vydané roku 1389 bylo platné pro všechny, kteří platili královské daně a poplatky vrchnosti, ale je zde zdůrazněno, že Židé jsou z tohoto privilegia vyňati, přestože mají všechny daně a poplatky platit jako dosud.³¹

Kde se na konci 13. století nacházela první židovská obydlí ve městě, můžeme jenom hádat. Teplý je už v této době usazuje „v místě nynějších židoven, kdež i brzo synagoga vznikla“,³² avšak domníváme se, že se jedná o pouhý dohad, protože žádné materiály hovořící o místě židovského osídlení v této době se nedochovaly a Teplý pravděpodobně pouze

²⁸ DWORSKÝ, František. *Zur Geschichte der Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien: Von 906 bis 1620*. 1. díl. Praha: Gottlieb Bondy, 1906, s. 39n (dále jen: DWORSKÝ, 1906/1).

²⁹ RACHMUTH, Michael. Die Juden in Neuhas: Ester Teil. In: *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik*. Praha: ve vlastním vydavatelství, 1931. III. roč., s. 185 (dále jen: RACHMUTH, 1931).

³⁰ Nejednalo se přímo o pogrom, jak uvádí Fiedler. Srov. FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1992, s. 82 (dále jen: FIEDLER, 1992). Seznam, na kterém Jindřichův Hradec v *Das Martyrologium des Nürnberger Memorbuches* figuruje, je soupisem měst, kde byli Židé následkem protižidovských bouří ohroženi. Tento seznam je zřetelně oddělen od seznamu míst, kde došlo ke skutečným pogromům. Viz ed. SALFELD, Siegmund. *Das Martyrologium des Nürnberger Memorbuches*. Berlin: Leonhard Simion, 1898, s. 240n. Za pomoc v pátrání po této zmínce děkuji Jiřímu Fiedlerovi.

³¹ SOKA JH, lis. 1, inv. č. 1, sign. A-1.

³² TEPLÝ, 1927, I. 1., s. 79.

předpokládá, že Židé místo svého osídlení neměnili. Jistější si můžeme být polohou židovského hřbitova. Když totiž Oldřich z Hradce 1. července 1411 vydává listinu, která má urovnat spor o dědictví jeho strýce Heřmana, zmiňuje mezi jinými místy také panskou zahradu pod Pejčochem a říká o ní: „Páni při ní mívali ‚rejdiště‘ pro jízdu a na vršku cvičiště pro sokoly a sokolníky. Místo toho brzy oddáno za židovský hřbitov.“³³ Na tomto místě se židovský hřbitov nachází doposud.³⁴

Již v 16. století žili jindřichohradečtí Židé zcela jistě v místě dnešní Kostelní ulice. V roce 1581 se podařilo Židu Adamovi, který byl váženým členem obce, sklenářským mistrem, židovským rychtářem a rovněž obchodoval s panstvem, získat ke koupi dům na rohu Židovské uličky (dnešní Kostelní), a to přesto, že již jeden dům v této ulici obýval.³⁵ Dům byl přes protesty měšťanů zapsán do katastru jako vůbec první dům v majetku Žida a byla v něm zřízena modlitebna, škola a byt pro učitele.³⁶

V 16. století se z Jindřichova Hradce stalo čilé obchodní město, které často navštěvovali i židovští obchodníci z širokého okolí.³⁷ Někdy v této době však došlo také k omezení počtu židovských rodin z osmi na čtyři, což zastavilo vývoj zdejší židovské obce na další tři století. Toto omezení máme v listinách zmíněno poprvé v roce 1682, kdy v odpovědi na žádost Židů o navýšení počtu rodin ve městě píše tehdejší pán z Hradce Jan Jáchym Slavata, že nemá v úmyslu tento počet (a uvádí zde 4 rodiny) stanovený odpradávná navyšovat.³⁸ Nevíme sice přesně, a ani sám Jan Jáchym Slavata to tehdy nevěděl, co ono „von alters hero“, tedy odpradávná, znamená, ale z částečného soupisu židovských rodin povinných platit daně v Českém království z roku 1570 víme, že již v tomto roce žilo v Jindřichově Hradci tři a půl rodiny.³⁹ Dále se můžeme domnívat, že pokud v roce 1557 došlo k rozšíření židovského hřbitova,⁴⁰ není možné, aby k omezení počtu rodin došlo už v 15. století, protože pak by takového rozšíření jistě nebylo třeba. Z toho lze vyvodit, že k tomuto omezení, které však vrchnost často nedodržovala, došlo někdy v první polovině 16. století.

³³ TEPLÝ, 1927, I. 1., s. 155. Rachmuth, který tuto první zmínku o hřbitovu cituje také z Teplého, uvádí z neznámého důvodu rok 1400. Viz RACHMUTH, 1931, s. 186.

³⁴ Viz kapitola 1.2 Památky a příloha č. 3.

³⁵ TEPLÝ, František. *Dějiny města Jindřichova Hradce: Dějiny města za vlády pánů z Hradce linie Telecké (1453-1604)*. Díl I. Svazek 2. Jindřichův Hradec: Landfrás, 1927, s. 406 (dále jen: TEPLÝ, 1927, I. 2.).

³⁶ RACHMUTH, 1931, s. 190. Viz kapitola 1.2 Památky a příloha č. 4 a č. 5.

³⁷ TEPLÝ, 1927, I. 2., s. 317.

³⁸ Přepis listiny viz RACHMUTH, 1931, s. 210n.

³⁹ DWORSKÝ, 1906/1, s. 530.

⁴⁰ TEPLÝ, 1927, I. 2., s. 248.

Z jiného panského příkazu z roku 1624 se dozvídáme o způsobu obživy hradeckých Židů, a sice obchodu. Židé do tohoto roku obchodovali ve městě s všelijakým zbožím, avšak právě tato rezoluce jim s odvoláním na starší nedochovaná omezení příkazuje zúžit nabídku zboží. Doslova říká, že by tak jako dřív „mosaz, drát, wolovo, kolečka sklenná prodávati a skla dělati mohli.“⁴¹ I toto omezení učiněné na nátlak hradeckých obchodníků však bylo porušováno, a to dokonce samotným panstvem, které často kupovalo od Židů nejrůznější zboží.

Kromě obchodu se místní Židé živili i půjčováním peněz, ale můžeme předpokládat, že se jednalo spíše o výjimky. Podle Rachmutha půjčovali peníze pouze příležitostně a vždy jen proti zástavě.⁴² Jak víme, od 15. století začalo křesťanské obyvatelstvo celé Evropy rozvíjet obchod s penězi a s tímto rozvojem začalo židovské finančnictví upadat.⁴³ I v Jindřichově Hradci se v této době půjčováním na úrok zabývali hlavně bohatí měšťané, kterých s rozkvětem města přibývalo. Židé se tu už od začátku 16. století živili především obchodem, který se – kvůli značným omezením – nemohl rozvíjet do té míry jako obchod místního měšťanstva.

Ekonomická situace hradeckého židovstva byla stejně nelehká, jako situace všech židovských obcí v Českém království. Přispívaly k tomu mj. daně a mnohé poplatky, kterými byli povinováni. Teplý ve svých Dějinách uvádí:

Židé kromě ochranného a hlavního peníze (z každé hlavy) vrchnosti odváděli též kněžím v jistý den po dlouhé věky určitý počet plecháčků či brakteatů, mincí stříbrných, penízků to, na nichž mincím vyrazil obraz jednostranně.⁴⁴

Rachmuth mimo to uvádí také daň z domu a poplatek za židovský hřbitov, který činil 4 groše ročně na jednu rodinu. Navíc museli Židé platit mnoho nepravidelných dávek a poplatků vrchnosti i městským úředníkům. Krom toho také museli vrchnosti poskytovat dobrovolné i nedobrovolné půjčky,⁴⁵ a to zejména posledním pánům z Hradce z rodu Vítkovců, za jejichž vlády došlo k nákladné přestavbě místního hradu. Takovéto půjčky však byly podle Pěkného

⁴¹ RACHMUTH, 1931, s. 208.

⁴² Tamtéž, s. 191.

⁴³ Srov. PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1993, s. 202nn (dále jen: PĚKNÝ, 1993).

⁴⁴ TEPLÝ, 1927, I. 1., s. 80. V poznámce dodává, že plecháčková daň byla zrušena až za Josefa II. Historií Plecháčkové daně se budeme zabývat později, viz kapitola 1.1.2, oddíl Daně, str. 31.

⁴⁵ RACHMUTH, 1931, s. 192.

spíše „jistou formou mimořádné daně než vlastní ekonomickou aktivitou“,⁴⁶ protože k jejich splacení často vůbec nedošlo.

S příchodem Slavatů na hradecké panství v roce 1604 začaly Židům těžké časy, které nezpůsobilo ani tak nové panstvo jako spíše třicetiletá válka, která za jejich panování probíhala. Zatímco ničivých důsledků husitských válek zůstalo město i jindřichohradecké židovstvo uchráněno,⁴⁷ třicetiletá válka na ně dopadla v plné síle. Těsně před vypuknutím války nacházíme v Jindřichově Hradci tyto Židy: Marka, Lazara, Árona a Josefa (což byli synové sklářského mistra Adama), a pak Mojžíše, Izáka a Hiršla.⁴⁸ Všichni se živili hlavně prodejem nejrůznějšího zboží. Během třicetileté války ale jejich obchodování začalo být trnem v oku křesťanským obchodníkům, pro které začali být Židé právě teď tvrdou konkurencí. Jedním z důsledků častých sporů mezi Židy a měšťany, které muselo řešit panstvo, je již výše uvedené omezení sortimentu zboží židovských obchodníků vydané 20. listopadu 1624.⁴⁹

Během třicetileté války bylo na Židy v Jindřichově Hradci uvaleno množství dalších poplatků. Krom poplatků na ochranu, příspěvků na mušketýry a mnoha jiných, byli Židé sami povinni hlídkovat v městských branách, když na ně přišla řada.⁵⁰ Tuto povinnost plnili svědomitě v prvních dvou desetiletích třicetileté války, jak však válka postupovala a městu ubývalo peněz, začali měšťané na Židy tlačit, aby se osobních hlídek vzdali a místo toho platili další příspěvky. Židé se tomu dlouho bránili, až byli nakonec 25. června 1648 donuceni poddat se nařízení městské rady. Ta jim místo hlídek určila roční poplatek 208 kop grošů, dokud nenastanou klidnější časy.⁵¹ Taková částka by už tak zchudlé Židy zruinovala, a protože nemohli tušit, že válka skončí za několik měsíců, dohodli se s městským úřadem na

⁴⁶ PĚKNÝ, 1993, s. 200.

⁴⁷ Na rozdíl např. od blízké Bystřice. Srov. kapitola 4. Nová Bystřice.

⁴⁸ RACHMUTH, 1931, s. 193.

⁴⁹ Viz str. 17. Těžkosti třicetileté války ale často nutily vrchnost i měšťany nakupovat u Židů různé zboží, které by tito podle omezení neměli prodávat, a to proto, že u Židů se dalo koupit levněji. Nižší cena byla způsobena především levnějším způsobem dopravy – zatímco křesťané v té době platili vysokou cenu za dopravu a ochranu zboží na cestě, Židé přepravovali své zboží v malém množství vlastní silou a mimo hlavní cesty. Přesto však byl v Jindřichově Hradci židovský obchod v celém 17. století potlačován a omezován, nenacházíme například z této doby žádnou zmínku o otevřeném židovském krámu. (Tamtéž, s. 196.)

⁵⁰ V roce 1618 se dokonce účastnili obrany města při neúspěšném pokusu o jeho dobytí Jindřichem Duvallem hrabětem z Dampierre. (RULL, František. *Monografie města Hradce Jindřichova*. Jindřichův Hradec: Landfras, 1875, s. 77n.)

⁵¹ RACHMUTH, 1931, s. 199.

tom, že místo toho budou platit „ročně 10 kop, a to na věčnost“,⁵² což pro ně v tu chvíli bylo schůdnější řešení.⁵³

24. října 1648 byl uzavřen Vestfálský mír a obyvatelé celé Evropy se začali vzpomínat na válku. Deset let po konci války nacházíme v Jindřichově Hradci 6 Židů s rodinami (celkem 31 osob), byli to: Samuel Áron, Samuel Perl (Berl), Josef Winternitz,⁵⁴ Marek Guthmann, Mendel Salomon a Áron Samuel.⁵⁵ O tom, že i oni začali své obchody obnovovat tak rychle, že v nich křesťanští obchodníci spatřovali nebezpečnou konkurenci, svědčí dekret vydaný 9. července 1658 Ferdinandem Vilémem Slavatou na žádost měšťanů.⁵⁶ Tento dekret se odvolává na starší omezení židovského obchodu z roku 1624 a obnovuje jej, ale k původním povoleným artiklům zboží židovského obchodu přidává vlnu. Už jenom z potřeby tato omezení neustále obnovovat a opětovně potvrzovat můžeme soudit, že docházelo k jejich porušování.

Na konci 17. století panoval v Jindřichově Hradci čilý obchodní ruch, do města přijíždělo mnoho cizích obchodníků – křesťanů i Židů, a také místní Židé s pomocí půjček od bohatších měšťanů rozvíjeli svoje obchody. Není tedy divu, že se židovská obec začala rozmáhát i početně. Do města přicházeli obchodníci, kteří často zůstávali dlouhou dobu a doufali, že se budou moci ve městě usadit. Hrabě Ferdinand Vilém ale na jejich žádosti odpovídal odmítavě a konečně roku 1682 vyslyšel žádosti hradeckých měšťanů a tak v tomto roce museli opustit město bratři Mojžíš a David Veithové a Marek Guthmann,⁵⁷ a tím bylo roku 1687 opět dosaženo počtu 4 rodin ve městě.⁵⁸

Dá se říci, že Slavatové obecně hradeckému židovstvu život spíše ztěžovali. Při mnohých sporech s měšťanstvem většinou stáli na straně křesťanů, a naopak Židy neváhali uvěznit na několik dnů a hrozit jim mučením, a to vše bez důkazů jen na základě obvinění.⁵⁹

⁵² Tamtéž, s. 215.

⁵³ Od 21. června 1654 pak tento poplatek neplatili městu, ale hraběti. Více o tom viz TEPLÝ, František. *Dějiny města Jindřichova Hradce*. Díl I. Svazek 3. Jindřichův Hradec: Landfras, 1935, s. 282n (dále jen: TEPLÝ, 1935, I. 3.).

⁵⁴ Ten byl roku 1691 zemským poslancem. (RACHMUTH, Michael. Die Juden in Neuhas: Zweiter Teil. In: *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik*. Praha: ve vlastním vydavatelství, 1932. IV. roč., s. 235; dále jen: RACHMUTH, 1932)

⁵⁵ RACHMUTH, 1931, s. 201.

⁵⁶ SOKA JH, fond Archiv města Jindřichova Hradce 1372–1945, lis. 13, inv. č. 13, sign. A-13.

⁵⁷ RACHMUTH, 1932, s. 202n.

⁵⁸ Podle soupisu obyvatel Jindřichova Hradce, jehož prepis uvádí Teplý, žilo v roce 1683 v Hradci 8 Židů starších 20 let a 4 Židé starší 10 let. Nic bližšího však neuvádí. (TEPLÝ, 1935, I. 3., s. 345.)

⁵⁹ Dosvědčuje to případ dvou pražských Židů uvězněných v roce 1685 bez jakýchkoliv důkazů na 14 dní za údajnou krádež. Když si pak tito Židé chtěli na uvěznění stěžovat u Apelačního soudu, městská rada na radu hraběte odmítla vydat soudu příslušné spisy. (RACHMUTH, 1931, s. 205n.) Teplý k tomuto případu na druhou

Jan Jáchym Slavata také za svého života (1637–1689) nařídil Židům novou daň z plátna.⁶⁰ Každý rok měli Židé platit 30 zlatých namísto dosud platného závazku vykupovat od panstva určité množství plátna za pevně stanovenou cenu. Roku 1654 Židé platili daň za dům, daň za hřbitov, jejich povinností bylo také zajistit soukeníkům materiál na jejich cechovní znak, špitálu věnovat 200 skleněných koleček a vrchnosti platili tzv. ochranný peníz.⁶¹ Také víme, že platili příspěvek 10 kop na mušketyry ujednaný za třicetileté války,⁶² k tomu městský poplatek, daň z hlavy a blíže neurčenou část paušální daně placené české komoře.⁶³

1.1.2 Židovská obec od roku 1691 do roku 1848

Po smrti posledního mužského potomka Slavatů v roce 1691 vznikly mezi dědičkami spory o majetek a k jeho rozdělení došlo až roku 1693. Jindřichův Hradec připadl s okolním panstvím nejstarší dceři Jana Jáchyma Marii Josefě, která byla manželkou hraběte Heřmana Jakuba Černína z Chudenic.⁶⁴ Období vlády Černínů na Hradci v 18. století zasahuje několik pro židovskou obec významných událostí. Především za jejich vlády trvalo období tzv. úředního antisemitismu,⁶⁵ došlo k vydání translokačního reskriptu a familiantského zákona, vyhnání Židů z Prahy za Marie Terezie a později k josefínským reformám a vydání Systemálního židovského patentu. Všechny tyto momenty a mnohé další ovlivnily přímo i nepřímo život jindřichohradecké židovské obce.

Charakteristika židovského osídlení města do roku 1848

Na počátku 18. století se v Jindřichově Hradci nacházelo 10 Židů starších deseti let.⁶⁶ Pokud budeme dále uvažovat o židovském osídlení města v 18. století, je nutné brát v úvahu především početní omezení stanovené familiantským zákonem. Do roku 1726, kdy vešel v platnost, bylo na zdejším panstvu, aby případně počet židovských rodin ve městě navýšilo nebo snížilo. Rachmuth se dokonce domnívá, že Prokop Vojtěch Černín by možností mít na

stranu uvádí, že magistrát požadoval od hraběte povolení k mučení, ale ten jej přísně zakázal. (TEPLÝ, 1935, I. 3., s. 335.) Další průběh případu není znám.

⁶⁰ RACHMUTH, 1931, s. 204. Nová daň jistě souvisela s momentální potřebou zlepšit vlastní finanční situaci. Jan Jáchym hostil na Hradci v roce 1679 císaře Leopolda I. a v roce 1686 provdál v Praze dceru za hraběte Černína, přičemž obě tyto události byly spojeny s velkými výdaji. (JURÍK, 2010, s. 178n.)

⁶¹ RACHMUTH, 1931, s. 205.

⁶² Tuto daň Jan Jáchym Slavata v roce 1674 zrušil, ale nahradil ji příspěvkem 8 kop městu. (RACHMUTH, 1931, s. 205 a pozn. s. 216.)

⁶³ PĚKNÝ, 1993, s. 198.

⁶⁴ JURÍK, 2010, s. 184.

⁶⁵ Období ohraničuje roky 1679–1726. Více k tomuto viz PROKEŠ, Jaroslav. *Úřední antisemitismus a pražské ghetto v době pobělohorské: Redukční a extirpační pokusy z let 1679 až 1729*. Praha: v. n., 1929 (dále jen: PROKEŠ, 1929).

⁶⁶ ed. MAUR, Eduard a Dagmar PÍŠOVÁ. Sčítání konzumentů soli v Čechách roku 1702. In: *Historická demografie*. Praha: Historický ústav Československé akademie věd, 1994, č. 18, s. 27 (dále jen: *Sčítání konzumentů soli*, 1994).

svém panství více židovských rodin jistě využil, protože mu jeho otec zanechal velké dluhy.⁶⁷ Rokem 1726 se však situace mění a 4 židovské rodiny, které dosud v Hradci žily, jsou stanoveny jako maximální počet zahrnutý v oněch 8541 židovských rodinách s právem usídlení v Čechách.⁶⁸ Tento zákon narušující přirozený vývoj židovské populace způsobil, že docházelo buď k nelegálním sňatkům, nebo (a v případě Jindřichova Hradce především) k odlivu židovských obyvatel na jiná území. Nutno však říci, že ačkoliv se magistrát a měšťanstvo v Jindřichově Hradci vždy snažili o zachování počtu, vrchnost čas od času jeho překročení v rámci jistých mezí povolovala, nebo jej prostě přehlížela.

K případům, kdy se obec rozšířila o další židovské obyvatele, docházelo většinou na základě nejrůznějších výjimek, zvláštních povolení nebo prostě nelegálně. Ke zcela výjimečnému byt' jen přechodnému rozšíření obce došlo během vyhnání Židů z Prahy, které trvalo od roku 1744 do roku 1748. Tehdy se v Jindřichově Hradci usídlilo několik emigrantů⁶⁹ - mezi jinými to byl primátor pražského židovstva Abraham Duschenes a lékárník Michl Löbl Jeiteles.⁷⁰ Jakmile však bylo vypovězení odvoláno, všichni pražští Židé Jindřichův Hradec opět opustili.

Obvyklou výjimkou z numeru clausu byli tzv. panští Židé.⁷¹ V Jindřichově Hradci vrchnost přijala prvního v roce 1735.⁷² Byl jím Hiršl Samuel, kterému hrabě po špatných zkušenostech s křesťanskými nájemci pronajal panskou vinopalnu. Můžeme se domnívat, že s židovskými nájemci byl spokojen, protože jim vinopalnu i s varnou potaše ponechal v nájmu s malými přestávkami⁷³ až do poloviny 19. století. Počet panských Židů nebyl zřejmě nijak omezen a závisel na uvážení vrchnosti. Například do Jindřichova Hradce v roce 1760 jako druhý panský Žid přibyl syn Abrahama Bobeleho – Izák, který byl pověřen správou

⁶⁷ RACHMUTH, 1932, s. 188. Otázkou však zůstává, zda by pro něj příjmy z dalších židovských daní byly takovou finanční pomocí, která by stála za přijetí přespočetného Žida. K dalšímu prohloubení zadlužení rodu ale došlo i za jeho vlády – především kvůli výstavbě záměčku Jemčina. (JUŘÍK, 2010, s. 36.)

⁶⁸ FIEDLER, 1992, s. 17.

⁶⁹ Usídlili se na Nežáreckém předměstí. (RACHMUTH, 1932, s. 186n.) Samotné město Jindřichův Hradec – tedy část obehnaná hradbami – jim byla zapovězena na základě nové formulace vypovězení z roku 1746. (PĚKNÝ, 1993, s. 82.)

⁷⁰ A. Duschenes a M. L. Jeiteles patřili k představeným židovské obce a jejím váženým členům a proto mohli opustit Prahu až mezi posledními. Duschenesovi bylo později vyčítáno, že se o pražské Židy během vyhnání vůbec nestaral. (BERGL, Josef. *Das Exil der Prager Judenschaft von 1745 bis 1748*. In: *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik*. Praha: Dr. Josef Flesch, 1929. I. roč., s. 327.)

⁷¹ Více o tomto postavení viz PĚKNÝ, 1993, s. 226.

⁷² RACHMUTH, 1932, s. 189.

⁷³ Např. 5. dubna 1745 vypověděl rodině Hiršlově hrabě Černín předčasně nájemní smlouvu, protože očekával, že vypovězení Židů z Čech ohlášené na konec června bude uskutečněno stejně jako jejich vypovězení z Prahy. (Tamtéž.)

místní pobočky na výrobu potaše.⁷⁴ Postavení panského Žida však nebylo ani zdaleka jisté, záviselo totiž na době trvání nájmu, který mohla vrchnost kdykoliv vypovědět, nebo i na tom, jak dobře zastával funkci, díky které mu byl pobyt ve městě povolen. V případě Izáka Bobeleho, jehož smělé obchodní aktivity byly trnem v oku křesťanskému měšťanstvu, ohrožovaly jeho postavení pouze vytrvalé stížnosti měšťanů, že škodí jejich obchodu a že chce jistě dosáhnout trvalého pobytu ve městě.

Na tomto místě je ale třeba říci, že stížnosti měšťanů nebyly úplně neopodstatněné. Od poloviny 18. století se židovská obec v Jindřichově Hradci nenápadně rozrůstala o další a další členy. Ze soupisu Židů provedeného v Bechyňském kraji už v roce 1723 se dozvídáme, že v tomto roce žily v Hradci 4 rodiny.⁷⁵ Dílčí soupisy k Bechyňskému kraji se nám sice nedochovaly, ale jejich kopii měl pravděpodobně k dispozici M. Rachmuth, který ve svém článku z roku 1932 v příloze č. VI⁷⁶ uvádí úplný přepis soupisu Židů v Jindřichově Hradci. V tomto soupisu jsou zaznamenáni 4 familianti – s rodinami celkem 20 osob. Všichni v té době obchodovali především s vlnou a sukнем. Soupis se však nezmiňuje o žádných židovských zaměstnancích, pokud ve městě nějakí byli. Tereziňský katastr platný od roku 1757 uvádí, že ve městě žijí 3 Židé,⁷⁷ ale již v roce 1762, kdy byl učiněn na žádost Prokopa Vojtěcha Černína soupis Židů a jejich daní, nacházíme v Hradci 7 rodin, které čítají dohromady asi 40 osob.⁷⁸ Tento soupis si hrabě vyžádal, aby měl pod kontrolou sňatky svých židovských poddaných, kteří se ženili bez jeho vědomí. A také se z něj dozvídáme, že majetek celé židovské obce byl odhadnut na 13900 zlatých, můžeme tedy říci, že jindřichohradecká židovská obec patřila k těm bohatším.⁷⁹ S rozkvětem obchodu došlo k tomu, že navzdory snahám hraběte i města, městským privilegiím a numeru clausu, bydlelo v Hradci v roce 1779 již devět židovských rodin o 67 lidech.⁸⁰ Vidíme tedy, že během 56 let se počet Židů ve městě zvýšil zhruba trojnásobně.

⁷⁴ Izák Bobele se tehdy vrátil do Hradce po více než dvaceti letech – v roce 1737 se totiž odstěhoval do Černovic na Moravě, kde se mu podařilo získat familiantské místo. (Tamtéž, s. 192.)

⁷⁵ NA HBS, ka. 1, inv. č. 1, sign. S III, s. 9.

⁷⁶ RACHMUTH, 1932, s. 240n. Bohužel neuvádí, kde se zdroj, ze kterého opis opatřil, v té době nacházel.

⁷⁷ TKČ/2, s. 337.

⁷⁸ RACHMUTH, 1932, s. 216n. Cituje soupis, který se tehdy nacházel v zámeckém archivu, ale nedochoval se.

⁷⁹ Pro srovnání v židovské obci Písečné jižně od Dačic žilo v roce 1759 celkem 24 žid. rodin, jejichž majetek byl odhadnut na 2018 zlatých. (HRUSCHKA, Rudolf. Geschichte der Juden in Piesling. In: GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn: Jüdischer Buch- und Kunst Verlag, 1929, s. 459; dále jen: HRUSCHKA, 1929)

⁸⁰ MUK, Jan. Počet obyvatelstva J. Hradce v létech 1779, 1834, 1840, 1846. *Ohlas od Nežárky* (dále jen: ON), roč. 58, č. 51, 21. 12. 1928, s. 5.

Při tomto růstu obyvatel však židovská obec vlastnila stále stejný počet domů. Tím se dostáváme k problému, který hradecké židovstvo v 18. století tížil – tj. přeplněnost židoven a nedostatek bydlení. Židé vlastnili přímo uvnitř hradeb 4 domy v Kostelní ulici a jeden dům na předměstí v místě zvaném Karlov,⁸¹ avšak 5 domů bylo v době, kdy v Hradci žilo asi 9 rodin velmi nedostačující. Proto když roku 1773 zachvátil Jindřichův Hradec velký požár, při kterém shořela téměř polovina města, snažili se Židé využít toho, že mnoho lidí z města odešlo a zanechalo po sobě spáleniště. Záměrem Židů, jejichž obydlí zůstala tentokrát uchráněna, bylo takové spáleniště koupit a postavit na něm dům, který by nedostatek ubytování vyřešil. Z počátku se snažili spáleniště koupit od města, v tom jim však bylo zabráněno⁸² a ani s koupí spáleného domu od lékárníka Freye nakonec neuspěli. Navíc magistrát vydal nařízení, podle kterého se měli všichni Židé bydlící v měšťanských domech do 4 dnů vystěhovat.⁸³ Jestli se tak tehdy opravdu stalo, nevíme, ale jisté je, že i v následujících letech řešili Židé nedostatek bydlení nájmem měšťanských domů.

Situace s bydlením se ani koupí domu na Karlově v roce 1776⁸⁴ nijak zásadně nezlepšila – už proto, že počet Židů i nadále stoupal. Ze soupisu z roku 1783 zjišťujeme, že v Jindřichově Hradci žije asi 50 Židů.⁸⁵ Nejlepší představu o velikosti a složení židovské obce v Jindřichově Hradci na konci 18. století si však můžeme udělat díky velmi podrobnému soupisu Židů, který pochází z roku 1793.⁸⁶ Soupis uvádí vždy majitele, resp. nájemce domu, jeho rodinu (tj. i členy, kteří ve městě nebydlí), domácnost a případné nájemníky. Dále odkud pochází, kde současně žijí a způsob obživy. V následujícím seznamu z těchto informací uvádíme jen ty, které poslouží k vytvoření obrazu o složení obce, a celkový počet osob.

- Jako první soupis uvádí hradeckého panského Žida. Nezvykle je na tomto místě uvedena žena, totiž **Františka Stern**. Její manžel Eliáš Stern, který zemřel právě roku 1793, byl nájemcem panské vinopalny a varny potaše. Ona sama obojí vedla ještě asi

⁸¹ Jednalo se o Červený dvůr, zvaný někdy Karlov (něm. Karlshof), který se nacházel na Nežáreckém předměstí. Od něj se pak i celé Nežárecké předměstí někdy nazývalo Karlov. (JIRÁSKO, 2007, s. 51.) Dům dlouho patřil vrchnosti, která ho Židům pouze pronajímala. Již v 16. století v něm bydleli židovští sluhové. (TEPLÝ, 1927, I. 2., s. 406n.) Roku 1776 už se dům rozpadal a hrabě jej prodal Jákobu Wienerovi. (RACHMUTH, 1932, s. 202.)

⁸² TEPLÝ, František. *Dějiny města Jindřichova Hradce*. Díl I. Svazek 4. Jindřichův Hradec: Landfras, 1936, s. 143nn (dále jen: TEPLÝ, 1936, I. 4.).

⁸³ RACHMUTH, 1932, s. 199n.

⁸⁴ Viz pozn. 81.

⁸⁵ NA HBS, ka. 15, inv. č. 54, sign. S XV.

⁸⁶ Následující seznam vychází ze Soupisu Židů kraje Táborského (NA HBS, ka. 22, inv. č. 85, sign. S XV.), pokud není uvedeno jinak. K doplnění informací posloužil především přepis nedochovaného Soupisu daňových poplatníků z roku 1795, který pořídil M. Rachmuth, srov. RACHMUTH, 1932, s. 209–211.

rok a pak z města odešla.⁸⁷ S Františkou bydlely její dvě neprovdané dcery, k tomu měla ještě šest zaměstnanců. Dohromady 9 osob.

- Další je uveden zeť Izáka Bobeleho **Jákob Wiener**, který bydlel v domě čp. 154 na Karlově⁸⁸ se svou ženou. Vedl obchod s tabákem a zaměstnával kuchařku a písaře. Dohromady 4 osoby.
- V nájmu u Jákoba Wienera bydlela **Maria Anna Sunna**, vdova, která obchodem s peřím, mosazí a kůží živila tři děti a tchýni.⁸⁹ Dohromady 5 osob.
- Jako další majitel vlastního domu ve městě je uveden **Izák Bobele**, který se živil obchodem s vlnou a dalším zbožím. Soudě podle výše kontribuce z roku 1783 byl nejbohatším členem obce.⁹⁰ A ze soupisu učiněného o dva roky později víme, že roku 1795 ve svých 71 letech zemřel.⁹¹ Bydlel v domě, který kdysi koupil od Benjamína Bindelese a rozšířil o dům vdovy Schmeisserové.⁹² Kromě ženy Anny a jejich syna bydlelo v domě 8 Bobelových zaměstnanců, mj. účetní Izrael Löwy a učitel Ezekiel Nikolauer se svou ženou. Dohromady 11 osob.
- Zvláštním případem byl nájemník Izáka Bobeleho a zároveň jeho zeť **Herschmann Hönig Edler von Hönigberg**. Právě jeho žena Anna byla důvodem, proč se zde usadil. Jeho pradědeček Löbl Hönig byl jedním z členů konsorcia židovských obchodníků, kteří si pronajali tabákový monopol v českých zemích a Rakousku. Již předtím však dostala rodina od Marie Terezie privilegium za zásluhy pro sebe i své potomky. Na základě tohoto privilegia se mohli členové rodiny usadit na jakémkoliv místě České koruny, kde je židovská obec, a to bez ohledu na to, zda je v tom místě počet Židů naplněn či není.⁹³ Když se tedy Hönig oženil s Annou Bobele, využil tohoto privilegia, zůstal v Jindřichově Hradci a pracoval ve společnosti svého tchána. Manželé byli zatím bezdětní⁹⁴ a měli jednoho sluhu. Dohromady tedy 3 osoby.

⁸⁷ RACHMUTH, 1932, s. 209.

⁸⁸ Viz výše.

⁸⁹ V originále „Mutter“ má však stejné příjmení jako Maria Anna, šlo tedy pravděpodobně o tchýni.

⁹⁰ Pokud nepočítáme tehdejšího nájemce panské vinopalny Pinkase Wolfá, který platil dle soupisu Židů z roku 1783 kontribuci 295 zl., platil nejvyšší částku 240 zl. právě Izák Bobele, jeho bratr Samuel platil 230 zl., kontribuci vyšší než 100 zl. už ve městě platil jen Jákob Wottitz - 160. (NA HBS, ka. 15, inv. č. 54, sign. S XV.)

⁹¹ Viz pozn. 86.

⁹² RACHMUTH, 1932, s. 196nn.

⁹³ ŽUPANIČ, Jan. *Židovská šlechta podunajské monarchie: Mezi Davidovou hvězdou a křížem*. Praha: Lidové noviny, 2012, s. 361.

⁹⁴ O dva roky později se v soupisu objevuje i jejich syn. (RACHMUTH, 1932, s. 210.)

- Další je uvedena rodina Izákova mladšího bratra **Samuela Bobeleho**, který zdědil familiantské místo po otci, obchodoval s vlnou a kůží a zastával úřad židovského rychtáře.⁹⁵ Z jeho šesti dětí žila ve městě už jen nejmladší dcera Julie, která byla ženou Mojžíše Kohna a v domě svého otce tudíž nebydlela. Bobele žil v domě se svou ženou a sedmi zaměstnanci, mezi kterými byl mj. písař Bér Landauer se svou ženou. Dohromady 9 osob.
- Dalším privilegovaným Židem byl **Jákob Wottitz**, obchodník s vlnou a kůží.⁹⁶ Bydlel ve vlastním domě se svou ženou, dvěma dosud svobodnými dětmi⁹⁷ a třemi dalšími Židy, u kterých v soupise není uvedeno, v jakém poměru k Jákobu Wottitzovi jsou. Dohromady 7 osob.
- Šestá je početná rodina **Mojžíše Kohna**, který byl rovněž obchodníkem a jedním ze 4 privilegovaných Židů. Ve svém domě čp. 119 žil se svou druhou ženou Julií (dcerou S. Bobeleho) a všemi svými šesti dětmi, z nichž nejstarší Löw byl ženatý, ale o jeho ženě není v soupisu zmínka.⁹⁸ Kromě toho u něj sloužili 3 Židé – mezi nimi i chůva. Dohromady 11 osob.
- Následuje seznam Židů, kteří bydleli ve městě v nájmu (pravděpodobně v měšťanských domech). První je uveden **Joachim Deutschmann** se svou ženou, třemi dětmi a služebnou. Způsob obživy u něj není uveden. Dohromady 6 osob.
- Druhou nájemnicí byl vdova **Anna Winterin** se svými dvěma dcerami – jedna byla služebnou v domě Samuela Bobeleho. Anna a její druhá dcera se živily šitím a pletením. Celkem 3 osoby.
- V nájmu nalézáme také rodinu **Abrahama Weila**, košermajstra místní obce. V bytě bydlel se svou ženou Sárrou a šesti dětmi, ke kterým měl domácího učitele. Dohromady 9 osob.
- **Matyáš Stedry** pocházel z Benešova a v Hradci působil jako výběřčí daní.

⁹⁵ RACHMUTH, 1932, s. 213.

⁹⁶ Zřejmě zdatný obchodník, v zápisu zvláštní komise z r. 1778 je u něj v závorce připsáno: „ten vmluví sukna do každého“. (TEPLÝ, 1936, I. 4., s. 188.)

⁹⁷ Měl celkem 8 dětí, v soupisu z roku 1783 je ještě uvedeno 7 dětí. (NA HBS, ka. 15, inv. č. 54, sign. S XV.)

⁹⁸ Je u něj uvedeno, že patří do města Kamenice pod Lipou, ale nemá dům a živí se u otce. Později se ale z města odstěhoval – v soupisu z roku 1811 je pod jeho jménem připsáno „ausgewandert“. (NA HBS, ka. 33, kn. 11, inv. č. 113, f. 405.)

- A jako poslední nájemník se ve městě nacházela **Judita Wallerstein**, byla vdovou a živila se šitím.
- V soupisu je dále uveden **Jákob Fluss**, který měl v nájmu chalupu v Radouňce,⁹⁹ kde bydlel se svou ženou a pěti dětmi. Byl draslařem a pracoval toho času pro Františku Stern, živil se také porázkou dobytka. Dohromady 7 osob.

Jak vidíme, bydlelo na konci 18. století v Jindřichově Hradci a jeho předměstích 79 Židů, pokud počítáme i rodinu Jákoba Flusse, potom jich bylo 86. Na základě tohoto soupisu si lze také domyslet, že soupisy z let 1799 a 1811, které uvádí 4, resp. 5 rodin jsou, co se týče informací o početnosti obce, velmi zjednodušující. Soupis z roku 1799 uvádí 4 familianty: Löwa Bobeleho (syn Izáka Bobeleho), Mojžíše Kohna, Samuela Bobeleho a Jákoba Wottitze.¹⁰⁰ A soupis z roku 1811 uvádí ta samá jména a přidává k nim Herschmanna Höniga z Hönigbergu,¹⁰¹ u kterého lze ale předpokládat, že ve městě bydlel i v roce 1799. Nicméně z těchto soupisů jasně vidíme, že během 18. století se počet Židů v Jindřichově Hradci bez ohledu na všechna omezení zvýšil téměř čtyřnásobně. Ze soupisu pořízeného v roce 1783, kde jsou zaznamenány výše kontribucí, můžeme vyčíst, že mezi Židy v Jindřichově Hradci byly poměrně značné majetkové rozdíly. Nejbohatšími členy obce byli bratři Bobeleové (Izák 240 zl., Samuel 230 zl.), po nich následoval Jákob Wottitz (160 zl.), Jákob Wiener (90 zl.), Mojžíš Kohn (65 zl.) a Jákob Samuel, který sloužil u Samuela Bobeleho (10 zl.). Ostatní členové obce neplatili nic.¹⁰²

Dostáváme se nyní na počátek 19. století, který byl v Jindřichově Hradci ovlivněn velkým požárem z roku 1801, a proto se změny, které měly v tomto století nastat, projevovaly velmi pozvolna. Po velkém požáru Židé stejně jako ostatní jindřichohradečtí museli vrchnost žádat o pomoc, bez které by obnova města nebyla možná.¹⁰³ Židům se ale v té době také podařilo získat poprvé v historii města do nájmu dům na náměstí, šlo o čp. 50, které jeho majitel Jan Otto nemohl pro nedostatek financí po požáru opravit a tak jej Židům pronajal na dalších deset let.¹⁰⁴

⁹⁹ Malá vesnice, která se dnes nalézá na okraji Jindřichova Hradce.

¹⁰⁰ NA HBS, ka. 27, kn. 5, inv. č. 107, f. 84.

¹⁰¹ NA HBS, ka. 33, kn. 11, inv. č. 113, f. 405.

¹⁰² NA HBS, ka. 15, inv. č. 54, sign. S XV.

¹⁰³ Jak uvádí Juřík, přestože hrabě Jan Rudolf navštěvoval Jindřichův Hradec jen zřídka, ocenil příspěvkem na opravy úsilí obyvatel Hradce, kterým se podařilo před požárem zachránit zámek. (JUŘÍK, 2010, s. 239.)

¹⁰⁴ TEPLÝ, 1936, I. 4., s. 237.

V roce 1806 se přistěhoval do města Leopold Herrmann z Kardašovy Řečice¹⁰⁵ a pronajal si v Hradci městský pivovar a zároveň dům na Karlově, který po smrti Jakoba Wienera připadl opět hraběti. Herrmann žádal o udělení familiantského místa v Jindřichově Hradci, ale jeho žádosti hrabě nevyhověl a Herrmann tak zůstal v Hradci jako panský Žid.¹⁰⁶ Se stejnou prosbou o přenesení familiantského místa se obrací na hraběte v roce 1829 – a tentokrát s úspěchem – Josef Kaufried z Nové Včelnice,¹⁰⁷ který měl tehdy už pět let v nájmu panskou vinopalnu.¹⁰⁸ A v roce 1827 byl na familiantské místo Samuela Bobeleho přepsán Josef Ehrlich,¹⁰⁹ který zde dřív míval pouze sklad pro svůj obchod.¹¹⁰

Přestože spolehlivé údaje chybí,¹¹¹ můžeme se domnívat, že počet Židů v Hradci se zvyšoval již v první polovině 19. století. V letech 1846–1847 nacházíme v matrice zemřelých 3 obchodníky, kteří bydleli ve městě a familiantské místo měli jinde,¹¹² a jako další se nabízí otázka, kolik z 371 zaměstnanců továrny Ignáce Bobeleho bylo židovského vyznání.¹¹³ Největší rozkvět židovské obce měl však teprve přijít.

Způsob obživy jindřichohradeckých Židů

V období úředního antisemitismu byl židovský obchod do značné míry omezován, ať již nařízenými omezujícími druh obchodovaného zboží nebo dobu a místo prodeje.¹¹⁴ Pro jindřichohradecké Židy byl obchod jedinou obživou, a o jeho legitimitu museli neustále bojovat s křesťanskými obchodníky i magistrátem.¹¹⁵ Z výše zmíněného soupisu Židů z roku 1723 víme, že hradečtí Židé obchodovali především s vlnou a sukem, krom toho ale obchodovali s nejrůznějším a často nepovoleným drobným zbožím. Panští Židé pak v Hradci

¹⁰⁵ V soupisu z roku 1811 je stále uveden v Kardašově Řečici jako nejstarší syn Filipa Herrmanna. (NA HBS, ka. 33, kn. 11, inv. č. 113, f. 353.)

¹⁰⁶ TEPLÝ, 1936, I. 4., s. 237.

¹⁰⁷ V roce 1826 se za ním do Jindřichova Hradce přestěhoval Jonáš Neumann – pravděpodobně tchán. (NA HBS, ka. 33, kn. 11, inv. č. 113, f. 505.)

¹⁰⁸ To se samozřejmě nelíbilo místním obchodníkům, ale jejich stížnosti byli zbytečné – Kaufried totiž získal familiantské místo po zemřelém Nátanu Wottitzovi. (RACHMUTH, 1932, s. 213n.)

¹⁰⁹ Místo získal za víc jak 18 tisíc zl. po té, co syn Samuela Bobeleho Abraham dostal povolení vystěhovat se do Uherska a jeho místo se uvolnilo. (NA HBS, ka. 33, kn. 11, inv. č. 113, f. 405.)

¹¹⁰ TEPLÝ, 1936, I. 4., s. 284.

¹¹¹ Sommerova statistika uvádí pouze počet Židů na panství, ale nikoliv ve městě. Na panství žili kolem roku 1840 tři Židé (měli v nájmu vinopalnu a potašárnu). Viz SOMMER, 1842, s. 237.

¹¹² NA HBMA, inv. č. 706. Matriky narozených dochované od roku 1846 žádné cizí Židy před rokem 1848 neuvádí a matriky oddaných obsahují zápisy až od roku 1849. Srov. NA HBMA, inv. č. 704 a 705.

¹¹³ SOMMER, 1842, s. 240. Bobeleho továrnu uvádí jako jeden ze dvou největších průmyslových podniků v panství.

¹¹⁴ Zejména v první třetině 18. století. Srov. PROKEŠ, 1929.

¹¹⁵ Mnoha případy takových sporů se dopodrobna zabývá Rachmuth ve svém článku z roku 1932.

provozovali panskou vinopalnu a potašárnu. Místní Židé se tedy obvyklému způsobu obživy svých souvěrců v Čechách nijak nevymykali.

Hlavním obchodní artikl jindřichohradeckých Židů na počátku 18. století – ovčí vlna a plátno, byli vlastně jediným obchodem, který byl jindřichohradeckým Židům povolen v městském privilegiu hraběte Slavaty z 9. července 1658,¹¹⁶ které roku 1739 potvrdil císař Karel VI.¹¹⁷ Navíc měli Židé díky rozvinutému soukenictví ve městě pro tyto obchody dobré odbytiště. Není tedy divu, že v roce 1723 s vlnou obchodovali všichni zdejší Židé:¹¹⁸ Áron Samuel, Jákob a Michl Winternitzové a Abraham Samson, který se do města přistěhoval z Öttingenu ve Švábsku, později se přejmenoval na Bobele a založil tak významnou hradeckou židovskou rodinu. Ale do města přicházelo i mnoho cizích Židů, jedni přicházeli cíleně na výroční trhy a jejich zboží bylo nejrůznějšího charakteru, druhou skupinou však byli obchodníci s vlnou, kteří se tu zastavovali na cestě mezi Prahou a Vídní a kteří obchodovali krom vlny s plátnem a např. s uherským konopím. Ze stížností místních obchodníků¹¹⁹ si můžeme domyslet, že kolem poloviny století se v Hradci cizích Židů pohybovalo hodně a že jim byli velkou konkurencí. Ve druhé polovině 18. století mělo v Hradci několik cizích Židů pronajato měšťanské domy, ve kterých měli sklady svého zboží, které prodávali na městských jarmarcích.¹²⁰

Nejvýznamnějšími obchodníky ve městě byli členové rodiny Bobeleovy. Izák Bobele, panský Žid, který se ve městě usídlil teprve v roce 1760, velmi brzy prokázal, že je podnikavého ducha. Krom jiného zde na konci 18. století založil malou přádelnu na bavlnu, kterou soukeníci nazývali „Heppfabrik“.¹²¹ V roce 1764 zažádal o povolení k otevření velkoobchodu s různým továrním zbožím a ze soupisu zboží,¹²² který si vyžádal hrabě, vidíme, že mělo jít především o nejrůznější druhy textilu, což se samozřejmě neobešlo bez četných stížností místních obchodníků a soukeníků.

¹¹⁶ SOKA JH, fond Archiv města Jindřichova Hradce 1372–1945, lis. 13, inv. č. 13, sign. A-13.

¹¹⁷ SOKA JH, fond Archiv města Jindřichova Hradce 1372–1945, lis. 17, inv. č. 17, sign. A-17.

¹¹⁸ RACHMUTH, 1932, s. 240n. Oproti tomu Tereziánský katastr, který platil od roku 1757, uvádí, že v Jindřichově Hradci žijí tři Židé, z toho dva kramáři a pouze jeden obchoduje s vlnou. (TKČ/2, s. 337.)

¹¹⁹ Roku 1751 si např. soukeníci stěžovali, že Židé cizí a kradená sukna prodávají a tím jim kazí obchod. Purkmistr jim však udělil napomenutí, aby nelhali a raději vyráběli trvanlivější sukna. (TEPLÝ, 1936, I. 4., s. 140.)

¹²⁰ RACHMUTH, 1932, s. 197.

¹²¹ TEPLÝ, František. *Dějiny města Jindřichova Hradce: Část kulturní*. Díl II. Jindřichův Hradec: Landfras, 1929, s. 96 (dále jen: TEPLÝ, 1929, II.).

¹²² RACHMUTH, 1932, s. 194n.

Na způsobu, jakým vyřešila rodina Bobeleových jednu takovou stížnost z roku 1794,¹²³ můžeme pozorovat skutečně moderní podnikatelský přístup. Bratři Izák a Samuel Bobele a Izákův zeť Jákob Wiener byli tehdy největšími obchodníky s vlnou ve městě. Právě jim 27. června město adresovalo stížnost, že svým obchodem poškozují tentokrát nikoliv místní obchodníky, ale domy ve Farní uličce. Tato ulička – v jednom úseku velmi úzká – byla jediným přístupem k domům zmíněných obchodníků a právě jí projížděly vozy s nákladem. Město vyhlásilo úplný zákaz průjezdu vozů uličkou, což by však pro obchod rodiny Bobeleovy mělo vážné důsledky. Krajský úřad sice zákaz zmínil a vyhlásil, že každý vůz projíždějící Farní uličkou musí být nejméně o jednu stopu užší než ulička. Aby však Židé předešli dalším stížnostem a usnadnili si práci, koupili od ševce Kadeckého dům čp. 42, který se nacházel v nejužší části uličky, zbourali ho a problém tím vyřešili.

Můžeme soudit, že kolem poloviny 18. století židovský obchod ve městě pomalu ale jistě vzkvétal. Důkazem o tom může být například Abraham Samson (později Bobele), který je na soupisu z roku 1723 uváděn ještě jako chudý obchodník,¹²⁴ zatímco v roce 1748, kdy postupuje živnost a familiantské místo synovi Samuelovi, mu předává svůj vlastní obchod a dva domky. Uspěť v této době v nějakém odvětví ale bylo velmi obtížné a v cestě židovského podnikání stálo mnoho překážek. O tom se přesvědčili např. Josef Harth s Michlem Winternitzem, kteří se v roce 1743 pokoušeli v Hradci začít obchodovat s tabákem, po roce jim však městská rada povolení k prodeji odebrala.¹²⁵ Z některých zmínek ovšem víme, že Židé s tabákem dále obchodovali i bez povolení. Teplý např. zmiňuje, že v roce 1745 během vypovězení za Marie Terezie hradecké Židy hlídali vojáci pro případ, že by se na ně vrhl prostý lid, a že si tito vojáci od Winternitze kupovali tabákové listy.¹²⁶ Teprve když si v roce 1765 Löbl Hönig pronajal tabákový monopol pro české království,¹²⁷ začal se obchod s tabákem v Hradci rozvíjet. Prodej tabáku v Hradci pronajala společnost na sedm let Izáku Bobelemu, který k sobě jako správce tohoto obchodu vzal svého zetě Jákoba Wienera. Ten se pak sám stal roku 1776 nájemcem tabákové licence.¹²⁸

¹²³ Tamtéž, s. 206nn.

¹²⁴ Doslova „ist Bey schlechten Mitteln“. (RACHMUTH, 1932, s. 241.)

¹²⁵ Tamtéž, s. 186.

¹²⁶ TEPLÝ, 1936, I. 4., s. 118.

¹²⁷ EBELOVÁ, Ivana (et al.). *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska: Židovské obyvatelstvo v Čechách v letech 1792–1794*. Eds. Jiří Woitsch, František Bahenský. Praha: Etnografický ústav Akademie věd České republiky, 2007, s. 78.

¹²⁸ RACHMUTH, 1932, s. 201.

Jak jsme uvedli už výše, panskou vinopalnu měli v nájmu již od roku 1735 panští Židé. Jako první uzavřel smlouvu o pronájmu s panstvem Hiršl Samuel, po něm převzal nájem vinopalny jeho mladší syn Izák Hirschel a po jeho smrti v roce 1757 Izákova žena Alžběta a syn Jákob Izák. Dalším nájemcem vinopalny byl Pinkas Wolf,¹²⁹ bohatý Žid, který vlastnil v Plzni dům U Červeného srdce.¹³⁰ Po Wolfovi převzal vinopalnu Eliáš Stern a jeho žena Františka. Eliáš zemřel roku 1793, jeho žena pak vinopalnu vedla ještě rok a 1. srpna 1794 ji za nájemné 1820 zlatých získala na 9 let Anna Bobele.¹³¹

Ve smlouvě o nájmu vinopalny je Anně mj. povoleno obchodovat se vším, s čím obchodují zdejší privilegovaní Židé. To až doposud nebylo panským Židům oficiálně povoleno, ačkoliv víme, že už před Annou Pinkas Wolf obchodoval např. s vlnou, cukrem i kávou.¹³² Ovdovělá Anna Bobele, která se v roce 1796 podruhé provdala za Izraela Löwyho¹³³ měla vinopalnu v nájmu až do své smrti v roce 1824. Dokonce když usilovala o prodloužení nájmu v roce 1819, dala jí vrchnost přednost před cizími Židy, kteří nabízeli o 600 zlatých víc. Od roku 1824 provozoval vinopalnu Josef Kaufried, původem ze Včelnice, později trvalým bydlištěm v Jindřichově Hradci.¹³⁴ Tentýž Kaufried pak roku 1842 žádá o povolení vystavět na Nežárce pivovar.¹³⁵

Dalším podnikem vedeným Židy byla panská výroba potaše. Palírna potaše se v Jindřichově Hradci pronajímala většinou společně s vinopalnou¹³⁶ a stejně jako ona byla v židovském nájmu od roku 1735. V 1764 si několik bohatých pražských Židů založilo společnost, která získala monopol na výrobu a prodej potaše¹³⁷ a právě tato společnost pověřila správou jindřichohradecké filiálky Izáka Bobeleho. Od té doby ji měl na starosti pravděpodobně až do roku 1790, kdy všechny svoje obchody přenechal své o mnoho let mladší ženě Anně. Anna si výrobu potaše pronajímala od roku 1796 spolu s vinopalnou až do roku 1824.¹³⁸

¹²⁹ NA HBS, ka. 15, inv. č. 54, sign. S XV.

¹³⁰ RACHMUTH, 1932, s. 208.

¹³¹ Tamtéž, s. 209.

¹³² V soupisu z roku 1783 uveden obchod s kořalkou, vlnou, cukrem a plátnem (NA HBS, ka. 15, inv. č. 54, sign. S XV.), Teplý hovoří i o obchodu s kávou. (TEPLÝ, 1929, II., s. 203.)

¹³³ V soupisu z roku 1793 uveden jako účetní u Izáka Bobeleho. (NA HBS, ka. 22, inv. č. 85, sign. S XV.)

¹³⁴ RACHMUTH, 1932, s. 213.

¹³⁵ TEPLÝ, 1936, I. 4., s. 305.

¹³⁶ Šlo o běžnou a výhodnou praxi. Srov. WOITSCH, Jiří. *Zapomenutá potaš: drasláři a draslárství v 18. a 19. století*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2003, s. 125n.

¹³⁷ Společnost Izáka Poppera a Löbla Barucha se jmenovala K. K. privilegierten Pottaschen Verlags Compagnie in denen Böhmeimischen Erblanden. Tamtéž, s. 147n.

¹³⁸ Viz výše.

Změny přístupu ke způsobu obživy židovského obyvatelstva a s nimi spojené uvolňování židovského obchodu, ke kterým docházelo za vlády císaře Josefa II., neslo křesťanské obyvatelstvo nelibě. V Jindřichově Hradci například považovali obchodníci rozšíření židovského obchodu, které jim povoloval dekret z roku 1781,¹³⁹ za útok na svá privilegia. Ve svých stížnostech tehdy v podstatě požadovali, aby se Židé ve svém obchodu vrátili k prodeji vlny, mosazi, drátů a skleněných koleček, jak tomu bylo od roku 1658, a to bez ohledu na společenské změny, které od té doby nastaly.

Postupem času začali i místní Židé využívat možností, které jim císař Josef II. poskytl reformami, jejichž cílem bylo učinit Židy užitečnými pro stát a tudíž je podporovat v zakládání podniků.¹⁴⁰ Prvními židovskými podnikateli v Jindřichově Hradci byli Josef Kaufried, který kromě vinopalny, výroby potaše a pivovaru úspěšně provozoval výkrmnu dobytka, a Ignác Bobele, který založil roku 1838 továrnu na výrobu textilu.¹⁴¹ Až do samého roku 1848 byl ale židovský obchod v Jindřichově Hradci, tak jako na mnoha jiných místech, poznamenán vinou různých omezení a privilegií neustálým dohadováním s křesťany. Jako příklad budiž nakonec uveden zajímavý citát ze stížnosti na nepořádky při městských trzích, kterou řešilo město v roce 1843, a kde jsou mezi jinými problémovými trhovci zmiňováni i Židé.

„Židi at' si staví své krámce do své židovské uličky a ne mezi ně; o trhu křičí jako před Jerichem a mezi dobyt看em pro saser rozchválí herku z dob faraonské tučnoty (hubenou) za nejhlavnější. Někdy se mezi sebou i poperou, jen aby hlupáčků nalákali.“¹⁴²

*Daně*¹⁴³

Jindřichohradečtí Židé platili daně trojího druhu, kromě daně panovníkovi, která zahrnovala místní, krajské a zemské poplatky, platili také daň vrchnosti a nejrůznější poplatky městu. **Daň panovníkovi** rozdělovali každé tři roky zástupci krajů mezi jednotlivé kraje, následně v každém kraji mezi jednotlivé obce a v obcích pak stanovený zástupce rozděloval daň mezi členy obce. Protože však obec v Jindřichově Hradci nebyla početná, docházelo v tehdejšímu centru kraje – Táboře – k rozdělení daní rovnou mezi členy hradecké židovské

¹³⁹ PĚKNÝ, 1993, s. 87.

¹⁴⁰ KIEVAL, Hillel J. *Formování českého židovstva: Národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870–1918*. Praha: Paseka, 2011, s. 13 (dále jen: KIEVAL, 2011).

¹⁴¹ DOBEŠ, Adam. Dějiny Židů v Jindřichově Hradci v letech 1848–1918. In: *Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska*. Jindřichův Hradec: Muzeum Jindřichohradecka, 2005. Sv. 17., s. 83 (dále jen: DOBEŠ, 2005).

¹⁴² TEPLÝ, 1936, I. 4., s. 295.

¹⁴³ Oddíl o daních je zpracován z části článku RACHMUTH, 1932, s. 214–224, pokud není uvedeno jinak.

obce. Můžeme si snadno představit, že za této situace docházelo často k tomu, že udělená daň neodpovídala finančním možnostem rodiny.¹⁴⁴ Výše této daně je nám známa v roce 1783, kdy byl tento údaj součástí soupisu Židů.¹⁴⁵

Co se týče **daně vrchnosti**, platili místní Židé kromě ochranného peníze ještě tři pravidelné zvláštní poplatky, ke kterým se občas přidal nějaký mimořádný. Prvním z pravidelných poplatků byl příspěvek na olovo soukenickému cechu, dále pak 200 skleněných koleček špitálu¹⁴⁶ a nakonec tzv. plecháčková daň, jejíž historií se ještě budeme zabývat níže. Obec také společně platila pozemkovou daň a daň z plátina, kterou Prokop Vojtěch Černín roku 1771 zdvojnásobil. Téhož roku hrabě zavedl ještě další pravidelné poplatky ze hřbitova a z domu, ve kterém bydlel šochet a učitel. Příčinou tohoto nového zdanění bylo zřejmě Černínovo velké zadlužení, které zdědil po svém otci a které sám ještě prohluboval.¹⁴⁷

Roku 1781 došlo k přepočtu a upravení plecháčkové¹⁴⁸ daně na 50 krejcarů ročně. Tato daň má dlouhou a zajímavou historii, která v tomto roce byla již dávno neznámá. Daň byla stanovena již v roce 1293 Oldřichem z Hradce jako příspěvek na hostinu, kterou panstvo každoročně pořádalo pro všechny duchovní na památku zesnulých pánů z Hradce. Tento příspěvek byl proměnlivý – Židé platili 2 plecháčky na každého účastníka hostiny a těm pak vrchnost při hostině příspěvky rozdělovala (např. v roce 1676 se jednalo o 38 plecháček). V 18. století pak byla výše daně pevně stanovena na 40 plecháček.

Problém této daně tkvěl v tom, že v již v roce 1300 byla ražba plecháček zastavena a byly nahrazeny pražským grošem. Jak cena stále vzácnějších mincí časem stoupala, rozhodla se vrchnost za každé 4 plecháčky vracet Židům 15 krejcarů. Během třicetileté války ale docházelo k tavení všech stříbrných mincí a tak se stalo, že v 18. století byly plecháčky už spíše raritou a bylo téměř nemožné je sehnat. Docházelo pak běžně k tomu, že představený obce plecháčky ve stanovené výši odevzdal před hostinou panstvu, a ostatní Židé čekali na odcházející duchovní a „za tepla zmrzlíky od nich za každou cenu kupovali.“¹⁴⁹ Konečně v prosinci roku 1781 požádali Židé zemské gubernium, aby tuto daň směli do budoucna platit

¹⁴⁴ O tom svědčí např. stížnost Michla Winternitze z roku 1724, který žádá hraběte o snížení daně. Před čtyřmi roky totiž přišel při požáru o všechno své jmění, a přesto má platit stále stejně vysokou daň. (Tamtéž.)

¹⁴⁵ Viz výše str. 26.

¹⁴⁶ Viz výše str. 20.

¹⁴⁷ JURÍK, 2010, s. 238.

¹⁴⁸ Historie Plecháčkové daně je zpracována podle článku F. Teplého v Ohlasu od Nežárky. Plecháčky byly jednostranné vypouklé mince, kterým se pro jejich třpytivý lesk někdy přezdívalo „zmrzlík“. (TEPLÝ, František. Židovská daň "plecháčková" v Jindř. Hradci. ON. 24. 9. 1915, roč. 45, č. 39, s. 1.)

¹⁴⁹ Tamtéž.

v běžných mincích. Gubernium si vyžádalo zprávu o původu této daně a vrchní úředník Ambrosch, který ji zpracoval, uvádí, že k této dani neexistuje žádná zakládací listina ani jiná zmínka, a navrhuje, aby Židé platili místo plecháček odpovídající počet krejcarů. Zajímavé je, jakým způsobem je rozhodnutí o plecháčkové dani napsáno. Vyplývá z něj totiž, že kdyby si Židé byli zažádali o úplné zrušení této daně, bylo by jim také vyhověno, ale protože žádají pouze o možnost platit ji v jiných mincích, budou ji platit i nadále, a to ve výši 50 krejcarů ročně.

Všechny poplatky vrchnosti platili Židé bez výhrad a dochvilně až do roku 1823, kdy přestali platit poplatky za hřbitov, učitele a šocheta zavedené v roce 1771 a daň z plátna, která byla v témže roce zdvojnásobena. To se však ukázalo jako velmi nestrategický postup v roce 1833, když vrchnost žádali, aby poplatky zrušila. Židé zřejmě správně uvažovali, že tyto poplatky byly zavedeny kvůli momentální potřebě Prokopa Vojtěcha Černína naplnit svou vyčerpanou pokladnu, a proto žádali o jejich zrušení v době, kdy se domnívali, že již nejsou třeba.¹⁵⁰ Od hospodářského úřadu se jim však dostalo vysvětlení, že se nejedná o žádné zvláštní poplatky, ale součást ochranné daně a že pro ně není dobrým vysvědčením, že je už deset let neplatí.

Poplatky odváděné městu se skládaly z několika složek. V první řadě se jednalo o daň městu, příspěvek na hlídače výročních trhů a na členy chrámového sboru. Nemalou dávkou odváděnou městu byla také potravní daň. Pro srovnání můžeme uvést, že zatímco v roce 1839 platilo 52 židovských rodin a 47 svobodných Židů v Písečném potravní daň ve výši 310 zlatých,¹⁵¹ devět židovských rodin v Hradci platilo v roce 1790 tutéž daň ve výši 595 zlatých.¹⁵² Proto žádali Židé na počátku roku 1791 o změnu výměry této daně, a když byli vrchním správním úřadem vyzváni, aby na základě týdenních potřeb rodin sami navrhli částku, vypočetli si potravní daň na 499 zlatých. To ale úřad neschválil a tak i dále museli platit o 100 zlatých více. Krom toho tvořil pravidelný výdaj jindřichohradeckých Židů novoroční dar proboštovi a příspěvky různým důstojníkům.

¹⁵⁰ Za vlády Jana Rudolfa Černína skutečně došlo ve 20. letech 19. století ke stabilizaci finanční situace rodu. (JUŘÍK, 2010, s. 239.)

¹⁵¹ HRUSCHKA, 1929. s. 457. Je ale třeba dodat, že jindřichohradečtí Židé byli oproti těm z Písečného výrazně bohatší. Viz pozn. 79.

¹⁵² RACHMUTH, 1932, s. 251.

Život obce a její vztahy s okolím

Vzhledem k tomu, že v Jindřichově Hradci žilo až do poloviny 19. století maximálně devět židovských rodin, nelze ji považovat za skutečnou židovskou obec se vším, co k ní patří. A protože z dokumentů obce se až do 70. let 19. století téměř nic nedochovalo,¹⁵³ je poměrně obtížné utvořit si obraz o běžném chodu obce.

Vzhledem k tomu, že obec v Jindřichově Hradci byla velmi malá, je téměř jisté, že po většinu období, kterým jsme se až dosud zabývali, v Hradci žádný rabín nepůsobil, v takovém případě se o náboženský život obce staral její rychtář. Zhruba od roku 1568 jím byl sklářský mistr Adam Glas, po něm tuto funkci zastávali asi do roku 1650 jeho synové Lazar a Marek a po nich Samuel Perl. Asi do roku 1682 byl rychtářem Samuel Aron a ten je zmiňován i jako rabín. Po něm Josef Winternitz následován v úřadu svým synem Michlem, který tuto funkci zastával zhruba do roku 1748. Pak se v úřadu vystřídali ještě otec a syn Harthové, do roku 1800 Samuel Bobele a asi do roku 1840 jím byl jeho syn Löw Bobele.¹⁵⁴

Přes svůj malý počet snažila se jindřichohradecká obec vždy držet u sebe učitele. Tito učitelé často zastávali další funkce nutné pro chod obce, ať již byli zároveň s učitelstvím pověřeni funkcí šocheta nebo kantora, nebo obojího.¹⁵⁵ O tom, jak a co se tehdy v místní škole vyučovalo, si můžeme udělat představu velmi těžko. Podle Rachmutha můžeme ale ze způsobu, jakým místní Židé podepisovali smlouvy a protokoly, vyvodit závěr, že zhruba do poloviny 18. století byla ve škole užívána a vyučována jidiš a od poloviny 18. století němčina.¹⁵⁶ Těžko ale říci, zda tato jazyková proměna byla následkem působení Haskaly, která o ni usilovala, protože k jejímu uskutečnění došlo přeci jen o něco později.¹⁵⁷

Tradiční židovská výchova se s josefínskými reformami sice proměnila, ale nevytratila se úplně. Roku 1781 bylo Tolerančním patentem nařízeno, že všechny obce, které si to mohou dovolit, mají založit vlastní sekulární školy se státním dohledem. V menších obcích pak měli rodiče posílat děti do nežidovských škol.¹⁵⁸ Právě to byl případ Jindřichova Hradce, kde začali Židé během roku 1782 navštěvovat německou Normalschule, jejíž absolvování se stalo od roku 1786 povinným pro všechny, kteří chtěli uzavřít sňatek. Židovský učitel náboženství

¹⁵³ Fond ŽNO Jindřichův Hradec v Archivu Židovského muzea v Praze obsahuje listiny až od roku 1862.

¹⁵⁴ RACHMUTH, 1932, s. 225. Seznam vychází ze zmínek v bližší neurčených archiváliích zámeckého archivu.

¹⁵⁵ Např. ale v roce 1793 působili v Jindřichově Hradci dokonce dva domácí učitelé – Ezekei Nikolauer v rodině Izáka Bobeleho a Mojžíš Kanz v rodině Abrahama Weila. (NA HBS, ka. 22, inv. č. 85, sign. S XV.)

¹⁵⁶ RACHMUTH, 1932, s. 225.

¹⁵⁷ V Německu v poslední čtvrtině 18. století a v českých zemích ještě o něco později. (HASKALAH. *Jewish Encyclopedia*. URL <<http://www.jewishencyclopedia.com/articles/7318-haskalah>> [cit. 2012-12-01])

¹⁵⁸ KIEVAL, 2011, s. 13n.

ale ve městě působil i dále, židovské děti, které navštěvovaly německou Normalschule, k němu docházely na hodiny náboženství.¹⁵⁹

Ačkoliv by se mohlo zdát, že jsou dějiny hradecké židovské obce poznamenány jejími spory s křesťanským obyvatelstvem, ve skutečnosti zde vztahy mezi Židy a křesťanskými měšťany byly poměrně utěšené. Především je třeba říci, že až doposud nenacházíme žádnou zmínku o násilí konaném na Židech nebo o výraznějších perzekucích.¹⁶⁰ Místní měšťané možná nechovali k židovstvu přímo přátelské city, ale zároveň nelze mluvit ani o otevřené nenávisti. V roce 1794 dokonce vrchní správní úředník ve své zprávě krajskému úřadu mluví o „dobré harmonii, která panuje mezi židovskými obchodníky a měšťanstvem od nepaměti.“¹⁶¹ Nakolik tato zpráva odpovídala realitě, posoudit nemůžeme, můžeme ale předpokládat, že za poměrně dobré vztahy Židů s křesťany vděčí město místnímu panstvu, které zde vládlo pevnou rukou a pod jehož ochranou se Židé nacházeli.

Trochu problematičtější byly vztahy Židů s místními obchodníky, protože pro ně byli Židé nebezpečnou konkurencí a právě s nimi vedli Židé neustálé spory. Náboženská a rasová nevráživost zde však nepramenila z odlišností Židů, ale byla důsledkem jejich obchodních úspěchů. Ostatně stejný konkurenční boj, jaký vedli křesťanští obchodníci s židovskými a který tuto nevráživost způsoboval, vedli i Židé mezi sebou. K největším rozbrojům uvnitř židovské obce docházelo celkem pochopitelně mezi čtyřmi privilegovanými Židy a těmi, kteří zde byli přespočet jako panští Židé. I oni si byli vzájemně konkurencí, přestože totiž panští Židé oficiálně neměli obchod povolen, příležitostně ho provozovali. Navíc jim vrchnost často dovolila přijmout do svého domu po dobu nájmu i své příbuzné, což místní Židé vnímali jako útok na své privilegované postavení.

Lze ale předpokládat, že se jednalo spíše o ojedinělé spory a že obec jako taková se snažila držet pohromadě. O sounáležitosti židovské obce si můžeme udělat obrázek např. z různých soupisů daní. V roce 1791, kdy byli Židé vyzváni, aby si sami určili výšku potravní daně, kterou by měli odvádět, vidíme, že tíhu daně rozložila obec především mezi bohatší

¹⁵⁹ Po roce 1848, kdy došlo k přílivu židovského obyvatelstva, byla otevřena německá židovská škola, kde byly děti vyučovány i všem ostatním předmětů. Tato škola se v roce 1875 otevřela i pro děti německy mluvících křesťanských obyvatel. (RACHMUTH, Michael. *Geschichte der Juden in Neuhaus*. In: GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brunn: Jüdischer Buch- und Kunst Verlag, 1934, s. 449; dále jen RACHMUTH, 1934)

¹⁶⁰ Srov. např. s židovskou obcí v Českých Budějovicích, kde bylo v roce 1506 mnoho Židů po obvinění z rituální vraždy popraveno a zbytek vyhnán. ŽNO zde byla obnovena až po roce 1848. (GOLD, Hugo. *Geschichte der Juden in Böhm. Budweis*. In: GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brunn: Jüdischer Buch- und Kunst Verlag, 1934, s. 46n.)

¹⁶¹ RACHMUTH, 1932, s. 232n.

členy, zatímco chudší rodiny měli odvádět částku spíše symbolickou.¹⁶² Často také členové obce ve svých závětech odkazovali část majetku obci na různé obecní výdaje, jako např. na opravu synagogy, nebo obecně na humanitární účely.¹⁶³

1.1.3 Židovská obec po roce 1848

Přestože proces přeměny židovské společnosti v Evropě nastartovalo již na konci 18. století židovské osvícenství, teprve revoluční rok 1848 a následné změny umožnily myšlenky Haskaly uvést do praxe. Pro židovské obyvatele celého Rakousko-Uherska znamenala revoluce ve svých důsledcích obrovské uvolnění dosavadních omezujících poměrů. Přestože úplné rovnoprávnosti s ostatním obyvatelstvem dosáhli Židé až roku 1867, a připomeňme spolu s Pěkným, že na pouhých sedmdesát let,¹⁶⁴ dočkali se mnohých práv již před tímto rokem a začali je okamžitě využívat.

Rozmach židovské obce a jindřichohradecký průmysl v rukou Židů

Nejvýznamnější změnou pro jindřichohradecké Židy v prvních porevolučních letech bylo zrušení ghett, familiantského zákona a volnost pohybu. Jakmile došlo k tomuto uvolnění, začali se Židé z okolních vesnic v podstatě okamžitě stěhovat do větších měst – v našem případě především do Jindřichova Hradce.¹⁶⁵ A tak došlo během deseti let od revoluce ke strmému nárůstu židovského obyvatelstva ve městě, kde až dosud tvořili Židé naprosto zanedbatelnou menšinu. Rachmuth uvádí, že v roce 1859 žilo v Hradci 40 židovských rodin¹⁶⁶ a tento početní vzestup můžeme pozorovat i v židovských matrikách – zatímco mezi léty 1849–1850 se v Jindřichově Hradci narodily tři židovské děti, mezi roky 1859–1860 se jich tu narodilo 18.¹⁶⁷ Úplně největšího rozmachu dosáhla obec v roce 1880, kdy v Jindřichově Hradci žil 301 Žid a Židé tvořili 3 % obyvatel města.¹⁶⁸ Od té doby počet Židů ve městě mírně klesal – v roce 1900 jich zde žilo 253¹⁶⁹ a v roce 1930 již 234.¹⁷⁰ Tento pokles se ale

¹⁶² Například Izák Bobele měl za 10 osob odvádět 115 zlatých ročně a na druhé straně Abraham Weil za 9 osob pouhých 10 zlatých ročně. Krajský úřad ale nakonec Židy uvedenou částku neschválil jako nedostatečnou. (Tamtéž, s. 223.)

¹⁶³ Tamtéž, s. 236.

¹⁶⁴ PĚKNÝ, 1993, s. 101.

¹⁶⁵ Odkud se nově přichozí Židé do Jindřichova Hradce stěhovali, lze asi nejlépe vyčíst z matrik zemřelých, kde je až do konce první světové války poctivě uvedeno, odkud zemřelý pocházel, přestože žil ve městě dlouhá léta. Nacházíme zde nejrůznější lokality od menších okolních obcí, ze kterých přicházelo nejvíce nových členů židovské obce, přes obce na Moravě až po Vídeň a Prahu. Srov. NA HBMA, inv. č. 706 a 707.

¹⁶⁶ RACHMUTH, 1934, s. 448.

¹⁶⁷ NA HBMA, inv. č. 704.

¹⁶⁸ *Special-Orts-Repertorium*, 1885, s. 382. Krom toho žilo ještě 12 Židů v Otíně a 89 ve Stráži nad Nežárkou, která se později stala součástí obce hradecké.

¹⁶⁹ *Lexikon obcí*, 1904, s. 312.

¹⁷⁰ *Lexikon obcí*, 1934, s. 81.

netýkal pouze židovských obyvatel města. Když byla v roce 1871 otevřena parostrojní železnice z Prahy do Vídně a město ztratilo svou výhodnou pozici na obchodní trase, došlo k všeobecnému úbytku obyvatel v celém regionu.¹⁷¹

Ani tento početní rozmach židovské obce však není nic proto tomu, jakých hospodářských úspěchů dosáhli její jednotliví členové. Již v roce 1838 založil Ignác Bobele u Otína továrnu na výrobu textilu a jak uvádí Jirásko, byla jeho továrna v letech 1841 – 1865 jedním z nejlépe prosperujících podniků v celé monarchii.¹⁷² Jirásko také uvádí výčet nejvýznamnějších jindřichohradeckých podniků, a to firmu Brill a Schwarz na výrobu hedvábných látek, firmu Lederer a Beneš, která se zaměřovala na dámské prádlo, Singerovu Českomoravskou továrnu na punčochářské a pletené zboží, dále továrnu na zpracování škrobu a sirupu Edvarda Hermanna, výrobu likérů Mořice Schulze¹⁷³ a podnik na výrobu potaše Josefa Kaufrieda.¹⁷⁴ Všechny tyto podniky byly založeny nebo nejvíce prosperovaly v 90. letech 19. století a rozhodně není bez zajímavosti, že všechny bez výjimky patřily Židům.¹⁷⁵ Na tuto skutečnost upozorňoval již August Zátka, který roku 1899 prohlásil, že v Jindřichově Hradci „průmysl z největší části a poněkud i obchod jest v rukou židovských.“¹⁷⁶ Jak uvidíme, početní ani hospodářský vzestup židovské obce nemohl zůstat bez povšimnutí.

Emancipace a národní vědomí jindřichohradeckých Židů

Zpočátku se proces začlenění Židů do většinové společnosti ve městě vyvíjel příznivě – Ignác Bobele, člen zdejší nejvýznamnější židovské rodiny, se stal hned v roce 1848 členem místní Národní gardy, dokonce zasedal ve výboru důvěrníků, byl pokladníkem a později členem rozšířeného disciplinárního soudu.¹⁷⁷ V říjnu 1848 se lékařem gardy stal židovský doktor Josef Hamburger.¹⁷⁸ Tato spolupráce byla umožněna hlavně tím, že v čele zdejší

¹⁷¹ Srov. JIRÁSKO, 2007, s. 16. Počet obyvatel v celém okresu v roce 1869 – 55 200 – v roce 1910 – 52 310 – a v roce 1930 už jen 46 818. Přímou v Jindřichově Hradci ale počet obyvatel již od roku 1869 trvale mírně stoupá. Srov. ed. RŮŽKOVÁ, Jiřina a Josef ŠRABAL et al. *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005*. I. díl. Praha: Český statistický úřad, 2006, s. 216n (dále jen: *Historický lexikon*, 2005).

¹⁷² Viz JIRÁSKO, 2007, 15 a SOMMER, 1842, s. 240.

¹⁷³ Existuje dodnes pod názvem Fruko-Schulz s. r. o.

¹⁷⁴ Seznam viz JIRÁSKO, 2007, s. 15n.

¹⁷⁵ Tento seznam se v podstatě shoduje se seznamem vyrabovaných obchodů z roku 1919 otištěným v Ohlasu od Nežárky. ON, roč. 49, č. 4, 17. 1. 1919, s. 3. Více viz níže str. 42. Mezi další úspěšné židovské podniky patřila například továrna Siko. Singer a Hermann, kterým dvě z výše uvedených továren patřily, dlouhou dobu působili jako starosta a místostarosta židovské obce. Viz níže podkapitulu *Představitelé obce*.

¹⁷⁶ ZÁTKA, August. *Naše postavení na českém jihu, zejména v Č. Budějovicích: řeč, kterou Aug. Zátka měl ve schůzi, pořádané Nár. Jednotou Pošumavskou v Praze dne 5. března 1899*. České Budějovice: Budivoj, 1899, s. 16.

¹⁷⁷ TEPLÝ, 1936, I. 4., s. 316.

¹⁷⁸ DOBEŠ, 2005, s. 81.

Národní gardy stál Němec a její postoje byly provídaňské¹⁷⁹ – stejně jako postoje židovské obce.

Na jaře roku 1859 se však začala městem šířit protižidovská nálada. Na veřejnost se dostaly údajné výroky dvou hradeckých Židů, které měly být důkazem jejich nepatriotického smýšlení a dokonce velezrady.¹⁸⁰ Můžeme ale celkem s jistotou předpokládat, že tato obvinění byla jen záminkou, kterou měl být ospravedlněn hněv prostého lidu a jeho následky. Na konci května téhož roku se stal Jindřichův Hradec svědkem třídních výtržností zaměřených proti židovskému obyvatelstvu. To, co město nezažilo od počátku 14. století, přišlo znovu až v době osvícenství a všeobecného pokroku. Během tří dnů počínaje 23. květnem dav vyplenil domovy a obchody všech židovských obyvatel města a napadl několik mladých Židů. Když policie zadržela dva muže, kteří se na výtržnostech podíleli, dav lidí se tak rozlítit, že oba provinilci museli být okamžitě propuštěni.¹⁸¹

Situace se poněkud uklidnila na konci 60. let, kdy došlo k úplnému zrovnoprávnění Židů. Ať už byl tento klid způsoben oficiálním zrovnoprávněním, nebo tím, že se židovský obchod – v minulosti tolik obávaná příčina zkázy místních obchodníků – ukázal jako prospěšný pro celý kraj, netrval déle než deset let. Problémem, který se stal novou rozbuškou ve vztazích mezi Židy a křesťany, byl problém národního cítění. Jeho vývoj je pro pochopení dalších událostí klíčový, a proto se ho zde pokusíme alespoň krátce nastínit.¹⁸²

Zpočátku se Židé procházející procesem asimilace řídili (ovšem spíše nevědomě) předpokladem, že v Rakousko-Uhersku dojde k rozšíření německého jazyka a kultury do všech společenských sfér. Ani Židé z českého jazykového prostředí neváhali učit se německému jazyku a posílat děti do německých škol, protože si stejně jako většina ostatních obyvatel monarchie jednoduše nedokázali představit jiný dějinný vývoj. Když pak postupem času začalo sílit české národní hnutí, můžeme říci, že za ním Židé zůstávali poněkud pozadu. Pro židovské obyvatelstvo nebyla otázka národního uvědomění zprvu nijak zásadní. Židé samozřejmě pozorovali napjaté dění ve společnosti, ale zpočátku pravděpodobně neviděli

¹⁷⁹ DOBEŠ, 2005, s. 82.

¹⁸⁰ Doktor Hamburger a obchodník Morawetz měli vyslovit podporu francouzskému Piemontu, se kterým v té době Rakousko-Uhersko vedlo válku. Morawetz měl doslova říci, že „Rotschild strčí císaře do kapsy.“ (Tamtéž, s. 84.)

¹⁸¹ O pár let později pak dostali měšťané pronajímající Židům domy ve městě výhrůžný dopis, v němž neznámý pisatel hrozil vypálením domů s židovskými nájemníky a po dlouhé době tak musela být ve městě obnovena noční hlídka. (SOkA JH, fond Archiv města Jindřichova Hradce, Pronájem realit Židy – protižidovské hnutí, r. 1866, ka. 578, inv. č. 1884, sign. J/122.)

¹⁸² Podrobně o problematice viz KIEVAL, 2011.

důvod k jakýmkoliv projevům neloajality, či neúcty ke státu, ve kterém konečně žili jako svobodní a rovnoprávní občané. V tomto postoji nalézáme pramen tzv. židovského němčení, které však nelze paušalizovat. Mnozí Židé pocházející z českého jazykového i společenského prostředí sympatizovali s českým národem a mnohdy se dokonce cítili více Čechy než Židy. Zde v Jindřichově Hradci byla ale cesta židovských obyvatel k českému národu o to komplikovanější, že se město nacházelo na etnické hranici českého a německého obyvatelstva a blízko centru austroněmecké kultury – Vídni.

Jindřichohradecká židovská obec byla bilingvní, což bylo vzhledem k jejímu umístění pochopitelné. Její smýšlení však bylo spíše německé, což lze přičíst také dlouholetému působení Leopolda Fleischera na pozici starosty.¹⁸³ Leopold Fleischer byl váženým hradeckým občanem a svou funkci zastával obětavě, jak ale píše známý zastánce českožidovského hnutí Eduard Lederer,¹⁸⁴ byl to „muž netoliko smýšlením, nýbrž i rodem Němec“.¹⁸⁵ S ekonomickými úspěchy židovských občanů však začalo jejich němectví mezi ostatními obyvateli, kteří se stále více přikláněli k českému národnímu hnutí, vzbuzovat vlny nevole. Prvním projevem určitého napětí ve městě byl leták zaměřený proti zdejším židovským podnikatelům, který v roce 1875 vytiskla a patrně i rozšiřovala Landfrasova tiskárna. Tento leták nesl název *Jak žid přijímá pacholka do služby*¹⁸⁶ a jeho cílem bylo zabránit českým pacholkům, aby do služby k poněmčenému Židovi vstupovali. Jaký byl skutečný účinek letáku, dnes těžko posoudíme, ale zcela jistě jej můžeme označit za projev počínajícího antisemitismu ve městě.

Bylo by však velmi ukvapené, kdybychom se začali domnívat, že mezi Židy a křesťany panovala ve městě nevraživost. Naopak často vidíme, že spolu obě strany spolupracovaly a vycházely si vstříc. Např. na podzim roku 1884, kdy došlo k přestavbě synagogy¹⁸⁷ a nějakou dobu tak nebylo možné sloužit v ní bohoslužby, propůjčil místní

¹⁸³ Starostou židovské obce byl až do roku 1905, kdy jím byl sice opětovně zvolen, ale pro stáří se funkce vzdal. (AŽM JH, Zasedací protokoly (1894–1909), sign. 42287, protokol ze 4. 12. 1905.)

¹⁸⁴ Dr. Eduard Lederer, byl židovským právníkem, spisovatelem (psal pod pseudonymem Leda) a zastáncem českožidovského hnutí. Byl velmi významnou postavou nejen v Jindřichově Hradci, kde měl od roku 1890 advokátní kancelář. Šíře této práce bohužel nedovoluje zabývat se jeho působením v českožidovském hnutí na státní úrovni. K tomuto viz KIEVAL, 2011. O jeho životě a další činnosti viz PAVLÁT, Leo. *Eduard Lederer – spisovatel a bojovný polemik*. URL <http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/salom/_zprava/605720> [cit. 2012-12-5]. O jeho literární tvorbě viz heslo Eduard Lederer v Lexikonu české literatury. Viz FORST, Vladimír et al. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 2. díl, sv. II. Praha: Academia, 1993.

¹⁸⁵ LEDERER. Z českého jihu. *Českožidovské listy* (dále jen: ČŽL). 15. 10. 1894, roč. 1, č. 3, s. 4.

¹⁸⁶ DOLENSKÝ, Antonín. Štvaní proti židům na českém jihu v sedmdesátých letech. In: *Českožidovský kalendář*, roč. 49 (1929–1930), s. 25n.

¹⁸⁷ AŽM JH, Zasedací protokoly (1880–1894), sign. 42286, protokol ze 12. 7. 1884. Byl projednán plán na přestavbu.

divadelní spolek židovské obci pro tyto účely své prostory. Židovská obec své díky za tuto službu nechala otisknout v místním týdeníku *Ohlas od Nežárky*. Poněkud provokativně, avšak pro místní židovstvo charakteristicky, působil pod tímto poděkováním dvojjazyčný inzerát židovského podnikatele Josefa Kaufrieda na prodej droždí, který byl jediným německy psaným textem v týdeníku.¹⁸⁸ Avšak ani Kaufried nebyl místními obyvateli v rámci stereotypu považován za bohatého a vypočítavého Žida – naopak, pro svůj smysl pro humor a dobročinnost, byl ve městě oblíbenou postavou.¹⁸⁹

O deset let později se však jiný místní tisk stal jakousi hláskou troubou antisemitismu ve městě. V *Jindřichohradeckých listech* 23. května 1895 vyšel článek s názvem *Otázka židovská*, který vyvolal mezi hradeckými Židy opravdové pozdvižení. Článek vyšel anonymně a jeho začátek byl otištěn na první straně týdeníku. Jeho autor sice v úvodu prohlašuje, že svým článkem nechce podporovat antisemitské hnutí a že chce zůstat nestranným posuzovatelem židovské otázky, v dalších odstavcích ale vrší na sebe nejrůznější paušální obvinění a stereotypní předsudky, a to bez jakýchkoliv obstojných důkazů. Je zbytečné, abychom zde uváděli všechna autorova obvinění už proto, že nejsou nijak originální. Pro představu stačí např. obvinění z vypočítavosti, úskoků a z toho, že Židé „po většině tajně usilují moci nad lidstvem dosíci“.¹⁹⁰ Jako jediný důkaz jejich mravní zkaženosti udává čísla Židů obviněných z lichvy,¹⁹¹ původem tohoto způsobu obživy u Židů se ale samozřejmě nezabývá. Nakonec obviňuje Židy také z „předrážděné citlivosti“,¹⁹² kvůli které se ohání antisemitismem při každém obvinění svého souvěrce z nekalých praktik.

Vlna kritiky se zvedla ihned po zveřejnění článku a nejostřeji reagoval právě dr. Lederer. Ve svém článku *K „židovské otázce“*¹⁹³ se ohrazuje proti neobjektivnosti, paušálním obviněním i povrchnosti argumentů.¹⁹⁴ Dr. Lederer ale přiznává i vinu na straně Židů, kterým

¹⁸⁸ ON, roč. 14, č. 42, 18. 10. 1884, s. 386. Viz příloha č. 2.

¹⁸⁹ Jeho oblíbenost mezi místními zmiňuje Rachmuth. (RACHMUTH, 1934, s. 448.) Dobeš např. vypráví, že ho v roce 1855 navštívil hrabě Černín a podívoval se tomu, jak jeho podnik prosperuje, zatímco rodový majetek hraběte se ztenčuje. Na to mu Kaufried údajně odpověděl: „Vědí, excelencepane, já krmím voly a oni úředníky. To je to.“ (DOBEŠ, 2005, s. 84.)

¹⁹⁰ (Anonym). *Otázka židovská. Jindřichohradecké listy* (dále jen: JHL). 23. 5. 1895, roč. 1, č. 13, s. 109n.

¹⁹¹ Např. v roce 1880 bylo odsouzeno 17 lichvářů, z nich 1 katolík – 16 Židů, atp. (Tamtéž, s. 110.)

¹⁹² Tamtéž.

¹⁹³ LEDERER. K „židovské otázce“. ON. 1. 6. 1895, roč. 25, č. 22, s. 220.

¹⁹⁴ Ačkoliv se v kontextu pozdějšího dějinného vývoje některé názory dr. Lederera samy ukázaly jako přinejmenším přehnané, např. „Naprostě pak neudržitelné jest tvrzení, že židé jsou zvláštním národem.“, jeho argumentace je velmi racionální a je založena na tehdejších studiích. Co se týče obvinění z lichvy, jeho protiargumentem je „dějinné vychování“, které Židy dotlačilo k obchodu s penězi a navrhuje společně pracovat na převýchově. (Tamtéž.)

následujícím způsobem vytyká jejich lhostejný postoj k podpoře českého národa a nechť k asimilaci s ním.

Úvaha tato platí v míře zvláště vysoké pro židovstvo v kraji českém, kde žid buď podnes jako na Moravě stojí v řadě nejúhlavnějších odpůrců českého národa, sám ale naříká na útlak a nespravedlivost jak mile se proti němu obrací hněv spoluobčanů křesťanských, buď z větší části jako v Čechách stojí sice v ústraní, cizí však práci tužbám národa, cizí jeho kulturnímu poslání.¹⁹⁵

Nelze opominout ani fakt, že zatímco byly Jindřichohradecké listy ochotné otisknout anonymně článek *Otázka židovská*, Ledererovu odpověď *K „židovské otázce“*, tak jak ji později otiskl Ohlas od Nežárky, otisknout odmítly. Jak dr. Lederer uvádí ve svém článku v Českožidovských listech z 28. 6. 1895, požadoval po něm redaktor Jindřichohradeckých listů úpravy, se kterými nemohl souhlasit, „poněvadž by odpověď byla musila vyzníti v nové obviňování židů.“¹⁹⁶ A jako by Jindřichohradecké listy chtěly potvrdit svůj postoj, otiskly 8. června a 6. července téhož roku pokračování článku *Otázka židovská*. V nich jejich autor vyčítá přímo místním Židům (a zde by s ním dr. Lederer souhlasil), že ve městě je pouze německá židovská škola, „německá bohoslužba, židé odbírají jen a jen listy německé“¹⁹⁷ a že projevují velmi málo českého vlastenectví.¹⁹⁸

Jako poslední vyšel v Jindřichohradeckých listech 6. července 1895 doslov k *Otázce židovské* s názvem *Svůj k svému*. Z úvodního slova autora se dozvídáme, že číslo, ve kterém vyšla druhá část článku, bylo zkonfiskováno¹⁹⁹ a bez dalšího komentáře autor zmiňuje také odpověď dr. Lederera. Tento doslov se podrobněji věnuje hospodářské činnosti Židů, obviňuje je, že ve svém podnikání drží zásadu „svůj k svému“, a jedním dechem nabádá k dodržování této zásady i Čechy. Ve všech třech částech tohoto antisemitského článku vymlouvá se autor tak trochu na to, že chtěl ukázat, v čem spočívá antisemitské hnutí. Můžeme dokonce říci, že obvinění z vlašného přístupu Židů k české národní otázce, která zde najdeme, jsou opodstatněná. Jsou však předkládána nepřijatelnou formou a svědčí nejen o

¹⁹⁵ LEDERER. K „židovské otázce“. ON. 1. 6. 1895, roč. 25, č. 22, s. 220.

¹⁹⁶ LEDERER. Z Jindř. Hradce. ČŽL. 28. 6. 1895, roč. 1, č. 20, s. 5.

¹⁹⁷ Zde v podstatě neznámý autor Lederera cituje, když se odkazuje na článek, který vyšel v Českožidovských listech 15. 10. 1894 a jehož autorem není nikdo jiný než Lederer. (Anonym). *Otázka židovská*. II. JHL. 8. 6. 1895, roč. 1, č. 15, s. 127.

¹⁹⁸ Ani situaci v Jindřichově Hradci však nelze zobecňovat, jak vidíme na příkladu náhrobků na zdejších hřbitově, již počátkem devadesátých let 19. století se vedle hebrejštiny a němčiny začíná pozvolna objevovat i čeština.

¹⁹⁹ Tato konfiskace byla však později zrušena, také proto ji autor nazývá zbytečnou. (Anonym). *Svůj k svému*: Doslov k „Otázce židovské“. JHL. 6. 7. 1895, roč. 1, č. 19, s. 157.

názoru autorově, ale i redaktorově, který je neváhá otisknout. Navzdory těmto slovním výpadům Jindřichohradeckých listů můžeme konstatovat, že fyzických výpadů zůstala obec ještě nějakou dobu ušetřena.²⁰⁰

Příležitost k intenzivnějšímu působení na členy jindřichohradecké židovské obce v národní otázce dostal Eduard Lederer v roce 1905, když odstoupil německy smýšlející starosta Leopold Fleischer. Jeho nástupcem byl zvolen továrník Zigmund Singer známý svým pročeským smýšlením a zástupcem starosty se stal sám Lederer.²⁰¹ Z doby, kdy byl Lederer místostarostou, pochází také první český zápis ze schůze představenstva obce, psaný pravděpodobně přímo jeho rukou.²⁰² V době jejich působení došlo v Jindřichově Hradci ke zrušení německé školy spravované židovskou obcí, avšak jen těžko bychom to mohli přičítat jejich snaze. Škola se již delší dobu potýkala s úbytkem žactva s německou mateřštinou a byla zrušena v roce 1909 poté, co ji v předcházejícím školním roce navštěvovalo pouze 20 žáků,²⁰³ a z toho bylo pouze 10 židovského vyznání.²⁰⁴ Navíc je na místě říci, že ke zrušení německé židovské školy zde došlo v porovnání s ostatními židovskými obcemi se zpožděním, neboť k jejich hojnějšímu rušení docházelo na většině území již před deseti lety.²⁰⁵

Kromě Eduarda Lederera se na místní židovstvo svým postojem snažil dlouhá léta působit také rabín Leopold Thorsch, který mluvil německy i česky a dokonce přeložil do češtiny učebnici *Or tora ve-ner micva* od Leopolda Breuera.²⁰⁶ Tak jako v případě dr. Lederera šlo však i u Thorsche spíše o osamocený boj. Eduard Lederer jako by svými slovy v článku otištěném v Českožidovských listech roku 1895 přesně předpověděl nejen vznik samostatného československého státu, ale hlavně postoj, jaký k němu zdejší Židé zaujmou.

Že k vyplenění německého ducha mezi židy v krajích českých při vzrůstající síle národního vědomí českého a při vzrůstajícím se antisemitismu německém dojítí musí,

²⁰⁰ Městu se vyhnuly i jakékoliv nepokoje spojené s Hilsnerovým procesem v roce 1899, židovská obec však tento proces pozorně sledovala, o čemž svědčí zápis ze zasedání představenstva obce z 19. 11. 1899, kde obec rozhoduje o pořízení česky psaných brožur T. G. Masaryka o polenském procesu a brožury Dr. Lederera o antisemitismu. (AŽM JH, Zasedací protokoly (1894–1909), sign. 42287, protokol z 19. 11. 1899.)

²⁰¹ AŽM JH, Zasedací protokoly (1894–1909), sign. 42287, protokol ze 4. 12. 1905.

²⁰² AŽM JH, Zasedací protokoly (1894–1909), sign. 42287, protokol z 20. 1. 1908. Avšak po několika dalších českých zápisech se představenstvo vrátilo opět k němčině. Pro srovnání – jen o dva roky později uvedlo ve sčítání lidu pouhých 459 z 10108 obyvatel Jindřichova Hradce, že jejich obcovacím jazykem je němčina, a z těchto 459 bylo ještě 322 vojáků. (*Seznam míst v království Českém: k rozkazu c. k. místodržitelství na základě úředních dat sestaven*. Praha: b. n., 1913, s. 146; dále jen: *Seznam míst*, 1913)

²⁰³ AŽM JH, Třídní kniha (1908–1909), sign. 42283.

²⁰⁴ Přitom ještě v devadesátých letech navštěvovalo školu kolem 50 žáků. (DOBEŠ, 2005, s. 95.)

²⁰⁵ Srov. KIEVAL, 2011, s. 78–92.

²⁰⁶ FIEDLER, 1992, s. 82. Název českého překladu učebnice byl *Nauka o náboženství mojžíšském pro střední a měšťanské školy* a kniha vyšla v roce 1884, což ji řadí mezi první české texty určené k výuce židovského náboženství. (KIEVAL, 2011, s. 64.)

nebude, trvám, žádného rozvážného člověka již tajno. Jedná se toliko **o to, a leží to v nejživějším zájmu židů samých, aby se to stalo co nejdříve**, pokud ještě český národ nedobojoval svůj boj o samostatnost, pokud žid v boji tom národu může ještě prospěti, nikoli teprve tehdy, žid až by obrátiti musil před národem vítězem.²⁰⁷

Přestože i mezi Židy v Jindřichově Hradci byli jedinci, kteří otevřeně podporovali český národ v jeho boji, většina obce stála spíše na straně státu, který jí zaručoval ochranu.²⁰⁸ Nesmírně zajímavý je pro nás v kontextu s Ledererovou výzvou obsah zápisu zasedání představenstva obce ze 7. listopadu 1918, ze kterého pochází následující úryvek.

Pan náměstek starosty Edvard Herrmann sděluje, že s panem rabínem dr. Rachmuthem a panem Adolfem Kauderem byli u Národní rady zdejší, by tlumočili jménem židovské obce radost a blahopřání ku zřízení Československé republiky, hlásili se k spolupráci národní a ujistili, že budou vždy loajální k novému Československému státu, jako byli židé vždy také k dřívějšímu státu. Zároveň bylo usneseno, by vzhledem k novým poměrům veškeré úřadování židovské obce, jakož i modlitby, kázání a vedení matrik se konalo výhradně v jazyku českém.²⁰⁹

Zde jasně vidíme, jaký byl poměr hradeckých Židů k otázce českého národa před vznikem samostatného státu. Ani oni sami se nebojí říci, že byli loajální k Rakousko-Uhersku až do konce. To byla také jedna z příčin incidentu, který popisuje M. Rachmuth²¹⁰ a který se odehrál 15. ledna 1919. Toho dne prošel městem dav cizích mužů a jeden po druhém zničili a vyrabovali obchody všech židovských obchodníků ve městě.²¹¹ Ušetřen zůstal podle Rachmuthových slov pouze obchod Josefa Löwyho, který statečně ubránil majitel domu

²⁰⁷ LEDERER, E. Z Jindř. Hradce. ČŽL, roč. 1, č. 20, 28. 6. 1895, s. 5.

²⁰⁸ Např. všichni synové Zikmunda Singera a oba jeho zeťové narukovali a účastnili se bojů. ON, roč. 46, č. 14, 31. 3. 1916, s. 2. Průběhem první světové války se zde pro nedostatek prostoru zabývat nemůžeme, v AŽM JH jsou uloženy dva velmi zajímavé dokumenty, které pochází z tohoto období. Prvním je kniha Místního výboru pro péči o židovské uprchlíky z Haliče a Bukoviny. (AŽM JH, Zasedací protokol, sign. 47959.) Druhým jsou soupisy s velmi podrobnými informacemi o těchto uprchlících na území politického okresu Jindřichův Hradec a Nová Bystřice. (AŽM JH, Váleční uprchlíci z Haliče a Bukoviny, sign. 42290) Tomuto tématu se také podrobně věnuje A. Dobeš – viz DOBEŠ, Adam. Židovští uprchlíci z Haliče a Bukoviny na Jindřichohradecku za první světové války. In: *Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska*. Jindřichův Hradec: Muzeum Jindřichohradecka, 2007. Sv. 19., s. 34–50 (dále jen: DOBEŠ, 2007).

²⁰⁹ AŽM JH, Kniha protokolů (1909–1936), sign. 47956, protokol ze 7. 11. 1918. Ve všech dochovaných židovských matrikách jsou do roku 1918 pouze 4 české zápisy, a to z jara roku 1914. Srov. NA HBMA, inv. č. 704–707.

²¹⁰ V době, kdy se incident udál, byl již ve městě rabínem, proto se lze domnívat, že jeho popis události vychází z přímého svědectví. (RACHMUTH, 1934, s. 449.)

²¹¹ O incidentu informuje také Ohlas od Nežárky, uvádí dokonce seznam vyrabovaných obchodů. Vůbec se ovšem nepozastavuje nad tím, že jde pouze o obchody židovské. Incident přičítá poválečné drahotě. ON, roč. 49, č. 4, 17. 1. 1919, s. 3.

lékárník Rösch. Po tomto incidentu bylo zahájeno pátrání po vinících, u několika lidí z města i okolí bylo nalezeno kradené zboží, ale hlavní organizátoři dopadeni nebyli.

Kromě těchto incidentů ale Židé v Jindřichově Hradci přechod k novým poměrům přestáli bez úhony. Tak jako dříve Židé konali v synagoze slavnostní bohoslužby u příležitosti narozenin císaře,²¹² tak později směřovali své modlitby k T. G. Masarykovi.²¹³ Jak ale vidíme z některých archivních materiálů, ani po vzniku Československa se místní Židé neprojevovali jako horliví vlastenci, alespoň co se jazyka týče. Můžeme tak soudit z různých výzev z 30. let, které představenstvo obce adresovalo členům obce a které byly psány v němčině,²¹⁴ z obecní korespondence²¹⁵ nebo z přímých výzev ke svým souvěrcům, aby používali pouze češtinu. Tento poslední případ pochází z poloviny roku 1938 a protokol ho zaznamenal takto:

Pan rada Fleischner navrhuje, aby bylo všemi prostředky působeno na členy obce, aby ve styku jak mezi sebou tak i s lidmi, kteří ovládají češtinu nebylo mluveno německy. Jsme českou, asimilovanou náboženskou obcí a nechceme se nikterak ani jazykem lišiti od svých spoluobčanů. Usneseno, svolati v dozírné době schůzi všech příslušníků náboženské obce, na které bude o referát požádán senior Čechů židů pan ministerský rada dr. Eduard Lederer.²¹⁶

Jestli k referátu došlo, se už nedozvíme, záznamy představenstva obce končí 19. prosince 1938 kopií dopisu krajskému úřadu o oficiálním jmenování Aloise Kurzweila rabínem.²¹⁷

Představitelé obce

Prvním rabínem po roce 1848 se stal Marek Freund, byl jím jmenován toho roku a spolu s touto funkcí byl pověřen také vyučováním náboženství.²¹⁸ Po něm do funkce rabína nastoupil již zmiňovaný Leopold Thorsch, který je autorem českého překladu německé učebnice náboženství.²¹⁹ Rabína Thorsche v jeho funkci vystřídal roku 1893 Karel Horner,

²¹² AŽM JH, Kniha protokolů (1909-1936), sign. 47956, protokol z 5. 6. 1910.

²¹³ AŽM JH, Kniha protokolů (1936-1938), sign. 47957, protokol z 18. 9. 1937.

²¹⁴ AŽM JH, Ženský spolek – Zlomek spisových materiálů (1940), sign. 47520. Spisy ženského spolku jsou provizorně zařazeny v letácích židovské obce z roku 1936, ve kterých představenstvo členy obce německy vyzývá k podpoře stavby márnice a obřadního domku na hřbitově.

²¹⁵ AŽM JH, Kniha protokolů (1909-1936), sign. 47956, protokol z 3. 3. 1935. Jsou k němu přiloženy dopisy továrníka Speitzera z Radouňky týkající se dluhu na daních. Továrník píše německy, obec odpovídá česky.

²¹⁶ AŽM JH, Kniha protokolů (1936-1938), sign. 47957, protokol z 5. 4. 1938.

²¹⁷ AŽM JH, Kniha protokolů (1936-1938), sign. 47957, volně vložená kopie dopisu.

²¹⁸ RACHMUTH, 1934, s. 449. V matrikách uváděn jako zprvu jako Religionsweiser od 60. let jako Rabbiner. Zemřel 31. 3. 1875. (NA HBMA, inv. č. 707.)

²¹⁹ Viz pozn. 206.

který v této funkci setrval až do roku 1907.²²⁰ Za působení Singera a Lederera v představenstvu obce byl do funkce rabína dosazen Jindřich Schwenger, který však odešel v hned létě roku 1911 do Břeclavi.²²¹ V té době už téměř dva roky jako starosta obce působil německy smýšlející Salomon Kohn a téhož roku byl místo něj znovu zvolen starostou obce Zikmund Singer. Eduarda Lederera ale ve funkci místostarosty nahradil Eduard Herrmann, který spolu se Singerem tuto funkci zastával téměř 25 let.²²² Tito dva také přivítali ve funkci rabína Jákoba Utitze, který dosud působil v Brandýse nad Labem, a přestože byl Němec, uměl dobře česky.²²³ Jákob Utitz však zemřel jako osmačtyřicetiletý 14. června 1915 a na jeho místo byl zvolen Michael Rachmuth.²²⁴ Ten na rozdíl od svého předchůdce uměl česky jen špatně a byl tak po dlouhé době prvním rabínem v Hradci, který neovládal oba jazyky.²²⁵

Rachmuth si již koncem roku 1928 stěžoval na vyčerpání a ohlašoval svůj odchod do výslužby, nakonec se vzdal funkce rabína až na konci roku 1934,²²⁶ protože obec dlouho nemohla najít žádného vyhovujícího kandidáta na jeho místo. V srpnu 1934 byl na zkušební dobu jednoho roku přijat na místo rabína Alois Kurzweil, a to pod podmínkou, že do půl roku složí rabinátní a maturitní zkoušku.²²⁷ Kdy splnil Kurzweil rabinátní zkoušku, sice nevíme, maturitní zkoušku se mu však podařilo složit až v červnu 1938 a teprve poté mu byla udělena definitivita na místo rabína.²²⁸

1.2 Památky

Památky, které nám po sobě několikasetleté působení hradeckých Židů zanechalo, jsou dvojího druhu. První jsou domy a synagoga v židovské čtvrti – dnes Školní a Kostelní ulice, druhou židovský hřbitov na Pejčochu – dnes v ulici Pod Vrchy.

²²⁰ Do funkce rabína byl jmenován v prosinci 1893, přičemž Thorsch na tuto funkci rezignoval již v roce 1886. Tato prodleva byla způsobena dlouhým sháněním jiného rabína, než se obec rozhodla jmenovat na jeho místo prozatímního zástupce Hornera. (AŽM JH, Zasedací protokoly (1880–1894), sign. 42286, protokol z 3. 12. 1893.) Během nepřítomnosti oficiálně jmenovaného rabína sem na svátky a svatby dojížděli rabíni z okolních obcí. Horner setrval ve funkci až do roku 1906, kdy těžce onemocněl a již ji nemohl vykonávat. (AŽM JH, Zasedací protokoly (1894–1909), sign. 42287, protokol ze 7. 2. 1907.)

²²¹ AŽM JH, Kniha protokolů (1909-1936) sign. 47956, protokoly ze 4. a 16. 7. 1911.

²²² Herrmann zemřel jako místostarosta na jaře 1831. (AŽM JH, Kniha protokolů (1909-1936) sign. 47956, protokol z 10. 3. 1831.) Těžce nemocného sedmasedmdesátiletého Singera nahradil na začátku roku 1936 ve funkci představeného obce Julius Lederer. (Tamtéž, protokol z 8. 3. 1936.) Singer umírá 28. února. (NA HBMA, Matrika zemřelých v Jindřichově Hradci, inv. č. 707.)

²²³ Např. matriku v Brandýse nad Labem psal česky a podepisoval se Jakub. (*Bandýs nad Labem*. URL <<http://www.jewishmuseum.cz/doc/brandys19.pdf>> [cit. 2012-12-5])

²²⁴ AŽM JH, Kniha protokolů (1909-1936) sign. 47956, protkol z 19. 12. 1915.

²²⁵ DOBEŠ, 2005, s. 98. Fiedler sice uvádí, že byl Rachmuth autorem česky psaných učebnic židovských dějin a literatury. (FIEDLER, 1992, s. 82.) Z Rachmuthova vlastního pera však pochází informace, že tyto učebnice napsal v němčině a o jejich překlad do češtiny se postaral prof. Wiener. (RACHMUTH, 1934, s. 451.)

²²⁶ AŽM JH, Kniha protokolů (1909-1936) sign. 47956, protokol ze 17. 6. 1934.

²²⁷ Tamtéž, protokol z 12. 8. 1934.

²²⁸ AŽM JH, Kniha protokolů (1936-), sign. 47957, protokol z 22. 6. 1938.

Jak už bylo uvedeno výše, patřilo Židům až do 19. století jen několik domů přímo v hradbách města (ty jsou dodnes v přestavbách zachovány) a jeden na Karlově. V rohovém domě čp. 188 bývala škola a dříve i modlitebna.²²⁹ Vedle něj v Kostelní ulici stávala nejpozději roku 1770 samostatně synagoga, která v roce 1801 při velkém požáru města vyhořela a byla znovu postavena. V roce 1867 byla zvětšena a byly do ní instalovány varhany po vzoru křesťanských kostelů.²³⁰ K dílčím úpravám došlo ještě v letech 1884²³¹ a 1897.²³² Dnes v budově sídlí Husův sbor Československé husitské církve.

Hřbitov byl založen pravděpodobně již roku 1411²³³ na příkrém svahu nad Nežárkou jižně od města. Postupně docházelo ke zvětšování areálu, k oplocení a později i k ohrazení zdi.²³⁴ Roku 1936 byla postavena na hřbitově nová obřadní síň s umrlčí komorou a místem pro pohřební vůz. Náklady byly hrazeny z darů jednotlivých členů obce.²³⁵ Náhrobky z 19. století jsou až do 90. let německo-hebrejské, poté se začíná objevovat i čeština, avšak ve větším měřítku se česky psané náhrobky objevují až od 20. let 20. století. Proces židovské emancipace lze pozorovat i na samotném areálu hřbitova, který byl až v 19. století konečně rozšířen o důstojný prostor. Do té doby se většina hřbitova nacházela ve svahu, který byl pro svou strmost k jiným účelům nepoužitelný, a až na konci 19. století byl rozšířen o rovnou plochu nad svahem.²³⁶ Dnes se hřbitov (opět poněkud nedůstojně) nachází uprostřed sídlištní zástavby a o objekt se stará pan Stručovský.²³⁷

²²⁹ FIEDLER, 1992, s. 82. Fotografie domů v židovské čtvrti viz příloha č. 3.

²³⁰ RACHMUTH, 1934, s. 447n.

²³¹ AŽM JH, Zasedací protokoly (1880-1894), sign. 42286, protokol z 12. 7. 1883.

²³² AŽM JH, Zasedací protokoly (1894-1909), sign. 42287, protokol ze 7. 12. 1897.

²³³ TEPLÝ, 1927, I. 1., s. 155.

²³⁴ K rozšíření došlo např. roku 1557 (TEPLÝ, 1927, I. 2., s. 248.), naposledy roku 1897. (AŽM JH, Zasedací protokoly (1894-1909), sign. 42287, protokol ze 7. 12. 1897.)

²³⁵ AŽM JH, Vyúčtování stavby obřadní síně 1936, sign. 47900.

²³⁶ Viz pozn. 232.

²³⁷ Fotografie hřbitova viz příloha č. 4 a č. 5.

2. Kardašova Řečice

Kardašova Řečice byla poprvé zmíněna roku 1267, tehdy ještě jako Řečice. Své přízvisko získala po zdejším rybníku asi v polovině 16. století. Až do roku 1693 patřila i s okolními vesnicemi k hradeckému panství, ale při dělení majetku mezi ženské dědičky rodu Slavatů připadla Kardašova Řečice hraběti Götzovi, manželovi jedné z dcer Ferdinanda Viléma Slavaty.²³⁸ Posledními majiteli panství byli od roku 1769 Paarové.²³⁹ V devatenáctém století význam města postupně upadal, přestože obyvatel až do roku 1900 stále přibývalo.²⁴⁰

2.1 Židovská obec v Kardašově Řečici

2.1.1 Nejstarší dějiny židovského osídlení

O nejstarších dějinách obce v Kardašově Řečici máme jen velmi málo informací. Z roku 1407 pochází privilegium Jana staršího z Hradce, které zmiňuje práva a povinnosti obyvatel městečka, a to Židů i křesťanů.²⁴¹ Nemůžeme však s jistotou říci, že Židé v té době již v Řečici pobývali. Přítomnost Židů je s jistotou doložena až na počátku 17. století, kdy je poprvé zmiňován Žid Khacal.²⁴² Až do poloviny tohoto století však o Židech opět žádné zprávy nemáme.

Podrobnější zprávy o zdejší židovské obci pochází až z poloviny 17. století. V místě zvaném Obecnice, kde později vzniklo židovské ghetto oddělené od ostatních domků drátem nataženým mezi štíty domů, bydleli již v roce 1650 tři Židé.²⁴³ Víta pak uvádí i jméno – Izák Áron a jeho dva dospělí synové.²⁴⁴ Všichni se pravděpodobně živili obchodem mimo panství a jejich počet během druhé poloviny 17. století stoupal – kolem roku 1680 přijal Slavata na své panství další 3 Židy a hrabě Götz později také tři. V roce 1702 máme doložen první konkrétnější číselný údaj. Podle sčítání konzumentů soli zde toho roku bydlelo 31 Židů nad 10 let věku.²⁴⁵

²³⁸ JUŘÍK, 2010, s. 184.

²³⁹ FILIP, Václav. *Okresní archiv Jindřichův Hradec: Průvodce po archivních fondech a sbírkách*. Praha: TEPS, 1980. s. 91n (dále jen: FILIP, 1980).

²⁴⁰ *Historický lexikon*, 2005, s. 216n.

²⁴¹ FIEDLER, Jiří. Židovská obec v Kardašově Řečici. In: PODLEŠÁK, Jan (k vyd. připravil). *Naše dny se naplnily: Z historie Židů v jižních Čechách*. České Budějovice: JIH, 2002, s. 42 (dále jen: FIEDLER, 2002).

²⁴² Zmínka o něm pochází z pivovarských účtů, kde je uvedeno, že prováděl sklářské práce. Viz VÍTA, Bartoloměj. Dějiny Židů v Kardašově Řečici. In: GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn: Jüdischer Buch- und Kunst Verlag, 1934, s. 248 (dále jen: VÍTA, 1934).

²⁴³ Základní informace o vývoji osídlení v 17. století poskytuje soupis Židů z roku 1723. Viz NA HBS, ka. 1, inv. č. 1, sign. S III, s. 17.

²⁴⁴ VÍTA, 1934, 248.

²⁴⁵ *Sčítání konzumentů soli*, 1994, s. 31.

2.1.2 Židovská obec v 18. a na začátku 19. století

Početně se vzrůstající židovská obec v Kardašově Řečici vstoupila do 18. století stavbou vlastní synagogy. Ta byla postavena v sousedství židovských domků v roce 1708 a v budově byl i byt pro kantora.²⁴⁶ Když v roce 1723 úředníci pověřeni soupisem Židů dorazili do Kardašovy Řečice, našli zde 9 židovských rodin²⁴⁷ a toto číslo bylo familiantským zákonem stanoveno na příštích 120 let jako maximum. Jak ale uvidíme, na dodržování tohoto počtu dbala zdejší vrchnost ještě méně než ta jindřichohradecká.

Tereziánský katastr uvádí, že ve městečku žilo před polovinou 18. století 10 Židů, z nichž šest se živilo podomním prodejem, dva obchodovali s plátnem, jeden s peřím a jedna Židovka se živila jako švadlena.²⁴⁸ O poznání podrobnější informace o osídlení nám podávají soupisy z konce 18. století. V soupisu z roku 1783 je uvedeno 13 rodin, které však zahrnují i 2 samostatné rodiny nejstarších synů familiantů. Nacházelo se zde tedy 15 rodin o celkovém počtu 81 Židů.²⁴⁹ Z tohoto soupisu také vidíme, že oproti židovské obci v Jindřichově Hradci byli zdejší Židé nesrovnatelně chudší. V Kardašově Řečici platil největší kontribuci stejně jako v Hradci nájemce panské vinopalny – zde jím byl Abraham Pinkas. I ten však oproti svému hradeckému kolegovi platil částku téměř poloviční, zatímco Pinkas Wolf platil v Hradci 295 zl., Abraham Pinkas platil 180 zl. Z dalších čtrnácti rodin pouze čtyři platily kontribuci vyšší než 10 zl., a to Filip Herschl (30), Alexander Berl (26), Abraham Zacharias (22) a Izák Kollmann (55). Další dvě rodiny živila obec,²⁵⁰ David Abraham byl žebrákem a rodina Jákoeba Mojžíše neměla trvalé místo pobytu, tudíž čtyři rodiny neplatily žádnou kontribuci. Všichni Židé v Kardašově Řečici se živilo obchodem s plátnem nebo se střížným zbožím.

O deset let později nacházíme ve městě kromě 15 rodin (dvě z nich jsou opět uvedeny jako součást rodiny rodičů) také dvě vdovy a 9 zaměstnanců, dohromady asi 95 Židů.²⁵¹ Na rozdíl od jindřichohradeckých Židů ti místní teprve v době sestavení tohoto soupisu začali užívat stálá příjmení.²⁵² Jména, která se zde vyskytla poprvé, se pak v historii obce objevovala až do jejího konce – např. Rabl, Feigl, Gottlieb, Herrmann, Kollman a Hönig. Kromě obchodu

²⁴⁶ VÍTA, 1934, s. 249.

²⁴⁷ NA HBS, ka. 1, inv. č. 1, sign. S III, s. 17.

²⁴⁸ TKČ/2, s. 343.

²⁴⁹ NA HBS, ka. 15, inv. č. 54, sign. S XV.

²⁵⁰ Šlo o zaměstnance obce – učitele a špitálního. Špitál fungoval v obci již od poloviny 18. století, od roku 1777 máme doloženu i jeho polohu. Více viz FIEDLER, 2002, s. 49 a VÍTA, 1934, s. 249.

²⁵¹ NA HBS, ka. 22, inv. č. 85, sign. S XV.

²⁵² Židé v Jindřichově Hradci jsou uváděni se stálým příjmením už v soupisu z roku 1783 a v některých dřívějších zmínkách.

s plátnem a střížním zbožím začali někteří členové obce obchodovat také s kůžemi, vlnou a kořením, obě vdovy v obci žily z příspěvků „dobrých lidí“.²⁵³

Roku 1811 se v Kardašově Řečici nacházelo asi 14 rodin, z toho čtyři byly započítány do rodin otců, další zde měly familiantské místo, ale bydlely např. v Dráchově nebo v Kamenici.²⁵⁴ Pravděpodobně největšího rozmachu však obec dosáhla v roce 1840, kdy v Řečici bydlelo 23 rodin, tj. 136 Židů.²⁵⁵ Tehdy Židé tvořili 6,6 % obyvatelstva Kardašovy Řečice.

2.1.3 Vývoj židovské obce po roce 1848

Můžeme říci, že vývoj židovské obce v Kardašově Řečici po roce 1848 byl velmi odlišný od vývoje židovské obce v Jindřichově Hradci. Na jedné straně byla židovská obec v Řečici ovlivněna tím, že se město nacházelo v oblasti, kde vládla již dlouho čeština nad němčinou, na druhé straně pak tím, že sídlem okresního soudu se po roce 1848 stalo Veselí nad Lužnicí a Kardašova Řečice ztratila na významu. A tak zatímco hradecká obec po roce 1848 vzkvétala početně i hospodářsky, obec v Řečici zaznamenala do konce 19. století velmi znatelný odliv židovských obyvatel.²⁵⁶ Židé, kterým se konečně otevřely nespočetné možnosti ke studiu i obživě, začali opouštět městečko, jehož význam pomalu upadal a kde bylo možností stále méně. Přestože největší fyzickou újmu utrpěla židovská obec v roce 1863, kdy kromě synagogy a špitálu shořely i domy židovského ghetta,²⁵⁷ úbytek židovského obyvatelstva vyvrcholil až o něco později – v 80. letech 19. století. V té době už Židé plně užívali všech výhod, které jim poskytovala rovnoprávnost získaná v roce 1867 a tak došlo k tomu, že v roce 1890 bydlelo v Kardašově Řečici již pouze 64 Židů – během padesáti let zde jejich počet klesl více než o polovinu.²⁵⁸ V Řečici postupem času zůstávali jen starší rodiče, jejichž děti se stěhovaly do velkých měst po celé monarchii i dále.²⁵⁹

²⁵³ NA HBS, ka. 22, inv. č. 85, sign. S XV. Doslova „Ernähret sich durch gute Leute“.

²⁵⁴ NA HBS, 1811 ka. 33, kn. 11, inv. č. 113, f. 353–355. Tento soupis je cenný také proto, že uvádí, pod jakými jmény byli jednotliví familianti uváděni v soupisech, které pochází z let, kdy ještě neplatil zákon o stálém příjmení. Všechny soupisem zmiňované rodiny najdeme také v zápisech matrik, které jsou pro Kardašovu Řečici dochovány již od roku 1784. (NA HBMa, inv. č. 754–756.) Tyto matriky končí ve 40. letech, avšak další dochované začínají až v letech sedmdesátých. (NA HBMa, inv. č. 757.)

²⁵⁵ SOMMER, 1842, s. 249.

²⁵⁶ Početním úpadkem židovské obce se zabývá ve svém článku Fiedler. Viz FIEDLER, 2002.

²⁵⁷ VÍTA, 1934, s. 252n.

²⁵⁸ Připomeňme, že v roce 1880 dosáhla naopak židovská obec v Jindřichově Hradci svého maxima 301 osoby.

²⁵⁹ Historií jednotlivých rodin a jejich rozptýlením ve světě se podrobně zabývá článek B. Vítý. Uveďme jen pro příklad, že potomci rodiny Hönigů žili od první světové války v Americe. Většina dětí se však v dospělosti stěhovala do větších měst v Čechách, do Prahy, Vídně a případně Budapešti. (VÍTA, 1934, s. 250nn.)

Úbytek židovského obyvatelstva se nezastavil ani ve 20. století. V roce 1900 žilo v městečku 52 Židů,²⁶⁰ o deset let později už jen 32²⁶¹ a v roce 1930 dokonce pouze 20 Židů.²⁶² Prvotní příčinou tohoto úbytku bylo jistě zrovnoprávnění Židů a získaná volnost pohybu, avšak postupem času se hlavní příčinou odlivu židovského (ale i křesťanského) obyvatelstva stal fakt, že jim zde chyběla možnost obživy. Z Kardašovy Řečice se stalo nevýznamné městečko položené stranou obchodních cest i zájmů, které bylo pro všechny židovské lékaře, právníky a obchodníky malé.²⁶³ Jediným větším podnikem, který v Řečici fungoval, byla továrna na hedvábné látky židovského obchodníka Epsteina založená na konci 19. století, její provoz byl však zastaven již roku 1904,²⁶⁴ a šance na výraznější hospodářský rozvoj oblasti byla zmařena.

Dle různých seznamů rozdělení daní můžeme soudit, že nejzámožnějšími členy židovské obce byli ve druhé polovině 19. století Mořic Lieblisch a Bernard Rabl, kteří také dlouho zastávali funkce představených obce.²⁶⁵ Mezi členy obce, kteří byli daněmi nejvíce zatíženi, se objevuje i další představený obce doktor Filip Rabl, který tuto funkci zastával od roku 1881, kdy ji pro pracovní vytíženost odmítl vykonávat Bernard Rabl. Od roku 1887 byl představeným obce Gabriel Gottlieb,²⁶⁶ a pak od roku 1910 nejméně pět let opět Filip Rabl.²⁶⁷ Svého vlastního rabína si obec držela do roku 1891, kdy zemřel Lazar Benesch,²⁶⁸ který v Kardašově Řečici působil již od konce třicátých let jako rabín, kantor a učitel náboženství zároveň.²⁶⁹ O penzionování si rabín zažádal již v roce 1887,²⁷⁰ ale obec nemohla najít žádného nástupce a tak zůstal Benesch rabínem až do své smrti. Později už místo rabína obsazeno nebylo, obec si platila čas od času kantora, případně toto místo zastával někdo z místních²⁷¹ a v případě nutnosti dojížděl do Řečice rabín z Jindřichova Hradce.²⁷²

²⁶⁰ *Lexikon obcí*, 1904, s. 900. Dalších 65 Židů, kteří náleželi k místní židovské obci, žilo v Mezimostí a Bukovsku.

²⁶¹ FIEDLER, 2002, s. 43.

²⁶² *Lexikon obcí*, 1934, s. 386.

²⁶³ Významní členové obce, kteří dosáhli vysokého vzdělání a postavení a odstěhovali se za práci do větších měst, jsou zmíněni ve Vítově článku. Viz VÍTA, 1934. Ve městě však neubývalo pouze Židů, celkový počet obyvatel byl nejvyšší v roce 1900 – 2640 obyvatel, v novém století ale začalo obyvatel ubývat a po druhé světové válce klesl jejich počet pod dva tisíce. (*Historický lexikon*, 2005, s. 216n.)

²⁶⁴ FIEDLER, 2002, s. 44.

²⁶⁵ Lieblisch byl představeným obce v letech 1856–1858 a poté ještě v letech 1863–1866. Viz AŽM KŘ, Zlomky spisového materiálu, sign. 54759 a 54763. Bernard Rabl byl představeným obce v 70. letech 19. století a pak minimálně od roku 1893 do roku 1903. (AŽM KŘ, Zlomky spisového materiálu.)

²⁶⁶ Tamtéž, sign. 54763, protokol z 8. 5. 1887.

²⁶⁷ Tamtéž, sign. 54762.

²⁶⁸ NA HBMa, inv. č. 757. Zemřel ve věku 84 let.

²⁶⁹ Jako rabín je v matrikách výslovně jmenován poprvé roku 1837. (NA HBMa, inv. č. 755.)

²⁷⁰ AŽM KŘ, Zlomky spisového materiálu, sign. 54763, protokol ze schůze konané 7. 11. 1887.

²⁷¹ Např. zeť Lazara Benesche, Samuel Höning byl v seznamu členů obce z roku 1909 označen jako kantor. (Tamtéž, sign. 54762.)

Nepřítomnost rabína v Kardašově Řečici od roku 1891 je jen jedním z mnoha důsledků úbytku židovského obyvatelstva a předzvěstí jejího konce.

Také procesem asimilace k českému národu procházela židovská obec v Kardašově Řečici odlišně – a hlavně dříve – než židovská obec v Jindřichově Hradci. Zatímco v Jindřichově Hradci byla čeština prohlášena za jediný jednacím jazyk židovské obce až v roce 1918 a do té doby byla užívána velmi výjimečně, v Kardašově Řečici ji členové obce mezi sebou i v kontaktu s úřady běžně užívali již od počátku 90. let 19. století a množství česky psaných dopisů a jiných dokumentů lze mezi spisy obce najít již od let sedmdesátých.²⁷³ Židovské matriky byly vedeny zcela česky až od roku 1907, avšak již před tímto rokem zde najdeme poměrně mnoho českých a často i česko-německých zápisů.²⁷⁴ Ve svých jednáních ale již na počátku 20. století obec úplně přešla k češtině²⁷⁵ a proces asimilace k českému národu byl dovršen.

2.2 Památky

Historií židovského ghetta a jeho domů, z nichž některé dodnes stojí, se podrobně zabývá ve svém článku Fiedler.²⁷⁶ Není tedy třeba, abychom se památkami zabývali dopodrobna, pro úplnost zde ale krátce zmíníme dvě nejdůležitější, totiž synagogu a hřbitov.

První synagoga byla v Kardašově Řečici postavena roku 1708. Její půdorys, který máme zachycen na plánu židovské obce z roku 1727,²⁷⁷ prozrazuje, že v budově byl kromě modlitebního sálu i byt pro kantora. O dalších osudech této synagogy, která stála stejně jako židovské domy na Obecnici, se dozvídáme až 18. května 1863, kdy při požáru ghetta úplně

²⁷² AŽM KŘ, Zlomky spisového materiálu.

²⁷³ Tamtéž, sign. 54759 (nejstarší spisy od roku 1856 do roku 1876) – obsahují několik českých dopisů starosty židovské obce Rabla a odpovědí na ně. Tamtéž, sign. 54763 (z let 1856–1888) – obsahuje především německy psané dokumenty, ale jedná se o malý zlomek – především korespondence s okresním hejtmanstvím. Tamtéž, sign. 54758 (1893–1900) – oba jazyky se v dokumentech i korespondenci rovnoměrně střídají. Stanovy z roku 1896 i dodatek k nim z roku 1897 jsou psány v češtině. (Tamtéž, sign. 54756.) Srov. stanovy jindřichohradecké obce z roku 1896 psané německy. (AŽM JH, inv. č. 47514.)

²⁷⁴ NA HBMA, inv. č. 757. Často se jedná o velmi zajímavé formulace a z některých česky psaných zápisů je patrné, že pisatel češtinu ovládal velmi špatně – přesto ji však použil možná raději než němčinu. Např. poznámka k zápisu o svatbě z roku 1907, kde stojí: „Rabín Gottlieb tuto zvadbu teprve 3. března 1907 sem ohlásil.“

²⁷⁵ Tamtéž, sign. 54762 (1897–1912) – asi od roku 1903 jsou všechny dokumenty výhradně v češtině, pouze výjimečně v němčině – např. dopis rabína Schwengera z Jindřichova Hradce z 26. 9. 1909 je psán německy atp.

²⁷⁶ FIEDLER, 2002. Srov. také Fiedlerův článek na internetových stránkách města Kardašova Řečice, který je doplněn plánek a fotografiemi. Viz FIEDLER, Jiří. *Židovská obec v Kardašově Řečici*. URL <<http://www.kardasova-recice.cz/informace-o-meste/historie-recice/zidovska-obec/>> [cit. 2012-12-29]. Místní Židé začali prostor ghetta opouštět již v první polovině 19. století, kdy si děti místních familiantů začaly stavět domy vlastním nákladem na cizím pozemku, místo si pak najímaly a obcházely tím zákaz vlastnění nemovitého majetku Židy. (VÍTA, 1934, s. 250.)

²⁷⁷ NA, fond Sběrka map a plánů, Praha, inv. č. 760.

vyhořela a podařilo se zachránit pouze svitky Tóry.²⁷⁸ Již 29. prosince téhož roku předložil stavitel Karel Hammer židovské obci rozpočet na novou synagogu a v dalším roce byla stavba započata.²⁷⁹ Přestože byla stavba pojištěna²⁸⁰ a přispěly na ni ve sbírce mnohé židovské obce, jednotlivci i kníže Paar, pokračovala její stavba velmi pomalu a úplně dokončena byla až roku 1874, kdy do ní byly pořízeny lavice a svatostánek.²⁸¹ Paradoxně právě v té době začal odliv židovských obyvatel z Kardašovy Řečice do větších měst, takže pravidelné bohoslužby probíhaly v synagoze jen asi 40 let – naposledy za přítomnosti haličských uprchlíků během první světové války.²⁸² Od té doby budova synagogy chátrala, o jejím neutěšeném stavu v roce 1934, kdy v městečku žilo již pouze 20 Židů, nás informuje Víta, který píše, že „synagoga je sešlá a o její vnitřní úpravu nikdo nedbá.“²⁸³ V roce 1950 koupilo zchátralou budovu město, a protože pro ni nenašlo žádné uplatnění, nechalo ji na konci padesátých let zbourat.²⁸⁴

Poslední zřetelnou památkou na židovské osídlení tak zůstal už jen židovský hřbitov, který se nachází stranou od města ve směru na jih. Založen byl v první polovině 17. století a roku 1673 byl ohrazen²⁸⁵ – pravděpodobně zatím pouze dřevěným plotem. V první polovině 19. století, kdy vyvrcholil růst židovské obce, byl hřbitov rozšířen a částečně obehnán nízkou zdí.²⁸⁶ Ještě roku 1898 obec uvažovala o rozšíření hřbitova, ale z nedostatku financí a pravděpodobně i kvůli odlivu členů k dalšímu rozšíření nedošlo.²⁸⁷ Poslední úpravy hřbitova proběhly před vypuknutím první světové války, kdy byla kvůli neustálému pustošení hřbitova a ničení náhrobků opravena a zvýšena ohradní zeď.²⁸⁸ U náhrobků z konce 19. století již úplně převládá čeština nad němčinou i hebrejštinou. O objekt se donedávna staral pan Michalík, po jeho smrti se o hřbitov stará jeho vnuk.²⁸⁹

²⁷⁸ VÍTA, 1934, s. 252. Dochována je také jediná kniha sedadel z první synagogy z let 1853–1854, která je uložena v AŽM KŘ, sign. 54755.

²⁷⁹ Celá stavba stála 2845 zl. Rozpočet viz AŽM KŘ, Zlomky spisového materiálu, sign. 54759.

²⁸⁰ Smlouva o pojištění budov čp. V (špitál) a VI (synagoga) uzavřená v roce 1860 představeným obce Mořicem Lieblichem se nachází tamtéž.

²⁸¹ VÍTA, 1934, s. 252n.

²⁸² Srov. AŽM JH, Zasedací protokol Místního výboru pro péči o židovské uprchlíky z Haliče a Bukoviny, sign. 47959 a dále AŽM JH, Váleční uprchlíci z Haliče a Bukoviny, sign. 42290. K tématu viz DOBEŠ, 2007.

²⁸³ VÍTA, 1934, s. 254.

²⁸⁴ FIEDLER, 2002, s. 48.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 49.

²⁸⁶ Tehdy byla v areálu hřbitova postavena i průchozí márnice. (Tamtéž.) Že šlo pouze o částečné ohrazení zdi, se dozvídáme z rozpočtu na opravu areálu hřbitova z roku 1912, v němž je jako jedna z položek uvedena dostavba chybějící zadní zdi. (AŽM KŘ, Zlomky spisového materiálu, sign. 54762.)

²⁸⁷ Tamtéž, sign. 54758, protokol ze 14. 1. 1898.

²⁸⁸ Tamtéž, sign. 54762, protokol ze 17. 2. 1911. Tamtéž se nachází také rozpočet na provedení stavby a účet od stavitele Martínka z Lomnice nad Lužnicí z 10. 4. 1912.

²⁸⁹ Fotografie areálu viz příloha č. 6.

3. Staré Město pod Landštejnem

Dějiny Starého Města jsou úzce spojeny s blízkým hradem Landštejnem. Ve 14. století je Staré Město poprvé zmiňováno jako trhovářská ves a koncem 15. století jako město.²⁹⁰ Až do poloviny 14. století těžilo panství Landštejn ze své polohy na obchodní stezce z Itálie do Rakouska a dále na sever. Po ukončení dlouhého sporu mezi Jindřichem z Hradce a Vilémem z Landštejna, který skončil smrtí Viléma v roce 1356, došlo k odklonu obchodní stezky přes Jindřichův Hradec a zastavení rozkvětu celého panství. Po Landštejnech a Krajířích, kteří panství prodali v roce 1579, se majitelé panství často střídali, až jej roku 1668 získali Herbersteinové, kteří jej vlastnili až do roku 1816.²⁹¹ Od roku 1850 náleželo městečko s většinovým obyvatelstvem německé národnosti k okresu Nová Bystrice a po Mnichovské dohodě v roce 1938 se dostalo zcela do německých rukou.

3.1 Židovská obec ve Starém Městě pod Landštejnem

3.1.1 Od nejstarších zmínek o židovském osídlení do roku 1848

O dějinách Starého Města pod Landštejnem a zdejší židovské obce do konce 17. století máme jen velmi málo informací. F. Wondrak soudí dle nejstaršího dochovaného náhrobku na židovském hřbitově, že Židé zde sídlili již na konci 16. století.²⁹² Podle soupisu Židů vyhotoveného roku 1723 žilo již v roce 1650 na panství Landštejn 6 židovských rodin. Zcela určitý údaj o židovském osídlení pochází z roku 1723, kdy zde bylo usazeno 11 židovských rodin,²⁹³ a o 4 roky později nacházíme na plánu města s vyznačením židovského osídlení 13 židovských domků a synagogu.²⁹⁴ Z roku 1783 se nám dostává již podrobnějších informací. Ve městě toho roku navzdory numeru clausu žilo 19 rodin a soudě podle výše kontribucí většina z nich byla velmi chudá. Pouze čtyři Židé platili více než 10 zl., a to obchodník Jákob Gabriel (40), nájemce vinopalny Wolf Stukard²⁹⁵ (28), obchodník s tabákem Josef Bernhard

²⁹⁰ FILIP, 1980, s. 109.

²⁹¹ JURÍK, 2010, s. 114nn.

²⁹² Tento náhrobek z roku 1610 se však do dnešní doby nedochoval, pravděpodobně byl zničen v roce 1938, kdy byl hřbitov těžce poškozen nacisty. Nezbyvá tedy než spoléhat se na Wondrakův článek, který pochází z roku 1934, viz WONDRAK, Franz. *Geschichte der Juden in Altstadt bei Neubistritz*. In: GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn: Jüdischer Buch- und Kunst Verlag, 1934, s. 3 (dále jen: WONDRAK, 1934/1).

²⁹³ NA HBS, ka. 1, inv. č. 1, sign. S III, s. 14. Údaj o počtu obyvatel, který pochází z edice *Sčítání konzumentů soli* a který mapuje stav osídlení v roce 1702, je v případě panství Landštejn problematický a nelze přesně určit, která číselná hodnota přísluší Landštejnu a která Pacovu (buď žilo na landštejnském panství 56 Židů nad 10 let věku, nebo žádný), proto ho zde neuvádíme. Srov. *Sčítání konzumentů soli*, 1994, s. 30.

²⁹⁴ NA, fond Sběrka map a plánů Národního archivu, inv. č. 1088, sign. F XII. Více k těmto plánek viz ROUBÍK, František. Plánky obcí v Čechách s vyznačením židovských obydlí z roku 1727. In: *Časopis Společnosti přátel starožitností českých*. Roč. 39, 1931, str. 49–68.

²⁹⁵ Později psán Stuckhart, případně Stukhart.

(24) a obchodník Josef Kann²⁹⁶ (14). Z ostatních patnácti Židů bylo osm označeno jako „velmi chudí“ – neměli žádnou živnost a neplatili žádnou kontribuci. Celkem zde tehdy žilo 85 Židů.²⁹⁷

V roce 1783 se většina zdejších Židů, pokud mohla, živila obchodem, pouze Michl Leblhart byl výrobcem potaše.²⁹⁸ S čím však obchodovali a jak jinak se živili, upřesňuje až soupis Židů z roku 1793.²⁹⁹ Tehdy nalézáme ve Starém Městě jednoho vinopalníka, jednoho obchodníka s tabákem a střížním zbožím a čtyři, kteří obchodovali pouze se střížním zbožím. Krom toho měla obec vlastního učitele, šocheta a špitálníky. Počet členů židovské obce od posledního soupisu stoupl o 14 osob. Počet Židů ve městě stoupl i po roce 1800, z tohoto období však máme doložen pouze počet rodin, který se pohyboval kolem 15, v roce 1830 kolem 19.³⁰⁰

Právě v roce 1830 shořela při požáru zdejší dřevěná synagoga³⁰¹ a s ní i všechny obecní spisy a matriky. Snad ještě v první polovině 19. století byla postavena nová synagoga³⁰² a touto událostí skončilo také období, během kterého židovská obec rostla. Kolem roku 1840 dosáhla židovská obec ve Starém Městě pod Landštejnem pravděpodobně svého početního maxima – žilo zde 22 židovských rodin, celkem 166 osob³⁰³ – avšak tak jako rok 1848 znamenal pro židovskou obec v Jindřichově Hradci nový začátek, tak pro zdejší obec znamenal začátek konce.

3.1.2 Židovská obec po roce 1848

Po roce 1848 se začalo Staré Město pod Landštejnem vylidňovat a opouštěli ho křesťané i Židé, kteří odcházeli za příznivějšími hospodářskými podmínkami do větších měst. Již v roce 1880 zde žilo pouze 79 obyvatel židovského vyznání³⁰⁴ a jejich počet stále klesal. V této době také v židovských matrikách obce v Jindřichově Hradci naposledy nacházíme častější zmínky o obyvatelích Starého Města – v roce 1873 si například v Jindřichohradecké synagoze vzal Leopold Kohn za ženu Rosalii Flussovou. Oba pocházeli ze Starého Města a mezi svědky byl

²⁹⁶ Později Kohn.

²⁹⁷ NA HBS, ka. 15, inv. č. 54, sign. S XV. Zajímavé také je, že ve městě bydleli tři slepí Židé s rodinami.

²⁹⁸ Tamtéž.

²⁹⁹ NA HBS, ka. 22, inv. č. 85, sign. S XV.

³⁰⁰ V soupisu z roku 1811 je uvedeno 11 familiantů, ale několik z nich má dospělé ženaté syny. V seznamu byly prováděny přepisy podle aktuální situace až do roku 1829. NA HBS, ka. 33, kn. 11, inv. č. 113, f. 369–370. Srov. také WONDRAK, 1934/1, s. 4, který v nedochovaném registru obřezek vykonaných ve Starém Městě z let 1810 – 1832 napočítal 23 rodin.

³⁰¹ WONDRAK, 1934/1, s. 3.

³⁰² FIEDLER, 1992, s. 174.

³⁰³ SOMMER, 1841, s. 222.

³⁰⁴ *Special-Orts-Repertorium*, 1885, s. 379.

také David Kohn ze Starého Města. Z tohoto zápisu se také dozvídáme, že obec měla v té době ještě vlastního rabína, protože oddávajícím byl rabín Wolf ze Starého Města.³⁰⁵ Roku 1893 byla zřízena samostatná židovská obec v sousední Nové Bystřici a Staré Město pod Landštejnem od té chvíle spadalo pod ni.³⁰⁶ Zdejší židovská obec jako taková přestala existovat. Židé zde žili i dále, ale již v roce 1900 jich zde bylo pouze 32³⁰⁷ a téhož roku byla také zrušena zdejší židovská škola.³⁰⁸ Poslední sčítání obyvatel provedené roku 1930 již nachází ve Starém Městě pouze 12 Židů³⁰⁹ a Wondrak nám poskytuje i jména těchto posledních rodin. Byly jimi Sofie Appelfeld, Emil Lichtenstern, Leopold Steiner a Sofie Zeilinger.³¹⁰

3.2 Památky

Jak už bylo řečeno, v roce 1723 stála již ve městě synagoga a 13 židovských domků soustředěných v severovýchodní části města.³¹¹ Kdy byla synagoga postavena nelze doložit, ale víme, že roku 1830 vyhořela a na jejím místě byla postavena nová. Podle Fiedlera byla tato nová synagoga zbořena kolem roku 1955,³¹² avšak dodnes zůstaly v přestavbách zachovány některé z židovských domků.³¹³

Místní hřbitov poničený roku 1938 nacisty leží na severním okraji města, nejstarší dochovaný náhrobek pochází z roku 1727,³¹⁴ ale hřbitov byl zřejmě založen již na počátku 17. století. Všechny náhrobky jsou hebrejské a hebrejsko-německé a nachází se zde také několik náhrobků haličských uprchlíků. Areál je volně přístupný, ale jsou zde zbytky zdi, která jej původně chránila. V roce 2001 byly na hřbitově zahájeny restaurátorské práce, které byly dokončeny v roce 2010. Dnes je hřbitov opět důstojným místem posledního odpočinku zdejších Židů.³¹⁵

³⁰⁵ NA HBMA, inv. č. 705. I Leopold Kohn se nakonec v 80. letech odstěhoval do Jindřichova Hradce. Kromě jeho jména nacházíme v matrikách i další dvě, která známe již ze soupisů z konce 18. století – Reininger, který žil ve Starém Městě ještě roku 1872 a Stukhart v roce 1880. Tamtéž.

³⁰⁶ WONDRAK, Franz. *Geschichte der Juden in Neubistritz*. In: GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brunn: Jüdischer Buch- und Kunst Verlag, 1934, s. 4 (dále jen: WONDRAK, 1934/2).

³⁰⁷ *Lexikon obcí*, 1904, s. 308.

³⁰⁸ WONDRAK, 1934/1, s. 4.

³⁰⁹ *Lexikon obcí*, 1934, s. 79.

³¹⁰ WONDRAK, 1934/1, s. 4. Jediný Lichtenstern bydlel ve Starém Městě určitě až do roku 1938, kdy je uveden jako plátcе daně v pokladní knize bystřické obce s poznámkou „Altstadt“. (AŽM NB, sign. 42279)

³¹¹ NA, fond Sběrka map a plánů Národního archivu, inv. č. 1088, sign. F X 11.

³¹² FIEDLER, 1992, s. 174.

³¹³ Rozkošná uvádí asi polovinu. (ROZKOŠNÁ, 2004, s. 364.) Přesný počet je kvůli přestavbám obtížné určit.

³¹⁴ ROZKOŠNÁ, 2004, s. 365.

³¹⁵ Fotografie areálu viz příloha č. 7.

4. Nová Bystřice

První zmínka o Bystřici pochází z roku 1341,³¹⁶ kdy je již zmiňována jako město. Přídomek Nová získala v první polovině 15. století, poté, co byla v roce 1420 zdevastována Žižkovým tažením a později obnovena.³¹⁷ Majitelé bystřického panství se často střídali, v 17. století jej déle vlastnili Slavatové, po kterých jej zdědili Fünfkirchenové. Ti panství prodali roku 1810,³¹⁸ avšak pro nás nejzajímavější je informace, že roku 1909 koupil panství Leopold Kern, židovský obchodník z Vídně.³¹⁹ Této rodině patřil zámek a k němu náležící pozemky – navzdory tomu, že měl být po Mnichovu zabaven – až do roku 1945, protože po smrti Bruna Kerna připadl jeho nevlastnímu synovi Adalbertu Wodnianerovi, který byl maďarským diplomatem.³²⁰ Nová Bystřice byla stejně jako Staré Město místem, kde české obyvatelstvo tvořilo vždy menšinu, a stejně jako Staré Město byla i ona roku 1938 obsazena Hitlerovým Německem.

4.1. Židovská obec v Nové Bystřici

4.1.1 Židé v Nové Bystřici před rokem 1848

Ze zkoumaných židovských obcí je obec novobystřická nejmladší. Židovské osídlení zde až do roku 1848 tvořila v podstatě jediná židovská rodina. Poprvé je zde zaznamenána v soupisu z roku 1783, kdy byl ve městě jako panský Žid usazen Josef Stern (tehdy ještě jako Josef Pinkas),³²¹ který byl však na bystřickém panství usazen pravděpodobně již od roku 1775.³²² Ve městě měl v nájmu vinopalnu a kromě toho později obchodoval i s tabákem. V roce 1793 celé židovské osídlení v Nové Bystřici čítalo 12 osob, tj. rodinu a dva zaměstnance Josefa Sterna. Před rokem 1811 se oženil nejstarší syn Josefa Sterna – Wolf,³²³ a tak kolem roku 1840 žily ve městě již dvě rodiny (oficiálně počítané za jednu), celkem asi 20 osob židovského vyznání.³²⁴

³¹⁶ JURÍK, 2010, s. 206. Filip sice uvádí první zmínku o městě z roku 1175, ale není jasné, odkud čerpá. Srov. FILIP, 1980, s. 102.

³¹⁷ JURÍK, 2010, s. 207.

³¹⁸ Tamtéž, s. 208n.

³¹⁹ KOUKAL, Stanislav a Jitka RŮŽIČKOVÁ – HRONOVÁ. Z dávných časů: Nová Bystřice 1848–1945. In: *Měsíční zpravodaj novobystřických občanů*, roč. 3, č. 8, Nová Bystřice: b. n., 2001, s. 6.

³²⁰ Tamtéž. Jejich majetek byl vyvlastněn až po válce na základě Benešových dekretů. Správcem panství Kernů byl od roku 1931 Žid Rudolf Fried, syn Josefa Frieda – správce dvora Pransláky. (WONDRAK, 1934/2, s. 4.)

³²¹ NA HBS, ka. 15, inv. č. 54, sign. S XV.

³²² Tehdy zde získal svatební konces. (NA HBS, ka. 27, kn. 5, inv. č. 107, f. 82.)

³²³ NA HBS, ka. 33, kn. 11, inv. č. 113, f. 403.

³²⁴ SOMMER, 1842, s. 227. Wondrak v registru obřezek Starého Města (viz pozn. 300) našel zmínky ještě o Emilu Kohnovi – šochetovi z Nové Bystřice a Jakobu Fischlovi, také z Bystřice. Pravděpodobně se jednalo o Sternovy zaměstnance. (WONDRAK, 1934/2, s. 4.)

4.1.2 Židovské osídlení od roku 1848

Ke vzniku významnějšího židovského osídlení ve městě došlo až po roce 1848, kdy se v podstatě okamžitě začali do Nové Bystřice stěhovat Židé ze Starého Města a mnoha dalších menších měst a vesnic v okolí. Mezi prvními se ve městě objevili bratři Izák a Lazar Popperové z Radonína u Třebíče. Do poloviny 60. let nacházíme zmínky o dalších 4 rodinách, což znamená, že zde v té době mohlo žít asi 10 židovských rodin.³²⁵ Roku 1860 byla v Bystřici otevřena židovská škola a obec se mohla dál rozrůstat.³²⁶ Hned z počátku sedmdesátých let pochází první zmínky o rodině Josefa Wurmfelda a Viléma Podzhradského. Tito a bratři Popperové jsou v matrikách označováni většinou jako fabrikanti nebo soukromníci a patřili k významným (a zároveň nejbohatším) členům obce až do jejího konce.

V roce 1880 žilo již v Nové Bystřici 98 Židů a stála zde nová synagoga, přesto zdejší Židé stále ještě náleželi k židovské obci ve Starém Městě pod Landštejnem. To se však změnilo v roce 1893, kdy byla kvůli odlivu Židů ze Starého Města zdejší obec zrušena a byla připojena k nově vzniklé obci v Nové Bystřici.³²⁷ Svého početního maxima dosáhla židovská obec v roce 1900, kdy zde bydlelo 122 osob židovského vyznání.³²⁸ Téhož roku dosáhl maxima i celkový počet obyvatel města³²⁹ a se začátkem nového století začali Židé i křesťané Bystřici opouštět.

Roku 1893 je doloženo také jméno rabína, který působil přímo v Nové Bystřici – tehdy jím byl Herman Steiner, který byl od roku 1905 zároveň učitelem. Steiner ve své funkci zůstal až do své smrti roku 1922, pak ho vystřídal Rudolf Zeiner, který také zastával obě funkce. Rabín Zeiner ale působil v Nové Bystřici pouze necelé 4 roky a od roku 1926 byl zdejším rabínem až do zrušení obce v roce 1938 Max Stössler.³³⁰ Jako představení obce působili Lazar Popper, Mořic Schanzer, Ludvík Beer, Viktor Katz a poslední, kdo tuto funkci zastával až do zrušení obce, byl Jan Popper.³³¹

³²⁵ NA HBMa, inv. č. 704–707.

³²⁶ WONDRAK, 1934/2, s. 4.

³²⁷ Tamtéž. Od roku 1894 máme také zachován pokladní deník nově vzniklé obce. (AŽM NB, sign. 42279.)

³²⁸ *Lexikon obcí*, 1904, s. 308.

³²⁹ *Historický lexikon*, 2005, s. 216n.

³³⁰ AŽM NB, sign. 42279.

³³¹ Tato jména lze doložit z matrik (NA HBMa, inv. č. 707.) a z pokladního deníku (AŽM NB, sign. 42279), Wondrak kromě nich uvádí jako představeného obce Leopolda Fleischera, který měl podle něj tuto funkci zastávat v roce 1845 – tedy v době, kdy zde trvale žily pouze dvě rodiny Steinerových a je tedy velmi nepravděpodobné, že by zde působil představený obce.

Novobystřická obec byla po celou dobu své existence z velké většiny německá, čemuž se pro její polohu nelze divit. Jediné stopy příklonu k českému národu lze pozorovat až ve 30. letech, kdy sílil vliv Konráda Henleina a místní Židé pravděpodobně poprvé cítili potřebu přihlásit se k české národní příslušnosti. Například teprve na začátku 30. let si židovská obec pořídila razítko, na kterém byl kromě německého názvu obce i český. V jediném dochovaném obecním dokumentu – pokladním deníku – lze pozorovat jen velmi nepatrný vliv češtiny. Teprve na konci 20. let se objevují první česky psané názvy společností a úřadů, a teprve ve 30. letech začal zapisovatel psát česká jména s čárkami a háčky.³³²

Ve třicátých letech už však byla místní obec jen stínem toho, čím byla na konci 19. století. Jak docházelo k postupnému vylidňování pohraničí, odcházeli odsud i Židé. Ještě v roce 1921 jich zde bylo 103,³³³ o pouhých devět let později jen 42.³³⁴ Po Mnichovské dohodě byla židovská obec zrušena a město opustili poslední Židé.

4.2 Památky

V nově vznikající obci v Nové Bystřici se nejdříve nově přichozí Židé scházeli k modlitbě v místnosti domu, který se dodnes nachází v Mlýnské ulici čp. 343 a kde bývala kdysi vinopalna, kterou měla v nájmu rodina Sternových. Jak se obec rozšiřovala, vznikla nutnost mít vlastní synagogu. Ta byla postavena mezi lety 1875–1878,³³⁵ dodnes se nachází ve Vídeňské ulici čp. 372 v těsné blízkosti kostela a zámku a sídlí v ní stavební firma.

Zdejší hřbitov byl podle Wondraka založen na přelomu let 1878 a 1879³³⁶ a odpovídají tomu i zápisy v matrice zemřelých – do roku 1879 byli zdejší Židé pochováni většinou v Jindřichově Hradci,³³⁷ počínaje rokem 1879 už v Nové Bystřici. Náhrobky jsou zde pouze německé nebo hebrejsko-německé a je zde pochováno také několik uprchlíků z Haliče a Bukoviny. Volně přístupný areál ohrazený ze tří stran zdí a z jedné dřevěným plotem se nachází asi kilometr severně od centra (u cesty k Jindřichovu Hradci) a jsou u něj patrné zbytky základů obřadní síně.³³⁸

³³² AŽM NB, sign. 42297.

³³³ FRIEDMANN, František. Židé v Čechách. In: GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn: Jüdischer Buch- und Kunst Verlag, 1934, s. 732.

³³⁴ *Lexikon obcí*, 1934, s. 79.

³³⁵ ROZKOŠNÁ, 2004, s. 273. Fiedler uvádí jako rok jejího postavení 1887 (FIEDLER, 1992, s. 83.), ale vzhledem k tomu, že v matrikách je synagoga vysloveně zmíněna již roku 1881, domnívám se, že jde o překlep. Srov. NA HBMa, inv. č. 707 (Matrika narozených).

³³⁶ WONDRAK, 1934/2, s. 5.

³³⁷ NA HBMa, inv. č. 707 (Matrika zemřelých).

³³⁸ Fotografie viz příloha č. 8 a 9.

Závěr

Závěry, které jsou výsledkem této práce, se týkají na jedné straně obecné charakteristiky vývoje židovského osídlení ve vybraných obcích a na druhé straně procesu emancipace a asimilace jejich židovských obyvatel.

Před rokem 1848, kdy byl přirozený růst židovské populace záměrně potlačován, se osídlení výrazně neměnilo, i v tomto období však navzdory restrikcím docházelo ve všech zkoumaných lokalitách k nárůstu židovského obyvatelstva. Poměrně velký růst lze pozorovat v Jindřichově Hradci, kde místo čtyř povolených rodin bydlelo na přelomu 18. a 19. století rodin jedenáct. V Kardašově Řečici byl maximální počet stanoven na devět rodin, skutečný stav na konci 18. století byl zhruba sedmnáct rodin. Ve Starém Městě pod Landštejnem, kde byl familiantským zákonem povolen pobyt jedenácti rodinám, v téže době bylo rodin devatenáct. Tato poměrně vysoká čísla byla způsobena především příchodem mnoha Židů se zvláštním povolením panstva – tzv. panských Židů, na které se familiantský zákon nevztahoval. Pokud pak z celkových počtů rodin v těchto obcích odečteme ještě vdovy, zaměstnance obce či jejich členů, kteří často nebyli bráni jako samostatné rodiny, dostaneme se většinou alespoň přibližně na počet stanovený familiantským zákonem. Jedinou výjimkou je v tomto ohledu obec ve Starém Městě, kde i po odečtení takových rodin zůstává jejich počet minimálně o čtyři rodiny vyšší než povolené maximum. Domnívám se, že tento vyšší počet rodin byl částečně umožněn také polohou Starého Města na hranicích s Rakouskem a stranou veškerého zájmu. Právě zde byla před rokem 1848 židovská obec nejpočetnější. Zcela zvláštním případem je pak v tomto ohledu Nová Bystřice, kde židovské osídlení před rokem 1848 prakticky neexistovalo – ve městě žila pouze rodina nájemce panské vinopalny.

Co se týče způsobu obživy židovského obyvatelstva ve zkoumaných obcích, můžeme říci, že se téměř nelišil a že v podstatě odpovídal způsobu obživy Židů. Ve všech obcích se před rokem 1848 Židé živil převážně obchodem s textilním zbožím, jehož výroba byla v tomto regionu velmi rozvinutá. Víme, že sortiment zboží, se kterým Židé obchodovali např. v Jindřichově Hradci, byl velmi široký a stejně tak jej postupně rozšiřovali i Židé z Kardašovy Řečice. Ve všech zkoumaných obcích měli Židé v nájmu panskou vinopalnu a v Jindřichově Hradci a ve Starém Městě byli Židé i výrobci potaše.

Zcela odlišná však byla v daných obcích ekonomická situace Židů. Nejbohatší byli logicky Židé v Jindřichově Hradci, kde byly podmínky k obchodu nejpříznivější – zdejší Židé zaplatili roku 1783 na kontribuci průměrně 98 zl. za rodinu. V Kardašově Řečici v témže roce

byla průměrná výše kontribuce 22 zl. na rodinu a ve Starém Městě pouze 7 zl. Vinopalník z Nové Bystřice v tomto roce zaplatil 18 zl., což bylo nejméně v porovnání s vinopalníky z ostatních obcí. Hospodářská situace Židů tak poměrně dobře vystihuje celkovou hospodářskou situaci v daných městech a městečkách.

Po roce 1848 docházelo k proměně židovského osídlení ve zkoumaných obcích v podstatě ve shodě s vývojem na celém území Čech. Nejlépe je proměna židovského osídlení patrná na dosud největší zkoumané židovské obci – Starém Městě pod Landštejnem a jejím protikladu – Nové Bystřici, kde Židé zatím téměř nebyli. V první fázi proměny došlo již v padesátých letech ke stěhování mnohých Židů ze Starého Města do Nové Bystřice a sem směřovali Židé i z dalších okolních obcí. A tak zatímco počet Židů ve Starém Městě do roku 1880 klesl více než o polovinu, počet Židů v Nové Bystřici se téměř pětinasobně zvýšil. Následkem tohoto vývoje byla nakonec roku 1893 židovská obec ve Starém Městě zrušena a nahradila ji nově vzniklá židovská obec v Nové Bystřici. Počet Židů v Nové Bystřici stoupal až do začátku 20. století. Po první světové válce došlo však mezi lety 1921 – 1930 k úbytku více než poloviny členů zdejší židovské obce, který ale přesně vystihoval celkové tendence v migraci židovských (a nejen židovských) obyvatel do velkých průmyslových středisek zemi.

Židovské obyvatelstvo, které nejen v tomto regionu zažívalo v druhé polovině 19. století nesmírný hospodářský růst, se na daném území soustředilo již od začátku v Jindřichově Hradci, kde se po roce 1848 utvořila nejvýznamnější židovská obec celého Jindřichohradecka. Největšího rozmachu dosáhla obec již v 80. letech 19. století – tedy o něco dříve než obec novobystřická. Již na začátku 20. století zaznamenala hradecká obec početní úbytek, který pokračoval až do druhé světové války. Na rozdíl od Nové Bystřice, kde úbytek židovského obyvatelstva ve 20. století kopíroval celkový úbytek obyvatel města, v Jindřichově Hradci celkový počet obyvatel stále stoupal, což bylo způsobeno centrálním postavením města. Židé přesto město opouštěli – odcházeli především do Českých Budějovic, do Vídně a Prahy, ale i dále. Bylo to způsobeno především hospodářskou úspěšností jindřichohradeckých Židů, pro jejichž obchodní aktivity poskytovalo město stále méně prostoru k dalšímu rozvoji.

Židovská obec v Kardašově Řečici pak měla velmi podobný osud, jako ta ve Starém Městě – svého největšího rozmachu dosáhla před rokem 1848 a poté počet židovských obyvatel klesal, nejprve jen pozvolna, od 80. let již velmi výrazně. Většinu z nich najdeme později právě v Jindřichově Hradci.

Obecně lze říci, že ve dvou menších městech – Kardašově Řečici a Starém Městě pod Landštejnem – zůstávali zhruba od 80. let 19. století již pouze Židé v neproduktivním věku, zatímco jejich děti se stěhovaly do větších měst. Takovými městy byla zpočátku Nová Bystřice a Jindřichův Hradec, kde mladí Židé začali rozvíjet kromě obchodu již také průmysl a stali se důležitou hospodářskou silou celé oblasti. Dovězení procesu emancipace po roce 1867, které znamenalo úpadek nejdříve pro menší židovské obce, však později zasáhlo i Novou Bystřici a nakonec i Jindřichův Hradec. Postupně i tato větší města přestala schopným židovským obchodníkům a podnikatelům stačit a docházelo k dalšímu stěhování do ekonomicky vyspělejších oblastí Čech, ale i celé Evropy. Ve třicátých letech 20. století už existovalo početnější židovské osídlení ze zkoumaných obcí pouze v Jindřichově Hradci.

V otázce národnostních preferencí a asimilace jsem na základě zkoumání jazyka dostupných pramenů a místního tisku došla k závěru, že z vybraných židovských obcí jako první projevila snahy o asimilaci k českému národu obec v Kardašově Řečici, jejíž členové ovládali oba jazyky, ale k užívání českého jazyka přešli již před první světovou válkou. Pro obce v Nové Bystřici a ve Starém Městě není sice zachováno mnoho reprezentativního materiálu, i tak se dá ale s přihlédnutím k celkovým národnostním preferencím těchto měst soudit, že židovské obce tu zůstaly smýšlením německé až do 30. let 20. století. Nejzajímavější výsledky v tomto ohledu poskytuje výzkum materiálu pro Jindřichův Hradec. Ve městě, kde se již koncem 19. století většinová společnost hlásila k české národnosti, zůstali Židé přes snahy některých jedinců věrni monarchii až do jejího konce v roce 1918. Ve chvíli, kdy vznikl samostatný československý stát, přihlásili se k jeho podpoře a v oficiálních dokumentech a jednáních opustili němčinu ve prospěch češtiny. Byl to však asimilační krok provedený shora, a přestože bezchybnou němčinu vystřídala hned v roce 1918 v protokolech, dopisech a matrikách stejně bezchybná čeština, ještě na konci 30. let používali mnozí jindřichohradečtí Židé v běžném životě němčinu.

Proces asimilace a národnostní preference Židů v menších obcích byly značně ovlivněny polohou těchto obcí a také tím, že zde později ubývalo židovských obyvatel, společenský život židovské komunity upadal, a tudíž zde bylo více prostoru pro kontakt s většinovou společností, který je předpokladem asimilace. Ze stejného důvodu jako se Židé v Kardašově Řečici začali již na začátku 20. století přiklánět k češství, zůstali Židé v pohraničních obcích ještě dlouho nakloněni spíše německému národu.

Ať už byl ale vývoj těchto obcí jakýkoliv, ať se jejich členové cítili být více Němci, Čechy nebo Židy, konec byl pro všechny stejně tragický. S nástupem nacismu a vypuknutím druhé světové války byli Židé opět připraveni o svá před nedávnou dobou získaná občanská práva a s pokračujícím běsněním nacistické režimu i o právo na život. Poslední Židé z Nové Bystřice a Starého Města pod Landštejnem odešli na podzim roku 1938 buď do Jindřichova Hradce, nebo dál do vnitrozemí okleštěné republiky. Během roku 1942 se ze všech koutů země rozjely transporty Židů do Terezína a dál do vyhlazovacích táborů. V seznamech obětí holocaustu dnes najdeme mezi desetitisíci českých Židů i jméno dr. Edvarda Lederera, posledního jindřichohradeckého rabína Aloise Kurzweila, bystřického rabína Maxe Stösslera, příslušníky rodiny Rablů z Kardašovy Řečice i jednoho z posledních židovských obyvatel Starého Města pod Landštejnem Emila Lichtensteina. Událostmi druhé světové války tak úplně končí staletá historie židovského osídlení na Jindřichohradecku.

Seznam použitých pramenů a literatury

Nevydané prameny

Archiv Židovského muzea

fond Židovská náboženská obec Jindřichův Hradec: sign. 42283; sign. 42286; sign. 42287; sign. 42290; sign. 47514; sign. 47520; sign. 47900; sign. 47956; sign. 47957; sign. 47959.

fond Židovská náboženská obec Kardašova Řečice: sign. 54755; sign. 54756; sign. 54758; sign. 54759; sign. 54762; sign. 54763.

fond Židovská náboženská obec Nová Bystřice: sign. 42279.

Národní archiv

fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích (1784–1949): inv. č. 704; inv. 705; inv. č. 706; inv. č. 707; inv. č. 755; inv. č. 757.

fond Sběrka map a plánů Národního archivu: inv. č. 1088., sign F XII.

fond Sběrka map a plánů, Praha: inv. č. 760.

fond Soupisy Židů: ka. 1, inv. č. 1, sign. S III; ka. 15, inv. č. 54, sign. S XV; ka. 22, inv. č. 85, sign. S XV; ka. 27, kn. 5, inv. č. 107; ka. 33, kn. 11, inv. č. 113.

Státní okresní archiv Jindřichův Hradec

fond Archiv města Jindřichova Hradce (1372–1945): lis. 1, inv. č. 1, sign. A-1; lis. 13, inv. č. 13, sign. A-13; lis. 17, inv. č. 17, sign. A-17; ka. 578, inv. č. 1884, sign. J/122.

Vydané prameny a statistiky

ed. CHALUPA, Aleš et al. *Tereziánský katastr český*, 2. sv., Rustikál (kraje K-Ž). Praha: Archivní správa ministerstva vnitra ČR, 1966.

Lexikon obcí pro Čechy: zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900. 1. díl, Vídeň: C. K. Dvorní a státní tiskárna, 1904.

Lexikon obcí v zemi České: vydán ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 1. prosince 1930. Praha: Orbis, 1934.

ed. MAREK, Jindřich et al. *Soupisy židovských rodin z roku 1793: Prácheňský kraj, Berounský kraj, Tábořský kraj*. 3. sv. Praha: Státní ústřední archiv, 2003.

ed. MAUR, Eduard a Dagmar PÍŠOVÁ. Sčítání konzumentů soli v Čechách roku 1702. In: *Historická demografie*. Praha: Historický ústav Československé akademie věd, 1994, č. 18, str. 7–67.

ed. RŮŽKOVÁ, Jiřina a Josef ŠRABAL et al. *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005*. I. díl. Praha: Český statistický úřad, 2006.

ed. SALFELD, Siegmund. *Das Martyrologium des Nürnberger Memorbuches*. Berlin: Leonhard Simion, 1898.

Seznam míst v království Českém: k rozkazu c. k. místodržitelství na základě úředních dat sestaven. Praha: b. n., 1913.

ed. SOMMER, Johann Gottlieb. *Das Königreich Böhmen: Zehnter Band. Taborer Kreis*. Prag, Friedrich Ehrlich, 1842.

Oesterreichische Special-Orts-Repertorien: Special-Orts-Repertorium von Böhmen. 9. sv. Wien: Alfred Hölder, 1885.

Literatura

ALT, D. Geschichte der Juden in Schaffa. In: GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn: Jüdischer Buch- und Kunst Verlag, 1929, str. 513–516.

BERGL, Josef. Das Exil der Prager Judenschaft von 1745 bis 1748. In: *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik*. Praha: Dr. Josef Flesch, 1929. I. roč, str. 263–331.

DVOŘÁK, Jiří. K některým aspektům problematiky židovské komunity v jihozápadních Čechách v meziválečném hospodářství regionu (1918–1939). In: PODLEŠÁK, Jan (k vyd. připravil). *Naše dny se naplnily: Z historie Židů v jižních Čechách*. České Budějovice: JIH, 2002, str. 71–84.

DWORSKÝ, František. *Zur Geschichte der Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien: Von 906 bis 1620*. 1. díl. Praha: Gottlieb Bondy, 1906.

DOBEŠ, Adam. Židovští uprchlíci z Haliče a Bukoviny na Jindřichohradecku za první světové války. In: *Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska*. Jindřichův Hradec: Muzeum Jindřichohradecka, 2007. Sv. 19, str. 34-50.

DOBEŠ, Adam. Dějiny Židů v Jindřichově Hradci v letech 1848–1918. In: *Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska*. Jindřichův Hradec: Muzeum Jindřichohradecka, 2005. Sv. 17, str. 81-99.

EBELOVÁ, Ivana et al. *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska: Židovské obyvatelstvo v Čechách v letech 1792–1794*. Eds. Jiří Woitsch, František Bahenský. Praha: Etnografický ústav Akademie věd České republiky, 2007.

FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1992.

FIEDLER, Jiří. Židovská obec v Kardašově Řečici. In: PODLEŠÁK, Jan (k vyd. připravil). *Naše dny se naplnily: Z historie Židů v jižních Čechách*. České Budějovice: JIH, 2002, str. 42–52.

FILIP, Václav. *Okresní archiv Jindřichův Hradec: Průvodce po archivních fondech a sbírkách*. Praha: TEPS, 1980.

FORST, Vladimír et al. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 2. díl, sv. II. Praha: Academia, 1993.

FRIEDMANN, František. Židé v Čechách. In: GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn: Jüdischer Buch- und Kunst Verlag, 1934, str. 730–735.

GOLD, Hugo. Geschichte der Juden in Böhm. Budweis. In: GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn: Jüdischer Buch- und Kunst Verlag, 1934, str. 44–48.

HILMERA, Jiří. *Jindřichův Hradec: městská památková rezervace a státní zámek*. Praha: Sportovní a turistické nakladatelství, 1957.

HRUSCHKA, Rudolf. Geschichte der Juden in Piesling. In: GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn: Jüdischer Buch- und Kunst Verlag, 1929, str. 457–476.

- JIRÁSKO, Luděk. *Jindřichův Hradec*. Praha: Paseka, 2007.
- JUŘÍK, Pavel. *Dominia pánů z Hradce, Slavatů a Czerninů*. Praha: Libri, 2010.
- KIEVAL, Hillel J. *Formování českého židovstva: Národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870–1918*. Praha: Paseka, 2011.
- KOUKAL, Stanislav a Jitka RŮŽIČKOVÁ – HRONOVÁ. Z dávných časů: Nová Bystřice 1848–1945. In: *Měsíční zpravodaj novobystřických občanů*, roč. 3, č. 8, Nová Bystřice: b. n., 2001, str. 5–6.
- PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1993.
- PROKEŠ, Jaroslav. *Úřední antisemitismus a pražské ghetto v době pobělohorské: Redukční a extirpační pokusy z let 1679 až 1729*. Praha: v. n., 1929.
- RACHMUTH, Michael. Die Juden in Neuhaus: Ester Teil. In: *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik*. Praha: ve vlastním vydavatelství, 1931. III. roč., str. 185–216.
- RACHMUTH, Michael. Die Juden in Neuhaus: Zweiter Teil. In: *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik*. Praha: ve vlastním vydavatelství, 1932. IV. roč., str. 183–252.
- RACHMUTH, Michael. Geschichte der Juden in Neuhaus. In: GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn: Jüdischer Buch- und Kunst Verlag, 1934, str. 447–451.
- ROUBÍK, František. Plánky obcí v Čechách s vyznačením židovských obydlí z roku 1727. In: *Časopis Společnosti přátel starožitností českých*. Roč. 39, 1931, str. 49–68.
- ROZKOŠNÁ, Blanka a Pavel JAKUBEC. *Židovské památky Čech: historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno: ERA, 2004.
- RULL, František. *Monografie města Hradce Jindřichova*. Jindřichův Hradec: Landfras, 1875.
- STEHLÍK, Michal et al. *Návrat paměti krajiny: Staré Město pod Landštejnem*. Staré Město pod Landštejnem: Občanské sdružení Česká Kanada, 1999.
- TEPLÝ, František. *Dějiny města Jindřichova Hradce: Od nejstarší doby až do vymření rodu pánů z Hradce*. Díl I. Svazek 1. Jindřichův Hradec: Landfras, 1927.

TEPLÝ, František. *Dějiny města Jindřichova Hradce: Dějiny města za vlády pánů z Hradce linie Telecké (1453-1604)*. Díl I. Svazek 2. Jindřichův Hradec: Landfras, 1927.

TEPLÝ, František. *Dějiny města Jindřichova Hradce*. Díl I. Svazek 3. Jindřichův Hradec: Landfras, 1935.

TEPLÝ, František. *Dějiny města Jindřichova Hradce*. Díl I. Svazek 4. Jindřichův Hradec: Landfras, 1936.

TEPLÝ, František. *Dějiny města Jindřichova Hradce: Část kulturní*. Díl II. Jindřichův Hradec: Landfras, 1929.

VÍTA, Bartoloměj. Dějiny Židů v Kardašově Řečici. In: GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn: Jüdischer Buch- und Kunst Verlag, 1934, str. 248–254.

WOITSCH, Jiří. *Zapomenutá potaš: drasláři a draslářství v 18. a 19. století*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2003.

WONDRAK, Franz. Geschichte der Juden in Altstadt bei Neubistritz. In: GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn: Jüdischer Buch- und Kunst Verlag, 1934, str. 3–4.

WONDRAK, Franz. Geschichte der Juden in Neubistritz. In: GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn: Jüdischer Buch- und Kunst Verlag, 1934, str. 4–5.

ZÁTKA, August. *Naše postavení na českém jihu, zejména v Č. Budějovicích: řeč, kterou Aug. Zátka měl ve schůzi, pořádané Nár. Jednotou Pošumavskou v Praze dne 5. března 1899*. České Budějovice: Budivoj, 1899.

ŽUPANIČ, Jan. *Židovská šlechta podunajské monarchie: Mezi Davidovou hvězdou a křížem*. Praha: Lidové noviny, 2012.

Články z dobového tisku

DOLENSKÝ, Antonín. Štvaní proti židům na českém jihu v sedmdesátých letech. In: *Českožidovský kalendář*, roč. 49 (1929–1930), str. 25–26.

MUK, Jan. Počet obyvatelstva J. Hradce v letech 1779, 1834, 1840, 1846. *Ohlas od Nežárky*, roč. 58, č. 51, 21. 12. 1928, s. 5.

LEDERER, Eduard. Z českého jihu. *Českožidovské listy*. 15. 10. 1894, roč. 1, č. 3, s. 4.

LEDERER, Eduard. K „židovské otázce“. *Ohlas od Nežárky*. 1. 6. 1895, roč. 25, č. 22, s. 220.

LEDERER, Eduard. Z Jindř. Hradce. *Českožidovské listy*. 28. 6. 1895, roč. 1, č. 20, s. 4–5.

TEPLÝ, František. Židovská daň "plecháčková" v Jindř. Hradci. *Ohlas od Nežárky*. 24. 9. 1915, roč. 45, č. 39, s. 1.

(Anonym). Otázka židovská. *Jindřichohradecké listy*. 23. 5. 1895, roč. 1, č. 13, s. 109–110.

(Anonym). Otázka židovská. II. *Jindřichohradecké listy*. 8. 6. 1895, roč. 1, č. 15, s. 126–127.

(Anonym). Svůj k svému: Doslov k „Otázce židovské“. *Jindřichohradecké listy*. 6. 7. 1895, roč. 1, č. 19, s. 157–158.

Internetové zdroje

FIEDLER, Jiří. *Židovská obec v Kardašově Řečici*. URL <<http://www.kardasovarecice.cz/informace-o-meste/historie-recice/zidovska-obec/>> [cit. 2012-12-29]

PAVLÁT, Leo. *Eduard Lederer – spisovatel a bojovný polemik*. URL <http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/salom/_zprava/605720> [cit. 2012-12-5]

Bandýs nad Labem. URL <<http://www.jewishmuseum.cz/doc/brandys19.pdf>> [cit. 2012-12-5]

Databáze obětí holocaustu. URL <<http://holocaust.cz/cz/victims>> [cit. 2012-12-29]

Haskalah. *Jewish Encyclopedia*. URL <<http://www.jewishencyclopedia.com>> [cit. 2012-12-1]

Mapa správního území Jindřichův Hradec a mikroregionu Jindřichohradecko. URL <<http://www.jh.cz/cs/mesto/mestske-organizace/spoluucast-mesta-v-organizacich/mikroregion-jindrichohradecko-svazek-obci-jindrichohradecko.html>> [cit. 2012-12-15]

Přílohy

Příloha č. 1 – Mapa správního území Jindřichův Hradec s vyznačením mikroregionu Jindřichohradecko (URL <<http://www.jh.cz/cs/mesto/mestske-organizace/spoluucast-mesta-v-organizacich/mikroregion-jindrichohradecko-svazek-obci-jindrichohradecko.html>> [cit. 2012-12-15])

Příloha č. 2 – Výstřižek z Ohlasu od Nežárky – poděkování židovské obce a inzerát Josefa Kaufrieda (Ohlas od Nežárky, roč. 14, č. 42, 18. 10. 1884, s. 386.)

Příloha č. 3 – Domy v bývalé židovské čtvrti v Jindřichově Hradci – zleva rohový čp. 188 (dříve škola a modlitebna) a bývalá synagoga (foto autorka)

Příloha č. 4 – Židovský hřbitov v Jindřichově Hradci – nejstarší část (foto autorka)

Příloha č. 5 – Židovský hřbitov v Jindřichově Hradci – nejmladší část (foto autorka)

Příloha č. 6 – Židovský hřbitov v Kardašově Řečici (foto autorka)

Příloha č. 7 – Židovský hřbitov ve Starém Městě pod Landštejnem (foto autorka)

Příloha č. 8 – Areál židovského hřbitova u Nové Bystřice (foto autorka)

Příloha č. 9 – Náhrobek válečné uprchlice ze Solotviny na novobystřickém hřbitově (foto autorka)

<p>Slavný ochotnický spolek „Jablonský“ nabídl s největší přívětivostí israelitské obci své místnosti k odbyvání služeb božích o minulých svátcích ochotně a bezplatně.</p> <p>Jsme tudíž zavázáni tomuto ctěnému spolku a neméně slavnému městskému zastupitelstvu, městské radě za jeho souhlas v této věci, nejvroucnější díky veřejně vysloviti.</p> <p>V Jindř. Hradci, 15. října 1884.</p> <p>Výbor obce israelické v Jindřichově Hradci.</p>		
<p>Čerstvé droždí Kilo za 70 kr. jest k dostání v domě čis. 10—I. v školní ulici u J. Kaufrieda.</p>	<p>Frische Presshefe das Kilo 70 kr. zu ha- ben im Hause Nro. 10—I. Schulgasse bei J. Kaufried.</p>	<p>Panu Frant. Černému, staviteli v Jindř. Hradci. Nemohu opomenouti Vám veřejně svůj dik vysloviti za řádné a svědomité provedení</p>

Příloha č. 3

Příloha č. 4

Příloha č. 5

Příloha č. 6

Příloha č. 7

Příloha č. 8

Příloha č. 9

